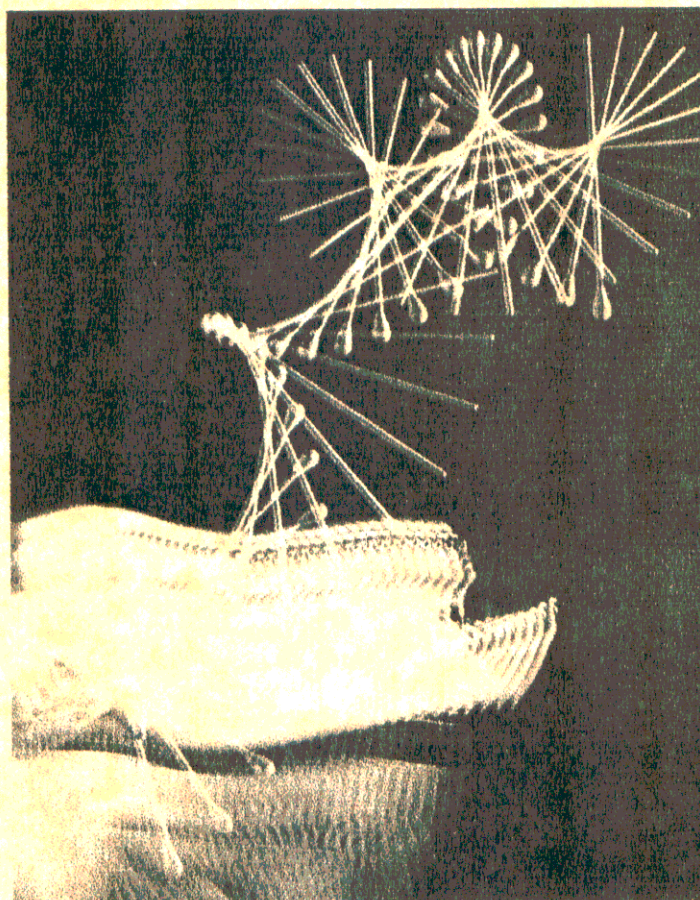


711.4094954 κ

ΔΕΝ ΔΑΝΕΙΖΕΤΑΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ  
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ  
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ & ΔΥΤ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
ΑΡ. ΒΙΒ. 2439

# ΤΟ ΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ



ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΑΔΑΣ  
ΤΜΗΜΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
ΔΗΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΑΔΑΣ  
ΤΜΗΜΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
ΔΗΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΑΔΑΣ  
ΤΜΗΜΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ & ΔΥΤ. ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
Εληφθη επί..... 30/9/98.....  
Αριθμ. πρωτ..... 1630.....

# ΤΟ ΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΛΑΡΙΣΑ 1998



ΤΕΧΝΙΚΟ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΑΔΑΣ  
ΤΜΗΜΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ  
ΔΗΜΟΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

**ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:**

**«Διατύπωση προτάσεων για τη μελέτη και κατασκευή του Συμβόλου της πόλης σε αντικατάσταση του παλιού ρολογιού»**

**ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

Αρχιτέκτονες μηχανικοί	Καλογιάννη Χριστίνα Μιχαήλ Εύη Σαμαράς Νικόλαος Τσιρούκης Αθανάσιος
Πολιτικοί μηχανικοί	Διαμάντος Κων/νος Θώδα Αικατερίνη
Αγρονόμος Τοπογράφος μηχανικός	Χατζημαυρουδής Δημήτριος

- Η συγγραφή του βιβλίου έγινε από τους:  
Χριστίνα Καλογιάννη , Αικατερίνη Θώδα, Νίκο Σαμαρά .
- Την εν γένει επιμέλεια και φροντίδα του βιβλίου είχαν οι :  
Χριστίνα Καλογιάννη και Αικατερίνη Θώδα

# ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

σελίδα

Εισαγωγικό σημείωμα του Προέδρου του Τ.Ε.Ε.

3

## 1. Εισαγωγή

1.1	Η ανάθεση	4
1.2	Το πρόβλημα - οι στόχοι	6
1.3	Πορεία και μέσα της εργασίας - Μεθοδολογία	9

## 2. Α' Κεφάλαιο - Υπάρχοντα στοιχεία

2.1	Ιστορική αναδρομή της Λάρισας	11
2.1.1	Τουρκοκρατία	14
2.1.2	Συγκρότηση της πόλης	19
2.2	Ο λόφος του Φρουρίου	25
2.2.1	Πολεοδομική εξέλιξη	25
2.2.2	Σημαντικά κτίσματα	31
2.2.2.1	Το αρχαίο θέατρο της Λάρισας	31
2.2.2.2	Άγιος Αχίλλειος και παλαιοχριστιανική -Βασιλική	38
2.2.2.3	Το Μπεζεστένι	43
2.3	Τα ρολόγια του Φρουρίου της Λάρισας - Ιστορική αναδρομή	48
2.4	Ο λόφος του Φρουρίου σήμερα	56

## 3. Β' Κεφάλαιο - Ανάλυση Εννοιών

3.1	Χρόνος	61
3.2	Η Μέτρηση του χρόνου	67
3.2.1	Ο υπολογισμός των εποχών	67
3.2.2	Το ημερολόγιο	68
3.2.3	Το ρολόι	69
3.3	Περί συμβόλου	81
3.3.1	Γενικά	81
3.3.2	Τα σύμβολα στην τέχνη	82
3.3.3	Το σύμβολο στην Αρχιτεκτονική	83
3.4	Η έννοια του Μνημείου	84
3.5	Περί ανακατασκευής	90
3.6	Περί πλατείας	94

## 4. Γ' Κεφάλαιο - Ανάπτυξη κυρίως θέματος

4.1	Η θέση	102
4.1.1	Στο λόφο	102
4.1.2	Η πλατεία - τυπολογία , χρήση	104
4.2.	Η χρήση	110
4.3	Μορφή	113
4.4	Το ύψος	115

## 5. Δ' Κεφάλαιο - η πρόταση

5.1	Συμπεράσματα - Η πρόταση	122
-----	--------------------------	-----

## 6. Υποσημειώσεις

124

## 7. Βιβλιογραφία

126



## ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ

Η μελέτη αυτή που εκπόνησε **Ομάδα Εργασίας συναδέλφων Μηχανικών** αποτελεί υλοποίησή της συνεργασίας που εγκαινιάστηκε ανάμεσα στο Δήμο Λάρισας και το ΤΕΕ στις αρχές του 1998 .

Η ΔΕ αποδέχθηκε με μεγάλη ευχαρίστηση την πολύ σημαντική **πρωτοβουλία - πρόταση** του Δημάρχου Λάρισας κ. **Χριστόδουλου Καφφέ** για συγχρηματοδότηση από το Δήμο και και το ΤΕΕ ομάδων εργασίας μηχανικών που θα μελετήσουν και θα προτείνουν τις αναγκαίες λύσεις και παρεμβάσεις στην πόλη της Λάρισας για την λειτουργική και αισθητική αναβάθμισή της .

Έτσι με βάση την ιστορική αυτή συμφωνία συγκροτήθηκαν **οκτώ (8) Ομάδες Εργασίας Μηχανικών** όσες δηλαδή και οι περιοχές μελέτες στις οποίες χωρίστηκε η πόλη. Συγκροτήθηκε επίσης και μία ξεχωριστή ομάδα συναδέλφων για να μελετήσει και προτείνει το νέο «σύμβολο» της Πόλης σε αντικατάσταση του παλιού ρολογιού που κατεδαφίστηκε για τις ανάγκες αποκάλυψης του αρχαίου θεάτρου Λάρισας.

Η συνολική χρηματοδότηση των Ομάδων ανέρχεται στο ποσό των 31.000.000 δρχ. και από αυτά ο Δήμος διαθέτει τα 19.000.000 δρχ. και το ΤΕΕ τα 12.000.000 δρχ.

Η μελέτη της ομάδας αυτής - όπως και των άλλων ομάδων άλλωστε - απέχει βέβαια από το να είναι μία μελέτη άμεσης υλοποίησης και εφαρμογής .Αποτελεί ωστόσο , μία πρόταση συναδέλφων που ζούν σε αυτή την πόλη και την αγαπούν, που δούλεψαν με μεράκι και φαντασία για να κάνουν τη δική τους προσφορά στη Λάρισα με μια συμβολική , οπωσδήποτε, αμοιβή .

Τους αξίζουν **θερμά συγχαρητήρια** γι' αυτό αλλά και γιατί με τον τρόπο αυτό καταξιώνουν τον κοινωνικό ρόλο του Τεχνικού Επιμελητηρίου.

Από την πλευρά μου παραδίδοντας την μελέτη αυτή στο Δήμο της Λάρισας, ελπίζω να αξιοποιηθεί κατά τον καλύτερο τρόπο για την αναβάθμιση της Λάρισας και της ζωής των κατοίκων της.

Λάρισα 28 Σεπτεμβρίου 1998

Ο Πρόεδρος



Πέτρος Ηλιάδης

## 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

### 1.1. Η ανάθεση

Μετά την απόφαση της Δ.Ε. του ΤΕΕ του τμήματος Κεντρικής και Δυτικής Θεσσαλίας σε συνεργασία με τον Δήμο Λάρισας να αναθέσει σε ομάδα επιστημόνων να διατυπώσουν πρόταση ή εναλλακτικές προτάσεις για την μελέτη και κατασκευή του συμβόλου της πόλης του Φρουρίου που κατεδαφίστηκε λόγω των εργασιών αποκάλυψης του αρχαίου θεάτρου της Λάρισας, συγκροτήθηκε η ομάδα εργασίας που συνέταξε την παρούσα εργασία.

Η ανάθεση του έργου και η σύσταση της ομάδας κοινοποιήθηκε στα μέλη - μηχανικούς με ειδικό έντυπο, απόσπασμα από τα πρακτικά της Δ.Ε. Νο 11/30.03.98 με την απόφαση Νο: 119,9 αφού έλαβε υπόψη το εκδηλωμένο ενδιαφέρον των Μηχανικών να συμμετάσχουν στην ομάδα αυτή και μετά βέβαια από σχετική εισήγηση του Προέδρου του ΤΕΕ για ανταπόκριση του ΤΕΕ στην πρόταση του Δήμου ώστε να προσφέρει τις υπηρεσίες του για την αναβάθμιση της πόλης, μέσα στα πλαίσια του κοινωνικού ρόλου του. Η Δ.Ε. έλαβε υπόψη της για την ανάθεση του έργου:

α) την παρ. 4 του άρθρου 15 του από 27.11/14.12.6 Π.δ. «Περί κωδικοποίησης των περί ΤΕΕ κείμενων διατάξεων» όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 14 του Ν. 1486/84 «τροποποίηση διατάξεων ΤΕΕ» και την παρ. 39 του άρθρου 27 του Ν 2166/93 που συνεχίζει να ισχύει και να εφαρμόζεται.

β) Το άρθρο 50 του Ν. 1947/91 «Απλούστευση φορολογικών νομοθεσιών και άλλες ρυθμίσεις» (ΦΕΚ 70Α).

γ) Την από 5.1.98 πρόταση του Δημάρχου της Λάρισας που διατύπωσε στη συνεδρίαση της ΔΕ και ζήτησε τη συνδρομή του ΤΕΕ για την καταγραφή προβλημάτων των Συνοικιών του Δήμου Λάρισας και τις προτάσεις για την αναβάθμισή τους.

δ) Τις αρ. 21 και 25/98 προηγούμενες αποφάσεις της ΔΕ με τις οποίες εξειδίκευσε και οριστικοποίησε τις διαδικασίες υλοποίησης της πρότασης του Δημάρχου και δημοσίευσε πρόσκληση ενδιαφέροντος για συμμετοχή στις Ομάδες Εργασίας.



ε) Την εισήγηση του Συλλόγου «Φίλοι του Πηνειού» που με έγγραφο του ζήτησε να εκφράσει τις απόψεις του για τα προβλήματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη από τις Ομάδες των Συνοικιών από τις οποίες διέρχεται ο Πηνειός.

Η ομάδα συγκροτήθηκε από τους ειδικούς επιστήμονες:

1. Καλογιάννη Χριστίνα - Αρχιτέκτονα Μηχανικό
2. Μιχαήλ Εύη - Αρχιτέκτονα Μηχανικό
3. Σαμαρά Νικόλαο - Αρχιτέκτονα Μηχανικό
4. Τσιρούκη Αθανάσιο - Αρχιτέκτονα Μηχανικό
5. Διαμάντο Κων/νο - Πολιτικό Μηχανικό
6. Θώδα Αικατερίνη - Πολιτικό Μηχανικό
7. Χατζημαυρουδή Δημήτριο - Αγρονόμο Τοπογράφο Μηχανικό

## 1.2. Το πρόβλημα - οι στόχοι

Ο τίτλος της εργασίας «διατύπωση πρότασης ή εναλλακτικών προτάσεων για τη μελέτη και κατασκευή του συμβόλου της πόλης, σε αντικατάσταση του παλιού Ρολογιού» φανεώνει από μόνο του την επιθυμία για αναπλήρωση του κενού που άφησε η κατεδάφιση του ρολογιού λόγω των ανασκαφικών εργασιών για το Αρχαίο Θέατρο.

Πράγματι, ο κάθε Λαρισαίος θυμάται το παλιό ρολόι. Σημείο αναφοράς της μεταπολεμικής Λάρισας δέσποζε και φαινόταν από ολόκληρη σχεδόν την πόλη βρισκόμενο στο ίδιο σημείο του Λόφου για πολλά χρόνια. Συνδέθηκε με τις καθημερινές δραστηριότητες της πόλης με τον ήχο της ώρας και έτσι απέκτησε συναισθηματική αξία για τον κάθε κάτοικο που το διατηρεί πια στη μνήμη του σαν τόπο συνάντησης, σαν σχολικό περίπατο, σε αναμνηστική φωτογραφία ...

Τα αισθήματα ευχαρίστησης και νοσταλγίας που γεννά η ανάμνηση προκαλούν αντανakλαστικά την επιθυμία για την κατασκευή ενός καινούριου ρολογιού. Στην ομάδα εργασίας όμως θεωρούμε ότι δεν μπορούμε έτσι αβίαστα και χωρίς συνειδητή και τεκμηριωμένη επιστημονικά σκέψη να περάσουμε σε σχεδιαστική πρόταση - συμπέρασμα. Το βίωμα και η αίσθηση θα πρέπει να αναλυθούν σε επιμέρους εικόνες και αφού ταξινομηθούν εκ νέου σε γνώση ξεκάθαρη θα μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν από την αρχή και να ολοκληρωθούν ή να επεκταθούν.

Ξεκινώντας αναρωτηθήκαμε για τα αυτονόητα και δεδομένα: το «σε αντικατάσταση» αρχιτεκτονικό έργο θα είναι ρολόι; Θα είναι σύμβολο; Θα είναι στη θέση του παλιού ρολογιού και αν όχι που;

Προσπαθώντας να δώσουμε απαντήσεις σε μια σειρά προβληματισμών για το είδος του συμβόλου και για τη θέση αυτού μέσα στην πόλη καταλήξαμε γρήγορα στην απόφαση το στοιχείο ρολόι να μην λείπει από το καινούργιο οικοδόμημα υπακούοντας στη συναισθηματική ανάγκη για αναπλήρωση του χαμένου συμβόλου. Γρήγορα επίσης αποφασίσαμε και για την τοποθέτησή του πάνω στον ιστορικό λόφο. Στην απόφαση αυτή βοήθησε και η διερεύνηση δεδομένων για την ιστορία της Λάρισας του Λόφου του Φρουρίου και των ρολογιών της. Κατόπιν αναλύσαμε το θέμα μας σε επιμέρους ενότητες που μας απασχόλησαν όπως χρόνος, ρολόι, σύμβολο, μνημείο, πλατεία και προσπαθήσαμε να αναλύσουμε την κάθε έννοια χωριστά. Στόχος μας ήταν να



συλλάβουμε τη σχέση όλων αυτών των εννοιών και έτσι να καταλήξουμε σε μια σχεδιαστική πρόταση - συμπέρασμα έτσι ώστε η επιλογή της θέσης και του είδους του κτίσματος που προτείνουμε να είναι ένα απόκτημα της συνείδησης συνολικά και όχι απλό της αίσθησης.

Επόμενο βήμα ήταν η διερεύνηση και επιλογή της ακριβούς θέσης του κτίσματος επάνω στο λόφο, η λειτουργία του, η χρήση του και ο ρόλος που θα διαδραματίσει στη γύρω περιοχή και τη Λάρισα. Όσον αφορά στη θέση, αυτή προέκυψε μέσα από την τοπογραφική και λειτουργική ανάλυση της περιοχής.

Για τις υπόλοιπες παραμέτρους μελετήσαμε τις νέες συνθήκες που επικρατούν στο Λόφο του Φρουρίου και που συνδέονται με την τοπογραφία του, οπωσδήποτε με την ύπαρξη του Αρχαίου θεάτρου και με τις νέες χρήσεις που αναπτύσσονται στην περιοχή.

Ασχοληθήκαμε επίσης, και με τις χρήσεις του λόφου, ιδιαίτερα με τη γύρω από νέο κτίσμα περιοχή, θεωρώντας ότι θα ήταν μεγάλη παράλειψη αν δεν το κάναμε.

Άλλωστε, όπως λέει και ο Γ. Λάββας, «Ένα μνημείο είναι και περισσότερο από μόνο την κατασκευή την ίδια. Επηρεάζει και επηρεάζεται από τη θέση του, και οι σχέσεις του με αυτή τη θέση είναι ουσιαστικές για την καλλιτεχνική του αξία. Ακόμα και αν στέκονταν μόνο του, χωρίς άλλες κατασκευές κοντά, πάντα αποτελεί τμήμα μιας μεγαλύτερης ενότητας, φυσικής ή τεχνητής...»<sup>(13)</sup>

Άλλωστε και μόνη η απόφαση για κατασκευή ενός τέτοιου έργου, είναι ένα ιστορικό γεγονός, δείχνει εξέλιξη των πραγμάτων, μαρτυρά τον τοπικό πολιτισμό, στοιχεία που είναι από μόνα τους οι προϋποθέσεις για την δημιουργία ενός ιστορικού μνημείου.

Και ένα ιστορικό μνημείο δεν καλύπτει μόνο το μεμονωμένο αρχιτεκτονικό έργο, αλλά και την αστική ή αγροτική τοποθεσία, στην οποία βρίσκεται.

Ένας επιπλέον λόγος που ασχοληθήκαμε με το λόφο συνολικά είναι, ότι όλη η Λάρισα, σήμερα στις συντροφιές και μέσω του Τύπου ασχολείται με τις μέλλουσες χρήσεις του λόφου, και μάλιστα, στο χώρο της παλιάς «Τετάρτης» (λαϊκή αγορά που λειτουργούσε κάθε Τετάρτη), καθώς και στα καταστήματα, που καθώς σήμερα είναι κενά λόγω της μεταφοράς της λαχαναγοράς, πρόκειται να αλλάξουν ιδιοκτήτες και χρήση.<sup>(1)</sup>

---

<sup>(1)</sup> Θα μπορούσαμε να επισημάνουμε εδώ, ότι ο όρος «αναπαλαίωση των υφισταμένων καταστημάτων κυρίως», που χρησιμοποιείται ευρύτατα το τελευταίο χρονικό διάστημα από ειδικούς και μη, δημότες, επιστήμονες διάφορους, αρχαιολόγους, δημοσιογράφους - δεν υφίσταται επιστημονικώς, όπως μπορεί κανείς να διαβάσει και τον χάρτη της Βενετίας του 1964, όπου αναφέρονται οι σχετικοί όροι συντήρηση - αποκατάσταση - αναστήλωση και όχι αναπαλαίωση.

Πώς θα μπορούσαμε εμείς να αγνοήσουμε όλα αυτά;

Επόμενο βήμα, θα ήταν να γίνει η μορφολογική απόδοση όλων των εννοιολογικών συμπερασμάτων, στα οποία καταλήξαμε.

Όμως, σαν ομάδα εργασίας, θεωρήσαμε ότι ο χρόνος που είχαμε στη διάθεσή μας δεν επαρκούσε και για την εννοιολογική - θεωρητική προσέγγιση του θέματος, και για την σχεδιαστική επίλυσή του. Άλλωστε, θεωρήσαμε ότι στην πραγματικότητα δεν μας ανατέθηκε κάτι τέτοιο.

Επιπλέον, η σύνθεση της ομάδας δεν έγινε μετά από προσωπική επιλογή του συνεργάτη κάθε μέλους, αλλά η ομάδα ορίστηκε από το ΤΕΕ, με αποτέλεσμα να υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις αισθητικές αναζητήσεις μας, όχι όμως και στις εννοιολογικές. Έτσι σαν ομάδα εργασίας προτείνουμε τρεις σχεδιαστικές προτάσεις για το ρολόι σε κλίμακα 1:200.

Όμως, θεωρούμε ότι ένα έργο τόσο μεγάλης σημασίας για την πόλη μας, θα μπορούσε να είναι αντικείμενο ενός πανελλήνιου πανελληνίου αρχιτεκτονικού διαγωνισμού, που θα δώσει στη Δημοτική αρχή την δυνατότητα να επιλέξει την καλύτερη δυνατή μελέτη για την πόλη.

Σ' αυτή τη διαδικασία, πιστεύουμε ότι η παρούσα εργασία θα αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για την μετέπειτα συνθετική εργασία των μελετητών.



### 1.3. Πορεία και μέσα της εργασίας - Μεθοδολογία

Η διαδικασία για την πραγματοποίηση της παρούσας μελέτης που έχει σαν στόχο την διατύπωση **πρότασης για την μελέτη και κατασκευή του συμβόλου της πόλης σε αντικατάσταση του παλιού ρολογιού** ακολούθησε μετά από τη στενή και αποτελεσματική συνεργασία των μελών της ομάδας τα παρακάτω στάδια:

- α. Συλλογή πληροφοριών με σκοπό την ιστορική επισκόπηση της Λάρισας και του λόφου.
- β. Αποτύπωση της υπάρχουσας κατάστασης
- γ. Θεωρητική ανάλυση εννοιών
- δ. Σύνθεση, αξιολόγηση και επιλογή εναλλακτικών λύσεων και ενεργειών με βάση τα κριτήρια και τους στόχους που έχουν τεθεί από την ομάδα.

Η εργασία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί συνθετική πραγματεία και να χρησιμεύσει σαν βάση για ένα επιστημονικά τεκμηριωμένο σχεδιασμό στον τομέα της Αρχιτεκτονικής.

Πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια 5 μηνών (Μάιος - Ιούνιος - Ιούλιος - Αύγουστος - Σεπτέμβριος) και εκδόθηκε - τυπώθηκε τον Σεπτέμβριο του 1998.

Αρχικά τα μέλη της ομάδας αντάλλαξαν απόψεις πάνω στο θέμα και καθόρισαν το πλαίσιο της εργασίας.

Κατόπιν, τον Μάιο και τον Ιούνιο έγιναν εβδομαδιαίες συναντήσεις με περιεχόμενο:

1. Διερευνητικές συζητήσεις για αναγνώριση των απόψεων των μελών της ομάδας.
2. Συλλογή στοιχείων όσον αφορά:
  - 2.1. στην Λάρισα και την ιστορία της
  - 2.2. στα ρολόγια της πόλης
  - 2.3. στις μελλοντικές επεμβάσεις στο χώρο του Φρουρίου από τον Δήμο της πόλης.
  - 2.4. στις επεμβάσεις της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας για επεμβάσεις στο χώρο του Φρουρίου.
3. Έγινε προβολή διαφανειών από κατακόρυφα στοιχεία και ρολόγια από διάφορες πόλεις του κόσμου.
4. Έγινε αυτοψία του χώρου του Φρουρίου με:

4.1. Φωτογράφιση του χώρου

4.2. Φωτογράφιση του χώρου πιθανής θέσης του κτίσματος

4.3. Τοπογραφική αποτύπωση του Λόφου από τις οδούς Παπαναστασίου έως Γεωργιάδου.

5. Έγινε βιντεοσκόπηση - φωτογράφιση από συγκεκριμένο ύψος με τη βοήθεια γερανού στη συγκεκριμένη θέση του κτίσματος.

Συγχρόνως έγινε ανάλυση εννοιών για την έννοια του συμβόλου, του χρόνου της πλατείας, του μνημείου, της ανακατασκευής.

Με βάση τα παραπάνω αναπτύχθηκαν ιδέες και συμφωνήθηκε ο χώρος της επέμβασης, αναλύθηκαν οι παράγοντες θέσης, χρήσης γης και λειτουργίας και τα βασικά στοιχεία και αρχές που απαιτούνται από τον μελετητή που θα κληθεί να εφαρμόσει στην πράξη την παρούσα μελέτη.

Παράλληλα διερευνήθηκαν όλες οι παράμετροι του θέματος «Διατύπωση προτάσεων για τη μελέτη και κατασκευή του Συμβόλου της πόλης σε αντικατάσταση του Παλιού Ρολογιού» και εξετάσθηκαν οι δυνατότητες μιας τέτοιας μελέτης μεμονωμένα και σε συνδυασμό με άλλες πολεοδομικές και μη επεμβάσεις.

Τέλος γράφτηκαν τα κείμενα του θεωρητικού υπόβαθρου της μελέτης.

Η εργασία διαρθρώνεται ως εξής:

Στο Α' κεφάλαιο, περιλαμβάνονται ιστορικά στοιχεία για την πόλη της Λάρισας, για το λόφο του Φρουρίου και τα σημαντικότερα κτίσματά του, και για τα ρολόγια του Φρουρίου. Παρουσιάζεται επίσης ο λόφος όπως είναι σήμερα, μέσα από ένα χάρτη και σειρά φωτογραφιών.

Στο Β' κεφάλαιο, αναλύονται όλες οι έννοιες οι σχετικές με το θέμα της εργασίας: χρόνος, ρολόι, σύμβολο, μνημείο.

Στο Γ' κεφάλαιο γίνεται συστηματική ανάπτυξη του θέματος της εργασίας, και στο Δ' κεφάλαιο, δίνονται τα συμπεράσματα και παρουσιάζονται οι προτάσεις της ομάδας.

Η συγγραφή των κειμένων έγινε από τους Χριστίνα Καλογιάννη, Αικατερίνη Θώδα και Νικόλαο Σαμαρά, και η επιμέλεια του βιβλίου από τις Χριστίνα Καλογιάννη και Αικατερίνη Θώδα.



## 2. Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΥΠΑΡΧΟΝΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

### 2.1. Ιστορική αναδρομή της Λάρισας

Η Λάρισα η πόλη μας, υπήρξε από τις αρχαιότερες ελληνικές πόλεις. Η ιστορία της είναι μακρόχρονη, τεσσάρων και πλέον χιλιετηρίδων. Το όνομα Λάρισα είναι πελασγικό και σημαίνει φρούριο ή ακρόπολη. Σύμφωνα με ένα μύθο χτίστηκε στην πελασγική περίοδο από τον Λάρισσο γιο του Πελασγού. Υπήρξε πάντοτε σαν οικισμός από την προελληνική και την πρωτοελλαδική περίοδο και στην ίδια θέση η ζωή συνεχίστηκε και στους ιστορικούς χρόνους.

Η αρχαία Λάρισα απλωνόταν, όπως και η σημερινή στο Βορειοανατολικό τμήμα της Θεσσαλικής πεδιάδας, κοντά στη δεξιά όχθη του Πηνειού ποταμού. Ειδικότερα η λαμπρή αρχαία πόλη αναπτύχθηκε σ' ένα σημείο όπου ο Πηνειός καθώς βαίνει από δυτικά προς τα ανατολικά στρίβει κατά 90° προς τα βόρεια για να χυθεί στο Αιγαίο πέλαγος διαμέσου της κοιλάδας των Τεμπών, δημιουργώντας σ' αυτή την θέση ένα ημικυκλικό σχήμα.

Ιστορικά σκοτεινή είναι η περίοδος πριν το 500 π.χ. Από σποραδικές πληροφορίες διαπιστώθηκε ότι η Θεσσαλία ήταν από τα αρχαιότερα ελληνικά διαμερίσματα που οργανώθηκαν σε ομοσπονδίες με κέντρο την Λάρισα. Ο επικεφαλής αρχών της πρώτης πολιτικής ένωσης των θεσσαλικών πόλεων ονομαζόταν ταγός.

Ο Αλεύας γιος του Θεσσαλού και εγγονός του Αραύλου, ήταν γενάρχης της αριστοκρατικής οικογένειας των Αλευάδων που διοίκησαν την Λάρισα τουλάχιστον ως το τέλος του 4<sup>ου</sup> π.χ. αιώνα και της χάρισαν μεγάλη οικονομική δύναμη και πολιτιστική ακμή. Με τους Αλευάδες η Λάρισα οργανώθηκε πολιτικά και στρατιωτικά.

Τον 5<sup>ο</sup> αιώνα η Λάρισα αποτελεί το κύριο μέλος της νομισματικής ένωσης με τις γύρω πόλεις. Στον Πελοποννησιακό πόλεμο πολέμησε στο πλευρό των Αθηναίων. Τον 4<sup>ο</sup> αιώνα βρίσκεται κάτω από την επιρροή των Μακεδόνων μέχρι το 197 π.Χ. όταν ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος Ε΄ νικήθηκε στις Κυνός Κεφαλές από τους Ρωμαίους οπότε αρχίζει η εποχή της Ρωμαϊκής κυριαρχίας, που βρίσκει τη Λάρισα έδρα των ρωμαϊκών στρατευμάτων και έδρα του νέου Κοινού των Θεσσαλών που ξανασυγκροτείται.

Στην εποχή του Αυγούστου η Λάρισα γνωρίζει κάποια νέα ζωή στα γράμματα και στις τέχνες αλλά αργά ή γρήγορα μεταβάλλεται σε άσημη πολιτεία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Η ακμή της Λάρισας συμπίπτει με την περίοδο 450 - 370 π.χ. Τότε ο πληθυσμός της πόλης μαζί με τα προάστια έξω από τα τείχη έφτανε τους 100.000 κατοίκους. Το μαρτυρούν η περίμετρος της πόλης και τα πολλαπλά μνημεία που μόνο μια ακμάζουσα πόλη μπορούσε να διατηρεί.

Στην αρχαιότητα η Λάρισα διέθετε στάδιο, ωδείο και μαρμάρινο θέατρο, πλήθος ναών όπως του Κερδώου Απόλλωνα, της Αθηνάς στην ακρόπολη, του Ελεύθερου Διός και άλλους.



Εικ. 1: Ασημένια νομίσματα της Λάρισας, 430 - 400 π.Χ.

Οι αρχαιολογικές έρευνες έφεραν επίσης στο φως πλήθος στηλών με ανάγλυφες παραστάσεις και ανεπίγραφες πλάκες, αποχετευτικό σύστημα της πόλης με κεντρικούς χτιστούς αγωγούς, καλυμμένους με πήλινες πλάκες, καθώς και σύστημα αρχαίων οδών, κεντρικών και περιφερειακών που οργανώνονται γύρω από τη σημερινή Κεντρική Πλατεία.

Την πρόοδο της πόλης και στον τομέα των τεχνών φανέρωναν και τα διασωθέντα νομίσματα (εικ. 1).

Το αρχαίο θέατρο μέρος του οποίου αποκαλύφθηκε σήμερα, ένα από τα μεγαλύτερα της Ελλάδας δείχνει έμμεσα την ανάπτυξη της πόλης. Χρησίμευε για τις

καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, τις θεατρικές παραστάσεις και τις συνεδριάσεις του Κοινού των Θεσσαλών. Μέσα στα πλαίσια των πολιτιστικών εκδηλώσεων στην Αρχαία Λάρισα ήταν μουσικοί αγώνες, γυμνικοί, ιπποδρομίες και ταυρομαχίες. Ειδικά οι ιππικοί αγώνες της ήταν πανελλήνιας κλίμακας και ακτινοβολίας όπως και οι Ολυμπιακοί τα ελληνικά και ρωμαϊκά χρόνια.

Στον πνευματικό τομέα, μαθαίνουμε από το διάλογο του Πλάτωνα «Μένων», ότι ο σοφιστής Γοργίας επισκέφτηκε τη Λάρισα και έκανε κοινωνικούς της Σοφίας τους Αλευάδες και άλλους Θεσσαλούς. Αργότερα τον 2<sup>ο</sup> αιώνα, ο Φίλων ο Λαρισαίος διδάσκει ρητορική στη Ρώμη και γίνεται δάσκαλος του Κικέρωνα. Λαρισαίος ήταν και ο Αναξίλαος ο Πυθαγορίας, ο ρήτορας και σοφιστής Ιππόδρομος και ο ρήτορας Τιμόλαος. Στην Λάρισα έζησε τον 4<sup>ο</sup> αιώνα και πέθανε και ο πατέρας της ιατρικής Ιπποκράτης ο Κώος.

Η πορεία της πόλης δεν ήταν, όμως πάντα ανοδική. Δέχτηκε πολλές βαρβαρικές επιδρομές κατά καιρούς. Λεηλατήθηκε από τους Γότθους το 396 μ.Χ. και από τους Βησιγότθους το 482 μ.Χ. Το 1083 πολιορκήθηκε από τους Νορμανδούς και το 1210 έπεσε στα χέρια των Φράγκων για 18 χρόνια. Στα μεσαιωνικά χρόνια η Λάρισα υπήρξε η γέφυρα όλων των βαρβαρικών επιδρομών από το Βορρά και την Δύση προς το Νότο λόγω της γεωγραφικής της θέσης η οποία όμως την καθιστούσε προνομιούχα και έτσι δεν χάθηκε ποτέ. Αντίθετα την ερήμωση διαδεχόταν η ανάπτυξη. Έτσι στα βυζαντινά χρόνια συναντάμε πάλι την Λάρισα ακμάζουσα.

Το 1393 δέχεται δυο τουρκικές επιδρομές. Ακολούθησαν κι άλλες και το 1423 η πόλη παραδόθηκε οριστικά στους Τούρκους ως το 1881 που ελευθερώθηκε.



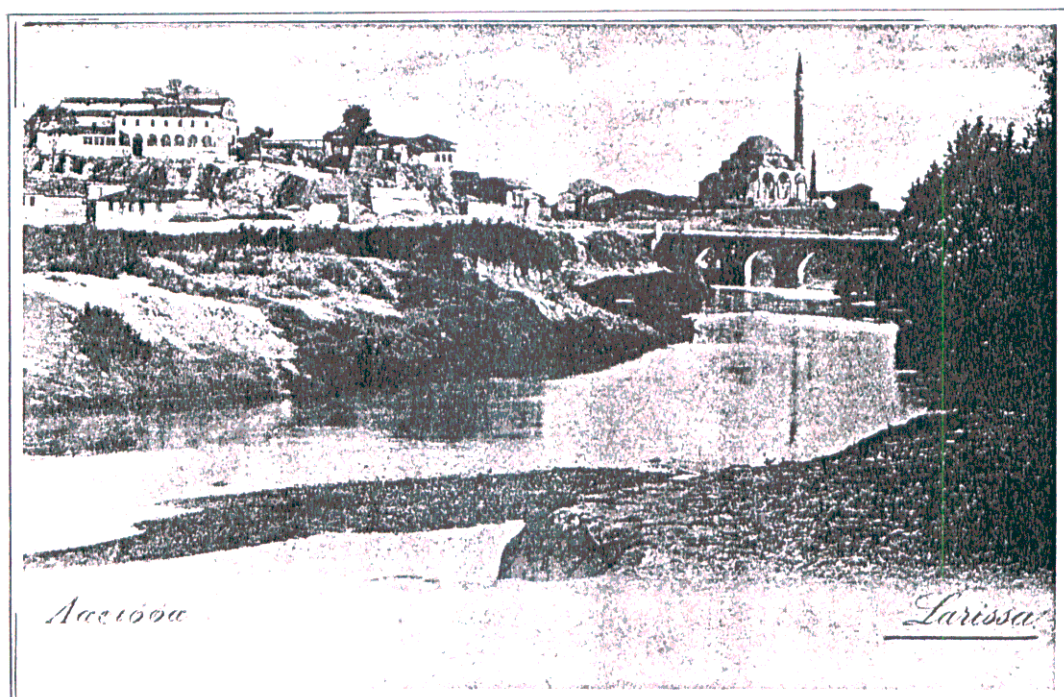
### 2.1.1. Τουρκοκρατία

Η Λάρισα την περίοδο της Τουρκοκρατίας αποτελεί μια τυπική τουρκόπολη του 17<sup>ου</sup> αιώνα. Μαρτυρίες την παρουσιάζουν εμπορικό κέντρο μεγάλη σε έκταση και κίνηση. Η πόλη ήταν έδρα του Μωάμεθ Δ΄ που εγκατέστησε εδώ το ανάκτορό του και κέντρο μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων λόγω της θέσης της.

Οι διώξεις από τον πολυάριθμο τουρκικό στοιχείο και οι επιδημίες αποδεκάτιζαν τους Λαρισαίους, πολλοί από τους οποίους κατέφευγαν στα γύρω βουνά. Έτσι αναπτύχθηκαν η Τσαριτσάνη, η Αγιά, τα Αμπελάκια, ο Τύρναβος, η Ραψάνη, το Λιβάδι και άλλες ορεινές περιοχές.

Στην πόλη το 1669 εξαιτίας της διαμονής του σουλτάνου ζούσαν άνθρωποι απ' όλα τα μέρη του κόσμου. Η ζωή ήταν ήσυχη αλλά η αμάθεια και η δυστυχία ήταν τόση ώστε μεγάλα τμήματα του ραγιάδικου πληθυσμού αγνοούσαν ακόμη και την ελληνική καταγωγή τους.

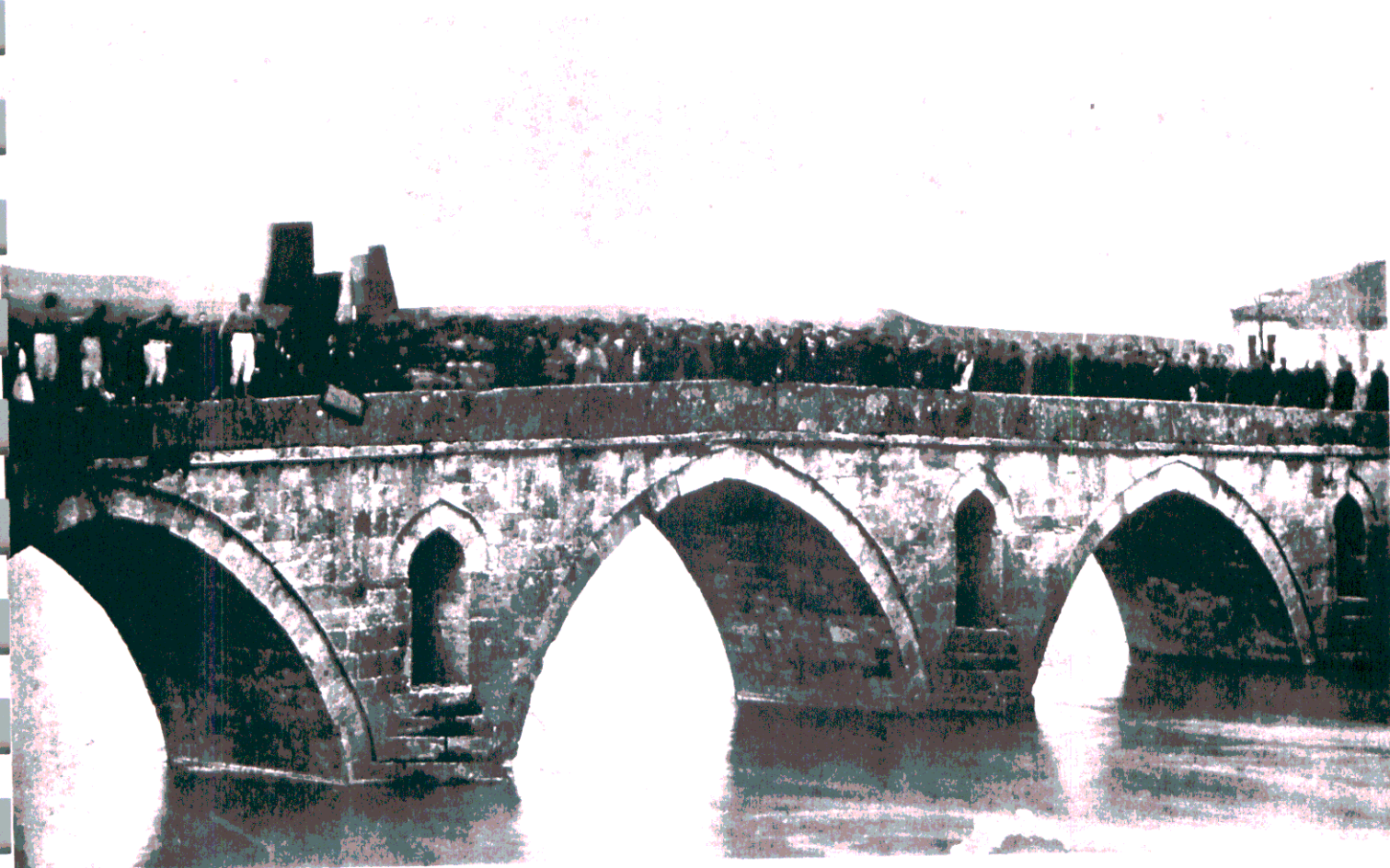
Στην Λάρισα το 1779 υπήρχαν 6 μεγάλα τζαμιά με μιναρέδες και άλλα μικρότερα και 16 χριστιανικές εκκλησίες αλλά οι Τούρκοι δεν επέτρεπαν την επισκευή τους με αποτέλεσμα να καταρρέουν η μια μετά την άλλη. Είχε επίσης ωραίο μπεζεστένι (στοά αγοράς).



Εικ. 2

Από το 1779 είχε καθιερωθεί στη Λάρισα να γίνεται 2 φορές εβδομάδα Δευτέρα και Τετάρτη αγορά. Αργότερα καταργήθηκε η Δευτέρα και η αγορά γινόταν κάθε Τετάρτη στο χώρο του Φρουρίου. Ο δεσμός παρατηρήθηκε ως τα νεότερα χρόνια και αναπτύχθηκε έως ότου αντικαταστάθηκε από τις λοιπές αγορές.

Επίσης στην περίοδο της Τουρκοκρατίας καθιερώθηκε και το «παζάρι» της Λάρισας που γινόταν κάθε Σεπτέμβρη. Η γνωστή μας εμποροπανήγυρη και ζωοπανήγυρη γινόταν πάντα στο χώρο του Αλκαζάρ διαρκούσε 15 ημέρες. Την περίοδο της εμπορο - ζωοπανήγυρη της Λάρισας υπήρχε μεγάλη εμπορική και κοινωνικοοικονομική δραστηριότητα. Πολλές εκδηλώσεις από μεγάλους ιππικούς αγώνες με ιππείς απ' όλη την Θεσσαλία - η Λάρισα φημιζόταν για τα άλογα της διαλεγμένα απ' όλες τις περιοχές της



*Εικ. 3 Η γέφυρα του Πηνειού στην μοναδική, ίσως φωτογραφία με στηθαίο, πιθανόν πριν το 1880.*



Τουρκικής αυτοκρατορίας - στα πρότυπα των αρχαίων ιππικών αγώνων στους οποίους η Λάρισα είχε παράδοση. Το «παζάρι» δίπλα στο ποτάμι του Πηνειού στάθηκε καθοριστικός θεσμός για την οικονομική ανάπτυξη της Λάρισας.

Όλο τον πλούτο της Λάρισας και της Θεσσαλίας τον νέμονταν φυσικά οι Τούρκοι κατακτητές. Παρόλα αυτά οι κάτοικοι έδειξαν αρκετή δραστηριότητα στο εμπόριο, στην καθημερινή ζωή και στις τέχνες.

Σ' όλη την περίοδο της Τουρκοκρατίας στη Λάρισα αναπτύχθηκαν ελληνικές σχολές και υπήρχαν αξιόλογες βιβλιοθήκες. Λαρισαίοι ήταν ο Αλέξανδρος ο Ελλάδιος, ο Κ. Κούμας, ο Θεόκλητος Φαρμακίδης κ.α.

Προεπαναστατικά κινήματα δεν σημειώθηκαν εκτός από ένα λόγω των μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων που διέμεναν στην περιοχή. Στην επανάσταση του 1821 όμως οι

## ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΛΑΡΙΣΣΑ



**Εικ. 4** Παλιά κάρτα Λάρισα, ο Πηνειός, το Ταϊλιάνι κοντά στα σφαγεία και η σκάλα



Αμαρτωλοί του Ολύμπου υπήρξαν από τους πρωτοπόρους του Αγώνα στην περιοχή μας. Τότε ο Μητροπολίτης Λάρισας αποκεφαλίστηκε στη γέφυρα του Πηνειού, γιατί ενίσχυσε τους αρματωλούς του Ολύμπου. Εκτός από την τουρκική σκλαβιά η Λάρισα το 1813 από



*Εικ. 5 Μια άποψη της εβδομαδιαίας αγοράς*

πανούκλα. Το πλήγμα αυτό επαναλήφθηκε το 1848 με αμέτρητα θύματα και η πόλη ερημώθηκε ενώ πολλοί την εγκατέλειπαν. Όσοι παρέμειναν στην πόλη κατοικούσαν σε έξι κυρίως συνοικίες: Τον Τρανό Μαχαλά που ήταν η περιοχή στο Φρούριο και στο κέντρο της Λάρισας, τα Ταμπάκικα (σημερινοί Αμπελόκηποι), τα Σουφλάρια, όπου είναι σήμερα η συνοικία των Αγίων 40 Μαρτύρων, του Παράσχου, τη σημερινή περιοχή του Αγίου Νικολάου, τον Αρναούτ Μαχαλά στον Άγιο Αθανάσιο και τον Πέρα Μαχαλά μετά τη γέφυρα, σήμερα περιοχή του Αγίου Χαραλάμπους.

Το 1881 η Λάρισα προσαρτήθηκε οριστικά στην Ελλάδα. Τότε έχασε το μεγαλύτερο ποσοστό του μουσουλμανικού πληθυσμού της ενώ προσωρινά το 1894 ερημώθηκε για 14 μήνες και από τον χριστιανικό πληθυσμό και λεηλατήθηκε άγρια. Τότε, γύρω στο 1890 η πόλη είχε περίπου 10.000 κατοίκους.

Μετά τον Μακεδονικό αγώνα 1900 - 1910, στη διάρκεια του οποίου η Λάρισα έγινε τόπος εξόρμησης πολλών μακεδονομάχων, και μετά την εθνική εξόρμηση για τους απελευθερωτικούς πολέμους του 1912 - 1913, η Λάρισα άρχισε την προσπάθεια για την αναγέννησή της. Ο πληθυσμός της είχε αυξηθεί στις 20.000 περίπου. Ήταν η μεγαλύτερη πόλη της Θεσσαλίας με αξιόλογη εμπορική, οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα. Πολλά μαγαζιά υπάρχουν στο κέντρο της και αναπτύσσονται οι πρώτες βιομηχανίες βαμβακιού, δέρματος καπνού, μεταξιού και παρά πολλά εργαστήρια και βιοτεχνίες. Η μικρή κοινωνία της Λάρισας αναπτύσσεται. Εργάτες, αγρότες, έμποροι, και επαγγελματίες άρχισαν να διαμορφώνουν το πρόσωπο της νεότερης μεταπλευθερωτικής Λάρισας.

### 2.1.2. Συγκρότηση της πόλης

Το 1881 μετά την αποχώρηση των Τούρκων επιτεύχθηκε η σιδηροδρομική σύνδεση της Λάρισας με το Βόλο. Με την κατασκευή δε των πρώτων δρόμων η Λάρισα γίνεται συγκοινωνιακό κέντρο.

Στις πρώτες δεκαετίες του 1900 η Λάρισα ηλεκτροδοτείται και ο ίδιος οργανισμός που ανέλαβε την ηλεκτροδότηση αναλαμβάνει και την ύδρευση της πόλης (Εταιρεία Υδρεύσεως και Ηλεκτροφωτισμών Λαρίσης). Η Ε.Η.Η.Λ. μετονομάστηκε σε ΟΥΗΛ, σήμερα ΔΕΥΑΛ.

Η ύδρευση επιτεύχθηκε το 1931 με την κατασκευή του υδραγωγείου στο Πηνειό, στη γνωστή θέση.(εικ.6) Η ύδρευση επεκτάθηκε βρύσες στις διάφορες συνοικίες της πόλης και τους νερουλάδες που μετέφεραν το νερό στα σπίτια. Ο Πηνειός είχε άφθονο και σχετικά καθαρό νερό, πολλοί δε αγρότες έκαναν τον ψαρά εποχιακά στα νερά του. Ο Πηνειός πολλές φορές από πηγή ζωής μεταβλήθηκε σε καταστροφέα με τις πλημμύρες του.

Μετά την απελευθέρωση χιλιάδες πρόσφυγες από τον Πόντο και τη Μ. Ασία εγκαθίστανται τη δεκαετία του 20 στις περιοχές της Ν. Σμύρνης και Φιλιππούπολης σε άθλιους παραγκομαχαλάδες με οξυμένα κοινωνικά προβλήματα. Με πρωτοπόρο το Δήμο της Πόλης γίνονται γιγαντιαία άλματα. Εκπονείται το πρώτο σχέδιο της πόλης το 1883 και ρυθμίζει την ανάπτυξη της πόλης των 20.000 κατοίκων. Δυστυχώς στο ίδιο αυτό σχέδιο ασφυκτιά η πόλη των 50.000 και 80.000 κατοίκων ως σήμερα.

Η πόλη προχωρά και γίνεται ένα από τα δυναμικότερα κομμάτια της Ελληνικής Επικράτειας.

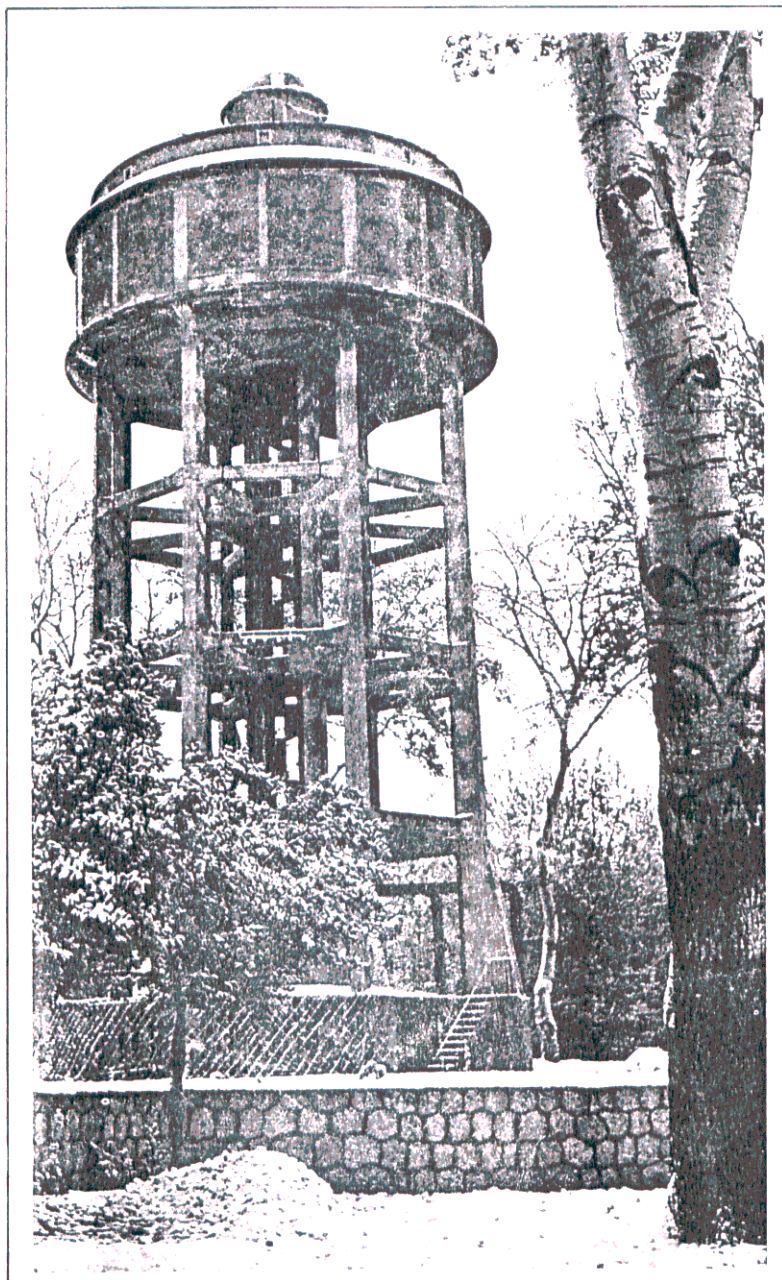
Θεμελιώνεται το πρώτο κέντρο στο Άλσος του Αλκαζάρ το 1883. Την ίδια χρονιά αποφασίζεται η ίδρυση του Δημοτικού Νοσοκομείου και αργότερα το 1887 θεμελιώνεται το «Κουτλιμπάνειο» Δημοτικό Νοσοκομείο και με δωρεές του ομογενή Ιωάννη Κουτλιμπάνου. Αναπτύσσεται η αγορά σ' όλη την περιοχή της οδού Βενιζέλου μέχρι τη γέφυρα. Στα τέλη του 1800 δημιουργείται στη Λάρισα ο σταθμός των Θεσσαλικών Σιδηροδρόμων (εικ.7) και ο Δήμος της πόλης αποκτά την πρώτη Δημοτική Αστυνομία.

Το 1885 αποφασίζεται η ετήσια εμποροπανήγυρη κάθε χρόνο στις 5 Σεπτέμβρη που γίνεται ως τις μέρες μας.

Μέχρι το 1915 καθιερώνεται η αργία της Κυριακής, ιδρύεται το Εργατικό Κέντρο, το Σκοπευτήριο. Παράλληλα οργανώνονται οι Α΄ Πανελλήνιοι Ιππικοί αγώνες το 1911 με



Μέχρι το 1915 καθιερώνεται η αργία της Κυριακής, ιδρύεται το Εργατικό Κέντρο, το Σκοπευτήριο. Παράλληλα οργανώνονται οι Α΄ Πανελλήνιοι Ιππικοί αγώνες το 1911 με σύγχρονους ποδηλατικούς και γυμναστικούς αγώνες. Εκείνη την εποχή εμφανίζεται κι ο κινηματογράφος στο κέντρο «Παράδεισος». Οι μεγαλύτερες λαϊκές γιορτές γίνονταν στο χώρο του Αλκαζάρ και εκδίδονταν εικονογραφημένα δελτάρια ή γραμματόσημα μερικά από τα οποία υπάρχουν και σήμερα.



*Εικ 6 . Το υδραγωγείο. ( Φωτογρ. Τ. Τλούπας)*

Στις αρχές του 1900 αποφασίζεται η δημιουργία της πρώτης Πυροσβεστικής Υπηρεσίας του Δήμου, δημιουργείται ο πρώτος πυρήνας του δασυλλίου της Γεωργικής



Σχολής και θεμελιώνεται η Αβερώφειο Γεωργική Σχολή.(εικ.8) Επίσης εκδίδεται στη Λάρισα από τον Θρασύ Μακρή και η «Μικρά» η μικρότερη εφημερίδα του κόσμου σε σχήμα επιστολόχαρτου που σημαίνει την έναρξη της ιστορίας του λαρισινού τύπου.



*Εικ.7 . Ο σταθμός του Θεσσαλικού Σιδηροδρόμου, το 1960. Φωτογ. Τ. Τλούπας*

Την περίοδο του μεσοπολέμου γίνονται δρόμοι, δεντροστοιχίες, σχολεία και διαμορφώνεται η κεντρική πλατεία μια από τις καλύτερες επαρχιακές με πλήθος νεοκλασικά οικοδομήματα τριγύρω. ( εικ. 9 )

Μέχρι το 1935 ιδρύονται: το Δημοτικό Ωδείο, η Δημοτική Βιβλιοθήκη, το Μουσείο, ο Μουσικός Σύλλογος. Συστήνεται επιτροπή Τουρισμού Νομού Λαρίσης. Η πόλη μεταμορφώνεται.



Τα σπίτια είχαν ένα ή δυο το πολύ ορόφους, υπήρχαν πολλές κατοικίες νεοκλασικού ρυθμού και στους δρόμους κυκλοφορούσαν μόνο τα αμαξάκια, τα λαντώ και αργότερα ποδήλατα ή που και που κανένα από τα πρώτα αυτοκίνητα. Πολλά ήταν τα στέκια τότε όπως το Αλκαζάρ, το Φρούριο, τα Πευκάκια, ο σταθμός, η Γεωργική Σχολή, η Αγία Μαρίνα, το Τσούγγαρη, οι πλατείες, ο Πλάτανος στα Ταμπάκικα κ.α.



*Εικ. 8. Το κτίριο της Γεωργικής σχολής, το 1960 (Φωτογρ. Τ. Τλούπας)*

Τον Οκτώβρη του 1940 έφερε τη Λάρισα στην πρώτη γραμμή των γεγονότων σαν συγκοινωνιακός και στρατιωτικός κόμβος που ήταν. Πολλές αεροπορικές επιδρομές και εκατοντάδες θύματα. Οι βομβαρδισμοί και ο σεισμός του '41 που έπληξε την πόλη τη μετέβαλαν σε σωρό ερειπίων.





**Εικ. 9.** Η παλιά Εθνική Τράπεζα στο νεοκλασικό της κτίριο, γύρω στο 1950. Τα «Τιάνια» και η γωνία Παπαναστασίου και Κύπρου σε μια ήσυχη πλατεία χωρίς αυτοκίνητα, με τα γραφικά αμαξάκια της και τους λίγους περιπατητές.

Ο αγώνας των Λαρισαίων ενάντια στον εχθρό ήταν διαρκής. Οι αντιστασιακές οργανώσεις ξεπηδούν η μια μετά την άλλη.

Οι Ιταλοί και οι Γερμανοί διατηρούσαν ισχυρές δυνάμεις στη Λάρισα επειδή υπήρχε σημείο στρατηγικό, πέρασμα της σιδηροδρομικής γραμμής που συνέδεε την Ελλάδα με την Ευρώπη. Το κύμα των εκτελέσεων και της τρομοκρατίας δεν κάμπτεται την αγωνιστικότητα και το φρόνημα των Λαρισαίων. Πολλοί οι ήρωες και οι μάρτυρες

Λαρισαίων των χρόνων αυτών. Το 1944 οι Γερμανοί υποχωρούν ανατινάζοντας την ξύλινη γέφυρα του Πηνειού και τις σιδηροδρομικές εγκαταστάσεις.

Η Λάρισα άρχισε να ξαναστήνεται στα πόδια της και ξαναρχίζει η ανάπτυξη της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής.

Γίνονταν νέα κτίρια και εξωραϊστικά έργα. Μεγάλος οικοδομικός οργασμός που όμως συμπαρασύρει πολλά θετικά της πόλης γιατί μετατρέπεται σε άκρατο κερδοσκοπισμό.

Επίσης επικρατεί ανεξέλεγκτη εμπορευματοποίηση και βιομηχανοποίηση και η ανάπτυξη της πόλης είναι ραγδαία αλλά όχι ελεγχόμενη.

Μπορούμε κάλλιστα να πούμε πως ακολουθεί το πρότυπο της απρογραμματίστης ανάπτυξης που χαρακτηρίζει τις περισσότερες πόλεις μεταπολεμικά. Έχει γραφεί μάλιστα, ότι « η οικοδομική παραγωγή της ανθρωπότητας μετά το 2<sup>ο</sup> Παγκόσμιο πόλεμο είναι μεγαλύτερη από την παραγωγή ολόκληρης της προηγούμενης ιστορίας της ανθρωπότητας ». (13).

Τη ραγδαία οικοδομική δραστηριότητα δεν συνοδεύουν αντίστοιχα έργα κοινωνικής υποδομής και έργα πρασίνου.

Κύριο χαρακτηριστικό της εποχής αυτής είναι η αντιπαροχή και η αντικατάσταση μονώροφων και διώροφων οικοδομών με πολυκατοικία. Παράλληλα υπάρχει πτώση της ποιότητας της κατοικίας, ελάχιστα αρχιτεκτονικά έργα, οξύτατα κυκλοφοριακά προβλήματα, ελάχιστο πράσινο.

Μόνο τα τελευταία χρόνια έγινε συνειδητοποίηση του προβλήματος από τους περισσότερους πολίτες και οπωσδήποτε από την Τοπική Αυτοδιοίκηση η ανάγκη για συντονισμένες και οργανωμένες ενέργειες και επεμβάσεις στο πλαίσιο μιας ευρύτερης πολιτικής για πολεοδομική ανάπλαση, που περιλαμβάνει έργα πρασίνου, διατήρηση και ανάδειξη των ιστορικών μνημείων της πόλης, δίκτυα πεζόδρομων και έργα υποδομής και έχει σαν στόχο την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στην πόλη.

Σωστά βήματα προς αυτή την κατεύθυνση θεωρούνται σήμερα η αξιοποίηση του Μεζούρλου, η ανάδειξη της κοίτης του Πηνειού, η ανάπλαση του Φρουρίου κλπ.



## 2.2. Ο Λόφος του Φρουρίου

### 2.2.1. Πολεοδομική εξέλιξη (23)

Τα τελευταία χρόνια, οι διάφορες λεγόμενες σωστικές ανασκαφές στην πόλη σε ιδιωτικά κυρίως οικοπέδα συγκέντρωσαν ένα πλήθος αρχαιολογικών ευρημάτων και έδωσαν πληροφορίες για τον λαμπρό πολιτισμό της πόλης. Τα περισσότερα ανάγονται στις τελευταίες περιόδους της ζωής της την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή.

Με βάση τα δεδομένα αυτά οι ειδικοί σήμερα προσπαθούν να αποκαταστήσουν όσο γίνεται τον πολεοδομικό ιστό της πόλης και να ρίξουν ένα αμυδρό φως στις διάφορες πτυχές της ζωής της.

Έτσι διαπιστώνουμε ότι ένας από τους τέσσερις προϊστορικούς οικισμούς στην περιοχή ήταν στο λόφο του «Φρουρίου» της Λάρισας.

Είναι σχεδόν ο μοναδικός φυσικός λόφος της πόλης και σχηματίστηκε από επάλληλες επιχώσεις. Εδώ ήταν η ακρόπολη των ιστορικών χρόνων. Στη θέση αυτή συνεχίστηκε η ζωή και στους ιστορικούς χρόνους, ενώ οι άλλοι οικισμοί (Νεράιδα, Αβέρωφ, Βραστήρας) εγκαταλείφθηκαν σε κάποια περίοδο της προϊστορίας.

Με ανασκαφές που έγιναν στις δυτικές και ανατολικές πλαγιές του λόφου διαπιστώθηκε ότι η θέση αυτή ήταν ένας αξιόλογος εκτεταμένος οικισμός ήδη από την πρωτοελλαδική εποχή με επάλληλα στρώματα κατοίκησης μέχρι τα ύστερα βυζαντινά χρόνια.

Η ανασκαφική έρευνα δίδαξε σε όλους μας ότι ο λόφος αυτός που στους ιστορικούς χρόνους ταυτίστηκε με την αρχαία ακρόπολη και αποτέλεσε τον πρόδρομο για την μετέπειτα οριστική διαμόρφωση της αρχαίας πόλης. Αποτέλεσε τον βασικό πυρήνα της περιοχής όπου έμελλε να οργανωθεί και να ακμάσει η αρχαία Λάρισα.

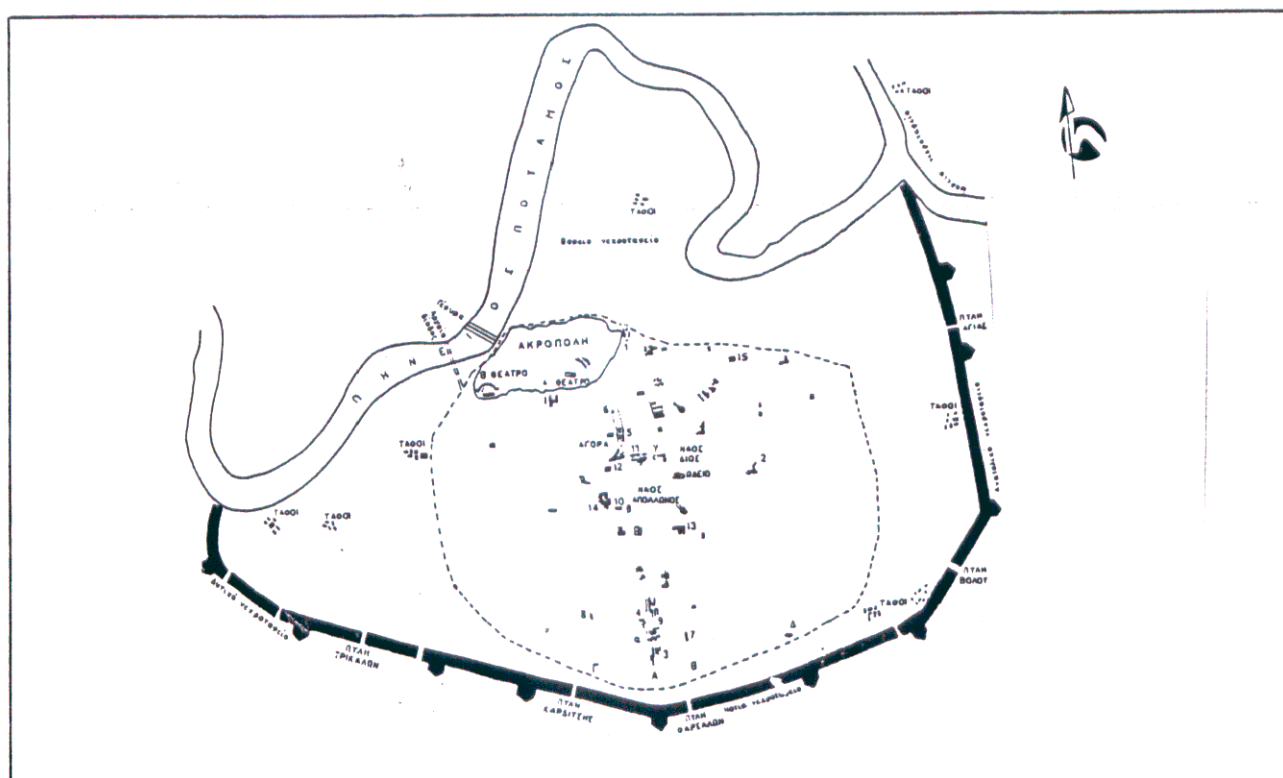
Η ακρόπολη ήταν στην αρχή φρούριο της γύρω πεδιάδας σε ώρα κινδύνου αλλά σιγά - σιγά μεταβλήθηκε σε κέντρο της θρησκευτικής και κοινωνικής ζωής των ανθρώπων της εποχής αυτής. Εδώ βρίσκονται ο τάφος του μυθικού ιδρυτή βασιλιά και η έδρα του τοπικού άρχοντα.

Φαίνεται ότι η Λάρισα στα αρχαία χρόνια με πρόδρομο τον προϊστορικό πυρήνα πήρε την οριστική της μορφή. Είχε ακανόνιστο πολεοδομικό σύστημα που ονομάζεται **απτικό** και κατά τον Αριστοτέλη παρείχε καλύτερα αμυντικά αποτελέσματα.



Ο λόφος της ακρόπολης από τα βόρεια και ένα τμήμα ανατολικά ήταν αρκετά απότομος. Από δυτικά περιοριζόταν από τον Πηνειό. Έτσι η πόλη αναπτύχθηκε στις νότιες και ανατολικές υπώρειες της ακρόπολης.

Για τη μορφή και τη ρυμοτομία της πόλης καθοριστικό ρόλο έπαιξε η μορφολογία του εδάφους. Λόγω του ότι υπήρχαν χαμηλοί λοφίσκοι και επίπεδες εκτάσεις οι δρόμοι ακολουθούσαν τα φυσικά περάσματα και όπως επισημάνθηκε από τις ανασκαφές είχαν ακτινωτή διάταξη με κέντρο την Ακρόπολη.



Εικ. 10. Τοπογραφικό σχέδιο αρχαίας Λάρισας

Στους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους η πόλη ήταν μάλλον δομημένη με ορθογώνιο πολεοδομικό σχέδιο, σύμφωνα με το σύστημα του αρχιτέκτονα Ιπποδάμου. Βασική αρχή του **ιπποδάμειου συστήματος** δεν ήταν μόνο η χάραξη ρυμοτομικού σχεδίου ευθύγραμμων και κάθετων δρόμων αλλά κυρίως η ορθολογιστική κατανομή των δημόσιων λειτουργιών της πόλης. Έτσι τώρα διαχωρίζονται πλήρως τα τρία βασικά κέντρα ζωής της πόλης δηλαδή το πολιτικοδιοικητικό το θρησκευτικό και το εμπορικό.

Από τα αρχαιολογικά δεδομένα προκύπτουν παράλληλα και κάθετοι οδικοί άξονες, με κύριο οδικό άξονα. Παράλληλα προς τη σημερινή οδό Ρούζβελτ ο πολυτελής αυτός δρόμος αποτελούσε την *decumanus* της ρωμαϊκής πόλης και ίσως συνέδεε την ιερά

περιοχή με την ακρόπολη, είναι δε πολύ πιθανό οι επίσημες πομπές κατά τις γιορτές και τελετές της Λάρισας να ακολουθούσαν αυτό το δρόμο.

Εδώ βρισκόταν ο ναός της Πολιάδος Αθηνάς που αποτελούσε την κύρια λατρευόμενη θεότητα των Λαρισαίων τα αρχαϊκά και πρώιμα κλασικά χρόνια. Αρχαιολογικές ενδείξεις συνηγορούν ότι αυτός ο ναός ήταν κτισμένος στο χώρο που περικλείεται από τις σημερινούς οδούς Πολυκάρπου και Μητροπολίτου Αρσενίου ανατολικά από τον σημερινό ιερό ναό του Αγίου Αχιλλείου. Στο χώρο αυτό επισημάνθηκε σε βάθος 3,3 μ μια τωρινή θεμελίωση τεράστιου κτιρίου μήκους πάνω από 23 μ. που έβαινε από ανατολικά προς δυτικά. Επίσης εντοιχισμένα ακόμα και σήμερα στο τουρκικό Μπεζεστένι της περιοχής είναι πολυάριθμα αρχιτεκτονικά στοιχεία (όπως μαρμάρινο πυρήνες σπόνδυλοι δωρικών κιόνων, επιστήλια κλπ.) που πιθανότατα ανήκαν στο λαμπρό ναό της Πολιάδος Αθηνάς. Από το ιστορικό παρελθόν της Λάρισας μέχρι τη ρωμαϊκή εποχή και μάλιστα πάνω στο λόφο του Φρουρίου δεν σώζεται παρά μόνο τα **αρχαίο θέατρο** στο οποίο θα αναφερθούμε παρακάτω.

Μια πολύ καλή εικόνα της ρυμοτομίας της πόλης κατά τον 19<sup>ο</sup> αιώνα μας προσφέρουν οι χάρτες του 1827/28 και του 1880 (εικ.13). Στην περίοδο της τουρκοκρατίας η πόλη είχε αρχικά τη μορφή που βλέπουμε στο χάρτη του 1827/28 (εικ.12).

Τα τείχη της πόλης ήταν πλίνθινα και το μήκος τους ξεπερνούσε τα 6.450 μ. Τα τείχη αυτά σώζονταν μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και στη συνέχεια εξαφανίστηκαν κατά την μεταπολεμική ανοικοδόμηση της πόλης (μαζί με την οχυρωματική τάφρο που επιχώθηκε).

Τα τείχη αυτά κατέληγαν στους δυο βραχίονες του Πηνειού, ενώ πέντε κύριες πύλες συνέδεαν την πόλη με την ύπαιθρο της και τα σημαντικότερα αστικά κέντρα της Θεσσαλίας. Μέσα στα όρια που δημιουργούσε η οχυρωματική γραμμή του 1827/28 καθώς και η κοίτη του Πηνειού (Β και Δ) απλωνόταν το μεγαλύτερο τμήμα της πόλης ενώ ένα μικρό τμήμα εκτεινόταν στην αριστερή όχθη του ποταμού. Τα δύο τμήματα επικοινωνούσαν μεταξύ τους με την μεγάλη λιθόκτιστη γέφυρα.

Η χωρολειτουργική οργάνωση της πόλης παρουσίαζε μια περιοχή κατοικιών στο νότιο, ανατολικό και δυτικό τμήμα της και δυο διακεκριμένα υπόκεντρα στο βόρειο - βορειοδυτικό, που συγκροτούσαν τον οικιστικό πυρήνα της:

- α) Το διοικητικό κέντρο (περιοχή κεντρικής πλατείας) και

β) το οικονομικό και εμπορικό κέντρο εγκατεστημένο στην Ανατολική και Νοτιοανατολική πλευρά του λόφου όπου βρίσκονται το Μπεζεστένι (Bezesten), ο χώρος της εβδομαδιαίας υπαίθριας αγοράς (pazar) και η μεγάλη αγορά (carsi) της πόλης (εικ.13).

Από αυτό το κέντρο της πόλης απλωνόταν ακτινωτά προς τις άκρες, οι διάφορες συνοικίες ή μαχαλάδες με σαφή όρια (ρεματιές, κενοί χώροι) ενώ το μόνο συνδετικό τους στοιχείο αποτελούσε τη μεγάλη αγορά.

Εδώ χτίστηκε στο πρώτο ο ναός του Αγίου Αχιλλείου στα χρόνια της τουρκοκρατίας και στην νοτιοδυτική πλευρά του λόφου αναπτύχθηκε η πρώτη χριστιανική συνοικία ο **Τρανός Μαχαλάς** (εικ.11) χάρη σε κάποια προνόμια που πέτυχαν κάποιοι από τους ελάχιστους Έλληνες που παρέμεναν στη Λάρισα την περίοδο αυτή με κέντρο το Μητροπολιτικό Ναό του Αγίου Αχιλλείου με την οποία η τύχη της είναι συνδεδεμένη.

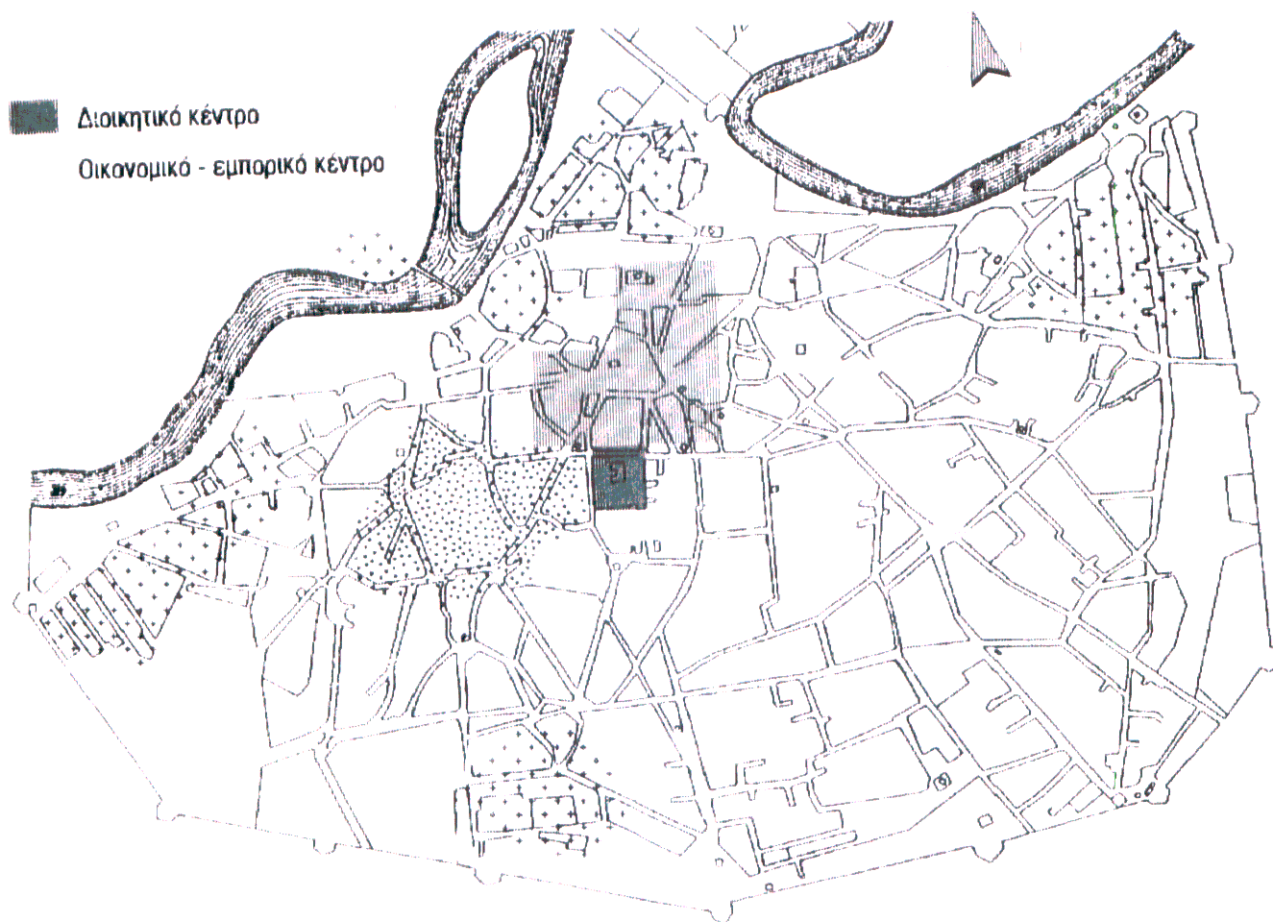
Όπως φαίνεται στο χάρτη του 1880 και στο σχέδιο πόλης όρια της συνοικίας αποτελούσαν βόρεια η απότομη Βόρεια πλευρά του Λόφου, δυτικά η δεξιά όχθη του Πηνειού ανατολικά η οδός Πολυκάρπου και νότια η οδός Ελευθερίου Βενιζέλου. Στη γείτονα ακτή βρισκόταν η μητροπολιτική κατοικία και το Ελληνικό Σχολείο.

Οι οικίες οργανώθηκαν με πυρήνα τον ναό. Ήταν διώροφες και τριώροφες ανεβαίνουν κλιμακωτά σε πυκνή δόμηση την πλαγιά, με λίγα ή καθόλου ανοίγματα στο ισόγειο και κλειστούς εξώστες, παρουσίαζαν τοπολογικά και μορφολογικά στοιχεία της λαϊκής μακεδονικής αρχιτεκτονικής παράδοσης, προδίδαν δε εξωτερικά την ευπορία των κατοίκων τους.

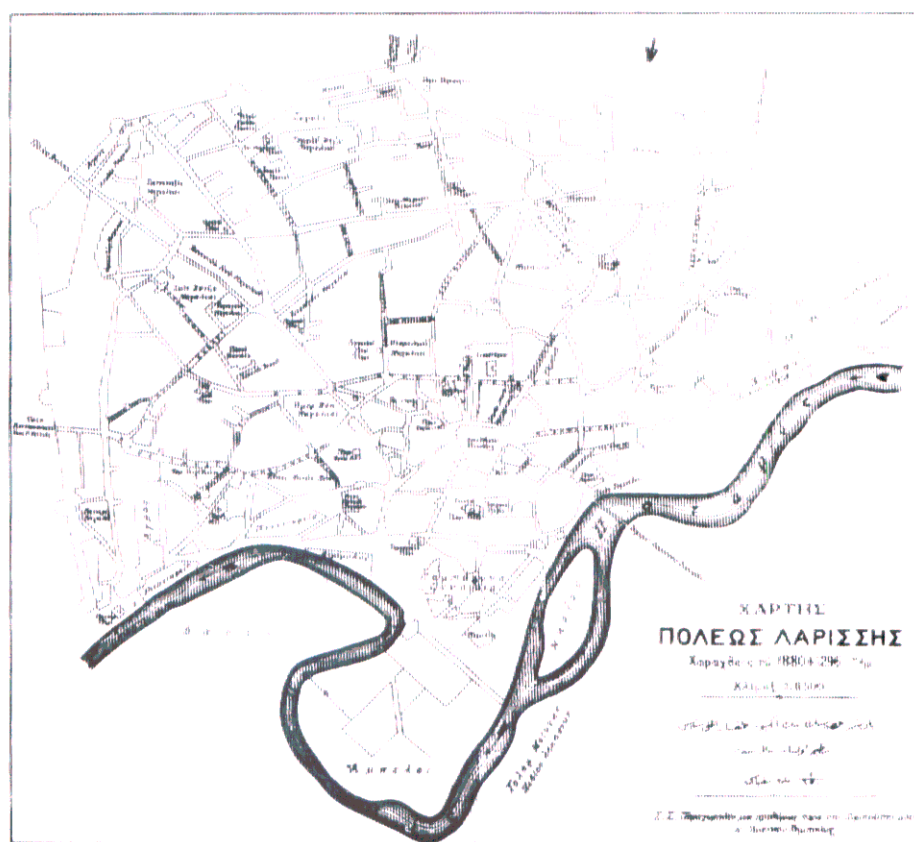


Εικ. 11. Η συνοικία «Τρανός Μαχαλάς»





Εικόνα 12



Εικόνα 13

Ο Λόφος ήταν κοινωνικό κέντρο της πόλης και εμπορικό μια που από το 1779 καθιερώνεται στο χώρο του Φρουρίου η εβδομαδιαία αγορά που πήρε την ονομασία «Τετάρτη» (εικ. 14 ) και ο θεσμός της διατηρήθηκε μέχρι τα νεότερα χρόνια. Στις νεότερες εποχές επίσης ο Λόφος είναι κοινωνικό και εμπορικό κέντρο της πόλης, ισχυρό σημείο αναφοράς. Έτσι εδώ κτίζεται και ο νεώτερος μητροπολιτικός ναός του Αγίου Αχιλλείου που δεσπόζει πάνω από τη γέφυρα του Πηνειού (εικ.37,38) και αργότερα το ρολόι της πόλης που φαινόταν από όλες τις συνοικίες της Λάρισας (εικόνες 25 μέχρι 33).



Εικ.14 Η αγορά της «Τετάρτης»



### 2.2.2. Σημαντικά κτίσματα

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ο λόφος του Φρουρίου συγκέντρωνε σε όλες τις περιόδους της Ιστορίας σημαντικές δραστηριότητες της πόλης και μαζί με τον Πηνειό που κυλά στη βόρεια πλευρά του αποτελούν κυρίαρχα στοιχεία της πόλης.

Ιδιαίτερη αναφορά πιστεύουμε πως πρέπει να γίνει στα διάφορα οικοδομήματα που διατηρήθηκαν μέχρι σήμερα πάνω στο λόφο και μια σύντομη περιγραφή τους λόγω της ιδιαίτερης αρχαιολογικής και αρχιτεκτονικής του αξίας.

#### 2.2.2. Το αρχαίο θέατρο της Λάρισας (Εικ. 16,17,35) (24)

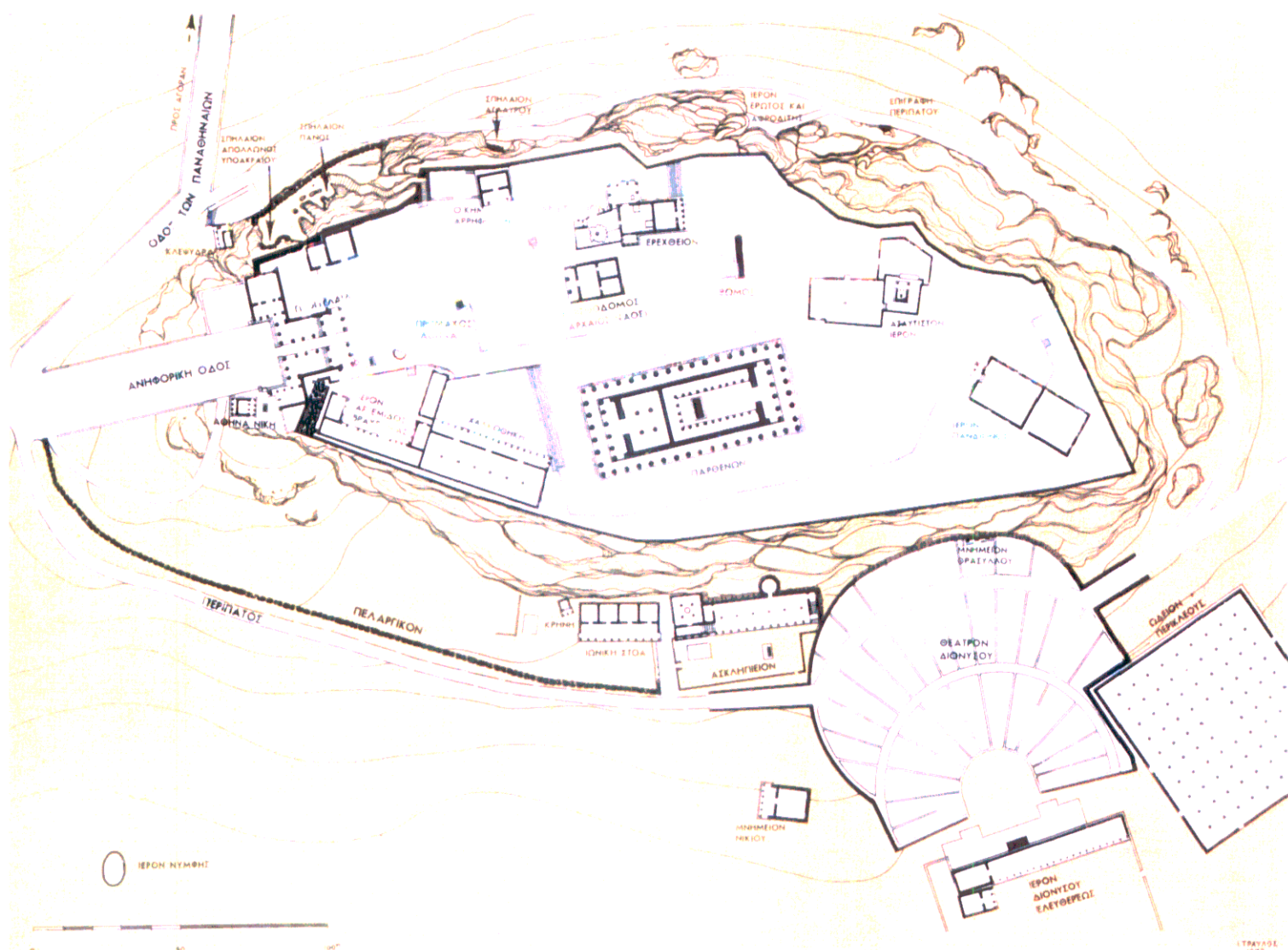
Απλώνεται στη νότια πλαγιά του λόφου του «Φρουρίου» θεμελιώθηκε πέρα από το κέντρο της αρχαίας πόλης κάτω από την οχυρωμένη ακρόπολη. Ακολούθησε δηλαδή το παράδειγμα των Διονυσιακών θεάτρων της Αθήνας το οποίο αποτελούσε το πρότυπο όλων των θεάτρων της αρχαίας Ελλάδας και το οποίο κτίσθηκε στην πλαγιά του ιερού βράχου της Ακρόπολης (εικ.15). Η επιλογή της θέσης έγινε με κριτήρια τον προσανατολισμό του προς της ελεύθερη αγορά της αρχαίας πόλης η οποία από αρχαιολογικές ενδείξεις τοποθετείται στο κέντρο περίπου της σημερινής. Στις περισσότερες αρχαίες πόλεις οι αγορές και τα δέντρα γειτόνευαν γιατί τα θέατρα χρησιμοποιούνταν και σαν χώροι συνεδριάσεων. Στην περίπτωση του θεάτρου της Λάρισας, αυτό πρέπει σε κάποια περίοδο να αποτέλεσε και χώρο συνεδριάσεων του κοινού των Θεσσαλών, των κορυφαίων Διοικητικών οργάνων της πόλης.

Στον αρχαίο Ελληνικό κόσμο τα θέατρα αρχικά συνάπτονταν πάντοτε με το ιερό της τοπικής θεότητας σε συνδυασμό με την λατρεία του Διόνυσου. Το θέατρο της Λάρισας σχετίζεται με τη λατρεία του Διόνυσου όπως διαπιστώνεται από την έκθεση μαρμάρινων αγαλματιδίων του Διόνυσου και μαρμάρινου ενυπόγραφου βωμίσκου κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση του ξενοδοχείου «Διβάνι Παλλάς».

Από την αρχαιότητα πληροφορίες για το αρχαίο θέατρο της Λάρισας μας δίνει μόνο μιας επιγραφή των αρχών του 2<sup>ου</sup> αιώνα π.χ.



Στα νεότερα χρόνια πρώτη αναφορά έχουμε από τον περιηγητή Ussing, ο οποίος επισκέφτηκε την Τουρκοκρατούμενη Λάρισα το 1846 και σε σχετικό σύγγραμμά του, περιέγραψε τις κερκίδες του αρχαίου θεάτρου. Από όσο μπορούμε να κατανοήσουμε την περιγραφή του Ussing, πρέπει τότε να ήταν ορατές μερικές σειρές εδωλίων του επιθεάτρου στο χώρο κάτω από το σημερινό ρολόι της πόλης. Αργότερα αναφέρθηκαν σ' αυτό και άλλοι περιηγητές, ιστορικοί και αρχαιολόγοι. Ο πρώτος, ο Ν. Γεωργιάδης, στο



Εικ. 15 Η Ακρόπολη των Αθηνών. Κάτω δεξιά το Θέατρο του Διονύσου και το Ωδείο του Περικλέους



**Εικ. 16** Τμήμα του αρχαίου θεάτρου της Λάρισας στο Φρούριο, 220 π.Χ. Επάνω αριστερά τα στρατιωτικά αρτοποιεία.



**Εικ. 17** Το αρχαίο θέατρο, φωτογραφημένο από το λόφο. Απέναντι διακρίνεται η οδός Παπαναστασίου.



περισπούδαστο βιβλίο του «Θεσσαλία» δίνει μια πολύτιμη πληροφορία για το αρχαίο θέατρο, η οποία επιβεβαιώθηκε από τις πρόσφατες ανασκαφικές εργασίες. Αναφέρει συγκεκριμένα ότι ένα μεγάλο μέρος του αρχαίου θεάτρου ήταν ορατό μέχρι το 1860 και ότι από εκεί μέχρι το 1875 που ήρθε ο ίδιος για πρώτη φορά στη Λάρισα αυτό είχε επιχρωθεί και δεν φαινόταν πια τίποτα. Όσο το θέατρο ήταν ορατό, έγινε σε διάφορες εποχές συστηματική λιθοθηρία σ' ορισμένα τμήματά του για την εξαγωγή οικοδομικού υλικού. Ακόμα και σήμερα μπορεί κανείς να παρατηρήσει σε σπίτια των τελευταίων χρόνων της Τουρκοκρατίας στη Λάρισα εντοιχισμένα μαρμάρινα ειδώλια.

Η καταστροφή ορισμένων τμημάτων του ολοκληρώθηκε μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας το 1881. Στο επιχρωσμένο πλέον θέατρο κατασκευάστηκαν κατοικίες, πολλές από τις οποίες είχαν βαθιές θεμελιώσεις και κατέστρεψαν τα αρχαία ερείπια. Την εποχή αυτή διανοίχτηκε και η οδός Ακροπόλεως, η σημερινή Αλεξάνδρου Παπαναστασίου.

Οι ανασκαφές για την αποκάλυψη του αρχαίου θεάτρου έχουν μια μακρόχρονη ιστορία. Το 1910 ο τότε Έφορος Αρχαιοτήτων Θεσσαλίας Απόστολος Αρβανιτόπουλος ανέσκαψε ένα τμήμα της σκηνής, σε περιορισμένο οικόπεδο, το οποίο είχε από τότε απαλλοτριώσει και περιφράξει. Το 1968 σε εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση οικοδομής επισημάνθηκε ένα τμήμα του κοίλου. Από το 1977 άρχισε από την αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας μια συστηματική προσπάθεια για τη σταδιακή αποκάλυψή του. Ειδικότερα το 1977 ανασκάφτηκε και απαλλοτριώθηκε ένα μικρό οικόπεδο στη οδό Βενιζέλου 91, όπου αποκαλύφθηκε το δυτικό πέρασ της σκηνής. Το 1982 και 1983 αποκαλύφθηκε ένα μεγάλο τμήμα του κοίλου μέσα στο χώρο των πρώην Στρατιωτικών Αρτοποιείων.

Κοίλο του αρχαίου θεάτρου αποτελούσε η πλαγιά του λόφου, η οποία με κατάλληλες εκσκαφές είχε διαμορφωθεί σε αναβαθμούς για την τοποθέτηση των μαρμάρινων εδωλίων. Στο μέσο περίπου του κοίλου με μεγάλη εκσκαφή είχε διαμορφωθεί περιμετρικά ένας διάδρομος και ένα άνδηρο προς τα βόρεια για τη θεμελίωση του επιθεάτρου. Ο διάδρομος αυτός ήταν το διάζωμα του θεάτρου και χρησίμευε για την άνετη διακίνηση των θεατών.

Το τμήμα του κάτω θεάτρου που έχει αποκαλυφθεί χωρίζεται με 5 κατακόρυφες κλίμακες σε έξι κερκίδες, οι οποίες αποτελούνται από 10 σειρές εδωλίων. Έχουμε δηλαδή εδώ τον ίδιο μετρικό πόδα με το θέατρο της Επιδαύρου, όπου επίσης έχουμε 13 κερκίδες στο κάτω θέατρο. Πάνω σε όλα σχεδόν τα εδώλια του κυρίως θεάτρου είναι χαραγμένες επιγραφές, οι οποίες χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 2<sup>ου</sup> αιώνα μ.Χ. και μας δίνουν

πολύτιμες πληροφορίες για τα ονόματα απλών ανθρώπων της Λάρισας στην εποχή αυτή. Για την ερμηνεία του φαινομένου αυτού των επιγραφών θα αναπτύξουμε τις απόψεις μας στη συνέχεια της μελέτης αυτής.

Το επάνω μέρος του θεάτρου, το επιθέατρο, θεμελιώθηκε ως εξής: Για να καλυφθεί η απότομη υψομετρική διαφορά του ανδρήρου δημιούργησαν ένα ισχυρό αναλημματικό τοίχο ύψους 1,30 μ. ο οποίος στην μπροστινή του επιφάνεια έχει επένδυση από κυβόλιθους άσπρου μαρμάρου.

Εκείνο που δεν διευκρινίστηκε από τις ανασκαφές μέχρι τώρα είναι η καθ' ύψος προέκταση του επιθέατρου, διότι το πάνω μέρος του έχει καταστραφεί πλήρως από τη λιθοθηρία των νεώτερων χρόνων. Παράλληλα το τμήμα του λόφου πάνω στο οποίο ήταν θεμελιωμένο έχει αποκοπεί τελείως κατά τις διάφορες διαμορφώσεις του ευρύτερου χώρου με το πέρασμα των αιώνων.

Η σκηνή η οποία αποτελούνταν από ισόγειο και τουλάχιστον έναν ακόμα όροφο, είναι το καλύτερα διατηρημένο τμήμα του αρχαίου θεάτρου. Είναι στο σύνολό της κτισμένη από άσπρο μάρμαρο και έχει ύψος τοίχων 2,80 μ. Μέχρι τώρα αποκαλύφθηκε σε μήκος 17 μ. περίπου.

Από τα στοιχεία που έχουν συγκεντρωθεί μέχρι τώρα υπολογίζεται ότι πρέπει να είχε συνολικό μήκος παραπάνω από 19,50 μ. Αποτελείται από 2 κυρίως αίθουσες, τη Δυτική και την Ανατολική, και ένα διάδρομο ανάμεσα σ' αυτές, ο οποίος είναι η Χαρώνεια κλίμακα.

Η Χαρώνεια κλίμακα, η οποία προοριζόταν για την εμφάνιση των φαντασμάτων, όπως του φαντάσματος του Δαρείου στους «Πέρσες» του Αισχύλου, έχει μήκος 6,50 μ. και πλάτος 2 μέτρα. Από την νότια πλευρά είχε είσοδο με παραστάδες, οι όποιες λαξεύτηκαν πάνω στους ίδιους τους κυβόλιθους των τοίχων.

Το δάπεδο της σκηνής είναι λίθινο και αποτελείται από μεγάλες πωρολιθικές πλάκες, οι οποίες τοποθετήθηκαν χωρίς μεγάλη επιμέλεια.

Διαπιστώθηκε ότι κάτω από το δάπεδο που αναφέρθηκε υπήρχε ένα παλιότερο δάπεδο από μαρμαρίνες πλάκες, άριστα συναρμολογημένες τούτη τη φορά. Από την εξονυχιστική έρευνα στο σημείο αυτό έγινε ξεκάθαρα αντιληπτό ότι όλο το κτίριο της σκηνής, που σώζεται σήμερα, πατά πάνω στο παλαιότερο αυτό δάπεδο, το οποίο δεν είναι τίποτα άλλο από μια αρχαιότερη ορχήστρα. Φαίνεται λοιπόν ότι, όταν κατασκευάστηκε η λίθινη σκηνή, που βλέπουμε σήμερα, μετατοπίστηκε η νέα ορχήστρα



προς Βορρά. Αυτό έχει γίνει και σε άλλα θέατρα της αρχαίας Ελλάδας, όπως στο Διονυσιακό της Αθήνας, της Ερέτριας, του Ωρωπού κλπ.

Η οροφή της σκηνής και του προσκηνίου πρέπει να ήταν ξύλινη. Το συμπέρασμα αυτό βγαίνει από τέσσερις στρόγγυλες τρύπες διαμέτρου 0,15 μ. περίπου, που είχαν ανοιχθεί στο δάπεδο του προσκηνίου. Οι τρύπες αυτές χρησίμευαν για τη στερέωση των ξύλινων δοκαριών, τα οποία υποβάσταζαν την ξύλινη οροφή.

Για την ορχήστρα του αρχαίου θεάτρου δεν μπορούμε να μιλήσουμε από τώρα, διότι η ανασκαφική έρευνα δεν την έχει πλησιάσει ακόμα.

Το αρχαίο θέατρο έχει πια χάσει τους Ρωμαϊκούς χρόνους το λαμπρό χαρακτήρα του και την παλιά μεγαλειώδη ομορφιά του. Με μετασκευές και προσθήκες έχει μεταμορφωθεί σε αρένα και η πλακόστρωτη ορχήστρα του σε κονίστρα. Πότε έγινε αυτό δεν μπορούμε να ξέρουμε ακόμα διότι η ανασκαφή δεν έχει προχωρήσει πολύ και τα επιστημονικά στοιχεία είναι ελλιπή. Από τη χρονολογία των επιγραφών συμπεραίνουμε ότι αυτό χρησιμοποιούνταν σαν αρένα μέχρι το τέλος του 2<sup>ου</sup> αιώνα μ.Χ. Ένα μονομαχικό επιτύμβιο μνημείο, που βρέθηκε παλιότερα σε πολύ κοντινή απόσταση από το θέατρο και που χρονολογείται στο β' μισό του 2<sup>ου</sup> αιώνα μ.Χ., επιβεβαιώνει, αυτήν την άποψη. Άλλωστε και από τις πηγές ξέρουμε πολύ καλά ότι στη Λάρισα τελούνταν περίφημοι μονομαχικοί αγώνες.

**Χρονολογία.** Από τη λεπτομερή μελέτη των επί μέρους αρχιτεκτονικών στοιχείων μπορούμε να χρονολογήσουμε την κατασκευή του αρχαίου θεάτρου, που βλέπουμε στο τέλος του 3<sup>ου</sup> αιώνα π.χ., στα χρόνια του βασιλιά της Μακεδονίας Φιλίππου του Ε'. Για τη χρονολόγηση της παλιότερης ορχήστρας υπάρχει πρόβλημα, λόγω του περιορισμένου χώρου της ανασκαφής. Εάν προχωρήσουν οι έρευνες θα μπορέσουμε ασφαλώς να αποκτήσουμε περισσότερες γνώσεις. Από λίγες μόνο ενδείξεις μπορούμε να την αναγάγουμε στο τέλος του 4<sup>ου</sup> αιώνα π.χ.

**Χωρητικότητα.** Για το θέμα αυτό θα στηριχθούμε αναγκαστικά στα περιορισμένα ανασκαφικά δεδομένα, στις λίγες επιφανειακές ενδείξεις και στα στοιχεία που βγαίνουν από συγκρίσεις με άλλα θέατρα που έχουν ανασκαφεί ολόκληρα. Πρώτα - πρώτα το μέγεθος

της σκηνής είναι σύμφωνο με πολλά θέατρα της αρχαιότητας και κυρίως με το θέατρο της Επιδαύρου. Μ' αυτό το δεδομένο η ορχήστρα θα ακολουθούσε τον ίδιο μετρικό πόδα και θα πρέπει να είχε διάμετρο παραπάνω από 20 μ. Αν είναι έτσι τα πράγματα τότε το κάτω θέατρο θα είχε, από το ύψος του διαζώματος, περίπου 28 - 30 σειρές εδωλίων. Το επιθέατρο, του οποίου έχει καταστραφεί το πάνω μέρος του, δεν θα είχε βέβαια μόνο 3 σειρές εδωλίων που σώθηκαν μέχρι σήμερα. Δεν θα δικαιολογούνταν σ' αυτή την περίπτωση ούτε η μνημειακότητα της μορφής του ούτε η κατασκευή ενός τόσο ισχυρού αναλημματικού τοίχου. Ελπίζουμε ότι η μελλοντική επέκταση της ανασκαφής προς την πλευρά που ήταν σήμερα το ρολόι της Λάρισας θα δώσει περισσότερα στοιχεία για το τελικό ύψος και την τελική έκταση του επιθεάτρου. Από την μελέτη των άλλων θεάτρων ωστόσο ξέρουμε ότι ο αριθμός των εδωλίων του επιθεάτρου είναι περίπου τα  $\frac{2}{3}$  του κάτω θεάτρου (παραδείγματα Επιδαύρου, Δελφών κλπ.). Μ' αυτές τις σκέψεις μπορούμε νομίζω με κάποια επιφύλαξη να υποθέσουμε ότι το επιθέατρο της Λάρισας πρέπει να είχε τουλάχιστον άλλες 15 - 17 σειρές εδωλίων, δηλαδή συνολικά 18 - 20. Τότε μπορούμε συμπερασματικά να θεωρήσουμε ότι το μεγαλειώδες αρχαίο θέατρο της Λάρισας ήταν τεράστιο και περιελάμβανε στην περίοδο τουλάχιστον της ακμής του περισσότερους από 10.000 θεατές.



### 2.2.2.2. Άγιος Αχίλλειος και παλαιοχριστιανική Βασιλική (18)

Ο **βυζαντινός ναός του Αγίου Αχιλλείου** βρισκόταν στο λόφο της αρχαίας ακρόπολης, μεταξύ του μπεζεστενιού και της οδού Μητρ. Αρσενίου, όπου οι ανασκαφές της 7<sup>ης</sup> Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων αποκάλυψαν μεγάλο τμήμα του.

Το καλοκαίρι του 1978 η παλαιοχριστιανική Βασιλική του ναού ήλθε στο φως τυχαία στη θέση όπου υπήρχαν οι εγκαταστάσεις της εβδομαδιαίας αγοράς της Τετάρτης.

Η βασιλική αυτή είναι τρίκλιτη. Αποκαλύφθηκε σχεδόν ολόκληρη, διότι τμήμα του Ν. κλίτους και του νάρθηκα ευρίσκεται υπό το πεζοδρόμιο και την οδό Μητροπολίτου Αρσενίου. Δυστυχώς, εκτός από ελάχιστα αρχιτεκτονικά μέλη, όπως π.χ. ένα ένσταυρο θωράκιο που ανάγεται στα παλαιοχριστιανικά χρόνια, δεν αποκαλύφθηκε κάτι το σημαντικό, το οποίο να μας βοηθήσει να τοποθετήσουμε χρονολογικά το κτίσμα. Η καταστροφή είναι σχεδόν ολοκληρωτική. Δεν διασώθηκε τίποτε από τοιχοδομή. Η βασιλική αυτή ορίζεται μόνο από τα θεμέλιά της καθώς και από τα ελάχιστα τμήματα του ψηφιδωτού δαπέδου που ευρέθησαν, ένα στο νάρθηκα, το οποίο είναι το μεγαλύτερο, και ένα, ελάχιστο, του Β κλίτους. Η στάθμη των δυο αυτών ψηφιδωτών λειψάνων δαπέδου είναι η αυτή.

Όμως υπάρχει κάτι το πολύ σημαντικό στον χώρο αυτό. Αποκαλύφθηκε ένας μεγαλοπρεπής καμαροσκεπής **τάφος** στο Ανατολικό άκρο του Βόρειου κλίτους καθώς και ένας άλλος υποδεέστερος στο μέσο περίπου του μεσαίου κλίτους, και προς τον τοίχο που χωρίζει το κεντρικό κλίτος από το νότιο. Στην Ανατολική πλευρά αμφοτέρων διασώζεται κλίμακα που οδηγεί στο εσωτερικό τους και των οποίων ο άξονας είναι κάθετος προς τον άξονα των τάφων. Επίσης πολλοί άλλοι τάφοι λακκοειδείς αποκαλύφθηκαν μέσα στην βασιλική και γύρω από τους προαναφερθέντες. Όλοι οι τάφοι βρίσκονται κάτω από το δάπεδο του ναού, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι ο ναός κτίστηκε μετά την κατασκευή τους. Δεν μπορούμε να πούμε πότε ακριβώς κτίσθηκε η βασιλική, γνωρίζουμε όμως, ως POST QUEM TERMINUM, την κατασκευή των τάφων.

Σύμφωνα προς τους συναξαριστές, γνωρίζουμε ότι ο Άγιος Αχίλλειος αρχιεπίσκοπος Λαρίσης, προέβλεψε την ημέρα του θανάτου του και φρόντισε για τον τάφο του.

Επίσης από τους συναξαριστές μαθαίνουμε, ότι το θαυματουργό λείψανο καθώς και ο τάφος του αγίου, έμεινε άγνωστος και μετά την παρέλευση πολλών ετών φανερώθηκε με θαύμα στις 10 Φεβρουαρίου. Έκτοτε παρέμεινε το άγιο λείψανο στη πόλη της Λάρισας, στο μεγαλοπρεπή ναό του, τον οποίο οι κάτοικοι ανήγειραν εκ βάθρων, και στον χώρο αυτό ήταν η έδρα του Μητροπολίτου.

Προαναφέρθηκε η ύπαρξη πολλών λακκοειδών - κτιστών τάφων γύρω από τους δυο καμαροσκεπείς και κάτω από το δάπεδο της βασιλικής. Οι τάφοι αυτοί είναι χριστιανικοί και λόγω του προσανατολισμού τους αλλά και από την απουσία και του παραμικρού κτερίσματος συμφωνούν με τη συνήθεια των πρώτων χριστιανών να



**Εικ.18** Η χιονισμένη παράγκα - ναός του Αγίου Αχιλλείου, το 1960 (Φωτ. Τ. Τλούπα)



θάπτονται κοντά στον τάφο του αγίου τους.

Έτσι συμπεραίνουμε ότι η βασιλική που αποκαλύφθηκε είναι ο ναός που κτίσθηκε κατά τον **6<sup>ο</sup> ή 7<sup>ο</sup> αιώνα μ.Χ.** επάνω στον τάφο του Αγίου Αχιλλείου. Το γεγονός επίσης, ότι στον λόφο αυτό της πόλεως ιδρύεται ναός τιμώμενος στο όνομά του για πολλούς αιώνες, καθώς και το ότι μέχρι πριν λίγα χρόνια κοντά στον ναό του Αγίου Αχιλλείου ήταν και η έδρα της αρχιεπισκοπής, ή της Μητροπόλεως αργότερα, είναι ένα σοβαρό στοιχείο που ενισχύει αυτή την άποψη.

Στα τέλη του 15<sup>ου</sup> ή στις αρχές του 16<sup>ου</sup> αιώνα, μετά την ανέγερση πάντως του γειτονικού μπεζεστενιού και τη μετατροπή της περιοχής σε εμπορικό κέντρο της νέας, μουσουλμανικής πόλης, ο ναός κατεδαφίστηκε και μεταφέρθηκε (βάσει κάποιων προνομίων που είχαν δοθεί στους χριστιανούς) στη βορειοδυτική άκρη της ακρόπολης, στη θέση της μικρής Πλατείας Αγίου Αχιλλείου, στα βόρεια του ομώνυμου σημερινού ναού· τη θέση αυτή θα διατηρήσει ο ναός καθ' όλη την περίοδο της τουρκοκρατίας, και έως τις αρχές της δεκαετίας του 1940.

Ο νέος αυτός ναός (ο πρώτος της περιόδου της τουρκοκρατίας), αναφέρεται σε διάφορα έγγραφα του κώδικα 1472 καθώς και σε περιηγητικά κείμενα του 17<sup>ου</sup> και του 18<sup>ου</sup> αιώνα από τους: Robert de Dreux (1669), Διοικητής (1715) και Pococke (1740).

Μια πυρκαγιά που ξεσπά στον Τρανό μαχαλά στα 1737, απειλεί άμεσα και τον ίδιο το ναό, καταστρέφοντας μάλιστα ένα χώρο του, όπου φυλάσσονται ιερά σκεύη και η κάρα ενός αγίου. Η αρχιτεκτονική μορφή του ναού αυτής της περιόδου (17<sup>ο</sup> - 18<sup>ος</sup> αιώνας) δεν μας είναι γνωστή, μιας και δεν έχει διασωθεί καμία σχετική περιγραφή ή σχέδιό του.

Μετά την έκρηξη του Α' ρωσοτουρκικού πολέμου (1768 - 74), στις 12 Ιουνίου 1769, ο ναός του Αγίου Αχιλλείου πυρπολείται και κατόπιν κατεδαφίζεται από το φανατισμένο μουσουλμανικό όχλο της πόλης. Λίγο αργότερα, ο Bjornstahl (1779) και οι Δημητρίεις (1791) αναφέρουν ότι μετά την καταστροφή του 1769 δεν υπήρχε στη πόλη κανένας ναός, ενώ οι χριστιανοί κάτοικοί της αναγκάζονταν να μεταβαίνουν για εκκλησιασμό στα γειτονικά χωριά.

Δέκα έτη μετά την κατεδάφιση του ναού, στα 1779, οι Λαρισαίοι είχαν συγκεντρώσει με εράνους σαράντα πουγκιά, με την ελπίδα να επιτύχουν την έκδοση άδειας ανοικοδόμησης του ναού. Τα χρήματα, όμως, αυτά δεν θεωρήθηκαν αρκετά και η άδεια τελικά δε δόθηκε. Ύστερα από νέες προσπάθειες, στα 1794, επί των ημερών του σουλτάνου Σελήμ Γ' (1789 - 1807) και του Μεγάλου διερμηνέα της Πύλης Γεωργίου

Μουρούζη, η πολυπόθητη άδεια δόθηκε και άρχισαν αμέσως οι εργασίες ανοικοδόμησης νέου ναού, με τη μέριμνα του τότε μητροπολίτη Λάρισας, Διονυσίου Η΄ Καλλιάρχη (1791 - 1806).

Ο νέος ναός του Αγίου Αχιλλείου ανοικοδομήθηκε στη θέση του πυρπολημένου κατά το 1769 παλαιού ναού, λαμπρότερος όμως και μεγαλοπρεπέστερος του τελευταίου, σε ρυθμό τρίκλιτης βασιλικής. Όπως φαίνεται σε ορισμένες φωτογραφίες και χαρακτηριστικά, το μεσαίο κλίτος του ήταν υπερυψωμένο - κατά τα παλαιοχριστιανικά πρότυπα - και καλύπτονταν με ξύλινη δόριχτη κεραμοσκεπή στέγη, ενώ τα πλάγια κλίτη είχαν μονόριχτες στέγες. Η ανατολική και η δυτική πλευρά του μεσαίου κλίτους διορθωνόταν πλαστικά με πλήρες χαμηλό αέτωμα, σε χαρακτήρα κλασικό αναγεννησιακό.

Για το φωτισμό του εσωτερικού του ναού ανοίγονταν στις μακρές πλευρές του μεσαίου κλίτους μικρά ορθογωνικά παράθυρα: τέσσερα βρίσκονταν στη βόρεια πλευρά. Ισάριθμα θα υπήρχαν και στη νότια. Στη δυτική και την ανατολική πλευρά του μεσαίου κλίτους, και κάτω ακριβώς από τα αετώματα, ανοίγονταν άλλα τρία μεγάλα παράθυρα: ένα κάθετο ωοειδές στον τύπο του «ματιού του βοδιού», που πλαισιώνονταν από δυο όμοια, τα οποία προς τα άνω κατέληγαν σε κλειστό «βλέφαρο».

Το δάπεδο του ναού βρισκόταν σε βάθος τριών ως τεσσάρων βαθμίδων χαμηλότερα από την επιφάνεια του εδάφους, σύμφωνα με τους περιορισμούς στην οικοδόμηση που επέβαλε ο μουσουλμανικός ιερός νόμος. Στη δυτική πλευρά του κυρίως ναού υπήρχε νάρθηκας και γυναικωνίτης μορφής εσωτερικού εξώστη, όπου συγκεντρώνονταν το γυναικείο εκκλησίασμα. Ο Holland (1812) μας πληροφορεί ότι ο γυναικωνίτης απομονώνονταν από τον υπόλοιπο ναό με ξύλινα καφασωτά, ώστε να εμποδίζεται με τον τρόπο αυτό η θέα του εσωτερικού του.

Ο ναός του 1794 διατηρήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Συχνές είναι οι αναφορές σε αυτόν των περιηγητών που περνούν κατά την περίοδο αυτή από τη Λάρισα: ο Dodwell (1805) τον αναφέρει ως το μοναδικό στη πόλη, ενώ ο Leake, που επισκέπτεται το ναό και τη μητροπολιτική κατοικία το ίδιο έτος, παρατηρεί ότι δεν είναι αξιοσημείωτα ούτε για το μέγεθος, αλλά ούτε και για τη διακόσμησή τους.

Μέσα στη δίνη των πολεμικών συγκρούσεων που προκάλεσε η ελληνική επανάσταση (1821 - 29), στις 12 Ιουνίου 1822 ο ναός καταλαμβάνεται από τους Τούρκους και μετατρέπεται σε οπλοστάσιο και πυριτιδαποθήκη. Μετά από γενναίες δωροδοκίες των αρχών της πόλης, ανοίγεται το Μάρτιο του 1826 κατά την αρχιερατεία του μητροπολίτη



Μελετίου Ε' (1825 - 36). Κατά την περίοδο της κατάληψης του ναού, οι χριστιανοί της πόλης εκκλησιάζονταν στο ναό της Αγίας Μαρίνας του γειτονικού οικισμού των Καλυβιών.

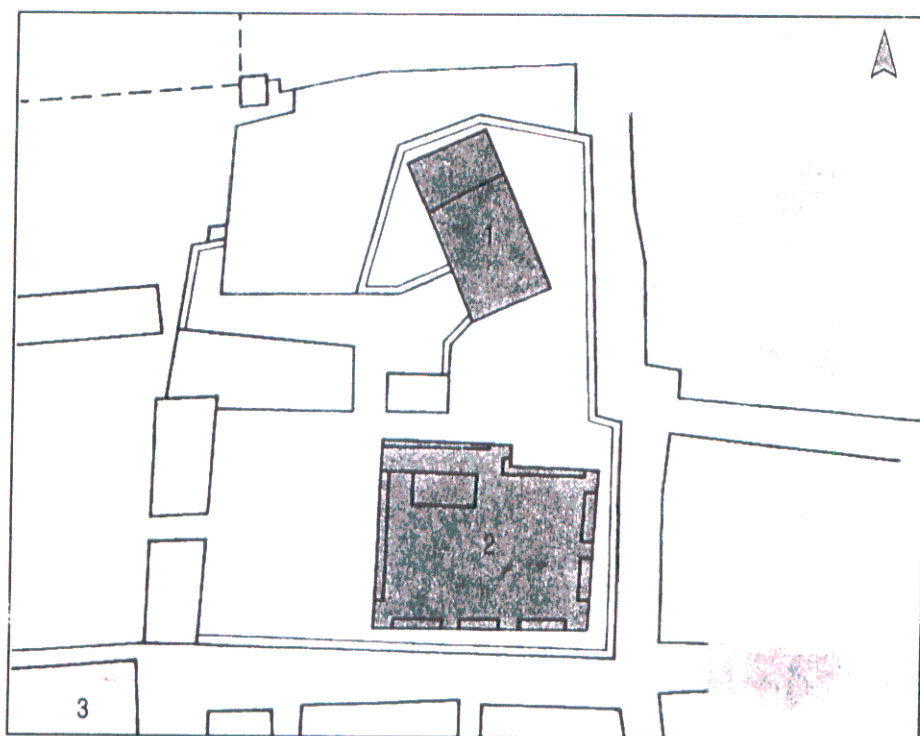
Στις 10 Απριλίου 1827, ο ναός του Αγίου Αχιλλείου μετατρέπεται για δεύτερη φορά σε αποθήκη πολεμοφοδίων μετά από δωροδοκίες του μουλά και ορισμένων μπέηδων της πόλης, ο ναός αποδίδεται εκ νέου στους χριστιανούς στις 22 Ιουνίου 1827.

Η περιοχή του ναού του Αγίου Αχιλλείου άρχισε κι αυτή να ευπρεπίζεται μετά τα μέσα του 19<sup>ου</sup> αιώνα. Όπως είναι γνωστό, με το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου (1856), και μέσα στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων της περιόδου αυτής, δόθηκε η άδεια της επίσημης κατάδυσης του Τιμίου Σταυρού κατά την ημέρα των Θεοφανίων από τη γέφυρα του Πηνειού, με την παράλληλη διοργάνωση μεγαλοπρεπούς τελετής και τη συμμετοχή των εκκλησιαστικών και πολιτικών αρχών. Μέσα στο πρόγραμμα εξωραϊσμού, κάποια παλαιά προσκτίσματα του ναού κατεδαφίζονται, για να είναι εμφανής αυτός από μακριά, ενώ κατασκευάζεται μια μεγάλη κλιμακωτή οδός, η οποία αρχίζει από το προαύλιο του ναού και, ελλισσόμενη ανάμεσα στις οικίες του Τρανού μαχαλά, καταλήγει στη δεξιά όχθη και τη γέφυρα του Πηνειού.

Ο ναός του 1794 καταστράφηκε από το σεισμό του 1941 και στη θέση του ανοικοδομήθηκε νέος, μεγαλοπρεπέστερος ναός σε νεοκλασικό σχέδιο (εικ.29) « τη αξιεπαίνω μερίμνη των από του έτους 1896 μέχρι του έτους 1906 εκάστοτε Εκκλησιαστικών συμβουλίων». Ο ναός αυτός καταστράφηκε από το σεισμό του 1941.

### 2.2.2.3. Το Μπεζεστένι (εικ. 20, 21) (28)

Το παλιό μπεζεστένι ή μάλλον τα ερείπιά του είναι από τα ελάχιστα εναπομείναντα δείγματα αυτής της χαρακτηριστικής Οθωμανικής αρχιτεκτονικής. Βρίσκονταν στη βορειοανατολική πλευρά του λόφου στο χώρο του παζαριού δηλαδή της εβδομαδιαίας αγοράς που απλώνονταν νοτιοανατολικά, όπως φαίνεται στο χάρτη παρακάτω:(εικόνα 19)



(Εικ.19. Απόσπασμα Α' σχεδίου πόλης με τμήμα του λόφου της ακρόπολης.

1:τζαμί Bezzar 2: μπεζεστένι 3: δεξαμενή

Πολλές φορές τα παλαιότερα χρόνια τα ερείπια το μπεζεστενιού ερμηνεύτηκαν κακώς σαν μέρος βυζαντινού κάστρου.

Στη διάρκεια των τελευταίων 100 ετών το Μπεζεστένι έπαθε πολλές καταστροφές και πολλά στοιχεία του (θόλοι, κολώνες κλπ) αφαιρέθηκαν. Όταν το 1799 καταστράφηκε από φωτιά ένα τμήμα του μετατράπηκε σε πυριτιδαποθήκη ενώ το υπόλοιπο





*Εικόνα 20 Το Μπεζεστένι*



*Εικόνα 21 Το Μπεζεστένι*

επιχωματώθηκε ως το ύψος της κατεστραμμένης στέγης. Έκτοτε επειδή μπορούσε κανείς, ανεβαίνοντας στην κορυφή του κτιρίου, να εποπτεύει ολόκληρη την πύλη και την γύρω



περιοχή, φαίνεται πιθανό ότι είχε κατασκευαστεί σε αυτή ένα παρατηρητήριο (σκοπιά). Κάποιοι παλιοί Λαρισαίοι θυμούνται ότι η πυριτιδαποθήκη του μπεζεστενιού διατηρήθηκε και μετά την απελευθέρωση ως τα τέλη του 19<sup>ου</sup> αιώνα.

Μόλις τα τελευταία χρόνια το 1976 η Αρχαιολογική Υπηρεσία της Θεσσαλίας άρχισε την εκσκαφή και την αποκατάσταση του κτίσματος.

Πληροφορίες για το κτίριο παίρνουμε από τους M. Kiel, L. Deriziotis και το άρθρο τους «The old Bedesten of Larissa (Yenisehir) in restoration»

Έτσι μαθαίνουμε ότι το Μπεζεστένι της Λάρισας είναι το τρίτο παράδειγμα του είδους αυτού που διατηρείται στην Ελλάδα. Τα άλλα δυο βρίσκονται στις **Σέρρες** και στην **Θεσσαλονίκη**, και τα δυο χρονολογούνται τις τελευταίες δεκαετίες του 15<sup>ου</sup> αιώνα. Το Μπεζεστένι της Λάρισας θεμελιώθηκε από τον Οθωμανό κυβερνήτη της περιοχής Turhanoglu Omer Beg και ήταν ένα από μια σειρά κτιρίων που ίδρυσε εκείνη την περίοδο για το κοινό καλό.

Δεν αναφέρεται στη λίστα των κτισμάτων που ίδρυσε το 1484. Η πρώτη αναφορά για την ύπαρξή του ήταν το 1506 / 1507 ανάμεσα στις ιδιοκτησίες του Turhanoglu Omer Beg από το εισόδημα που απεδίδε : «Bezázistan στην πόλη του Yenisehir, ετήσιο εισόδημα 5.000»

Έτσι υποθέτουμε ότι το Μπεζεστένι της Λάρισας κτίστηκε μεταξύ του 1484 και 1506/1507. Ο χαρακτήρας της τοιχοποιίας, οι γενικές γραμμές της κάτοψης και οι διακοσμητικές λεπτομέρειες των διασωθέντων τμημάτων συμφωνούν με τις παραπάνω ημερομηνίες.

Αυτό που βλέπουμε σήμερα είναι ένα τεράστιο παραλληλόγραμμο 30,15 επί 20,20 μέτρα (εικ.22,23). Οι τοίχοι, ο ανατολικός όπως και και ο δυτικός είχαν από μια είσοδο ακριβώς στο κέντρο τους που οδηγούσαν στο εσωτερικό του κτιρίου. Είχαν πάχος 1,50 m και περικλείουν ένα χώρο 17 x 27 μέτρα/. Αυτός ο μεγάλος χώρος στεγάζονταν από 6 θόλους που στηριζόταν σε 2 βαριές κολώνες από τοιχοποιία. Όταν κατά την διάρκεια των εργασιών της αποκατάστασης αφαιρέθηκε μέρος της επιχωμάτωσης του εσωτερικού του κτιρίου, αποκαλύφθηκαν τα ελατήρια των διπλών αψίδων που στήριζαν τους θόλους. Μέχρι τώρα έχει εκσκαφεί η βάση της μιας από τις δυο κολόνες στήριξης διαστάσεων 2,70 x 2,70 μέτρων.

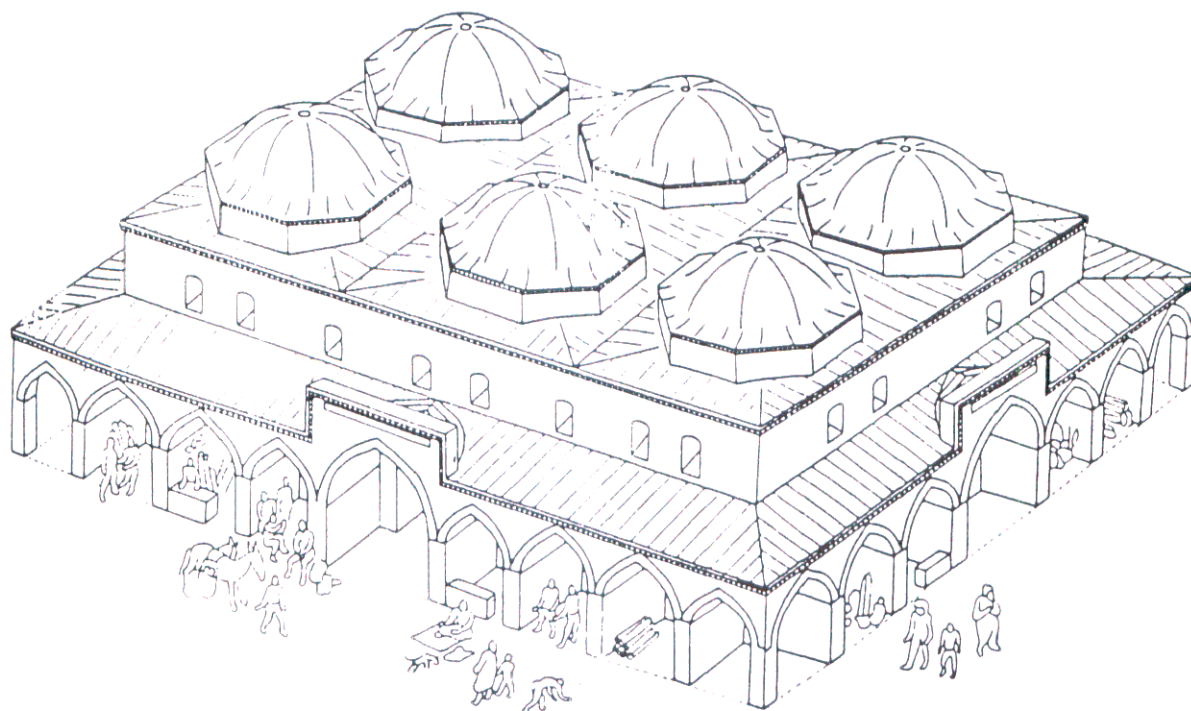
Μελετώντας το κτίριο, διαπιστώθηκε ότι γύρω του είχε σειρές μαγαζιών, που ήταν θολωτά στις δύο κοντές πλευρές και παρόμοια στην νότια πλευρά, έβλεπαν δε προς την



κύρια εμπορική περιοχή. Η Βόρεια πλευρά δεν είχε μεγάλη είσοδο και έβλεπε στην απότομη πλευρά του λόφου προς τον Πηνειό. Εδώ υπήρχε ένα μικρό θολωτό δωμάτιο απομονωμένο που πιθανόν ήταν το θησαυροφυλάκιο της πόλης όπου φυλασσόταν αρχεία και άλλα έγγραφα. Όπως αναφέρθηκε μετά τις εκσκαφές ήρθαν στο φως κάποια στοιχεία που επιτρέπουν να προσδιοριστεί ο αριθμός και το μέγεθος των μαγαζιών.

Ο μακρύς νότιος τοίχος περιγράφεται ως εξής: Από τη γωνία υπάρχουν δυο μαγαζιά  $3,30 \times 3,30$  με διαχωριστικό τοίχο μεταξύ τους πάχους 80 cm. Κατόπιν ένα μαγαζί πλάτους 2,70 μ. Μετά η πύλη εισόδου πλάτους 5,15 μ. που οδηγεί στην κυρίως αίθουσα. Τέλος ξανά ένα μαγαζί πλάτους 2,70 μ. και μετά δυο μαγαζιά  $3,30 \times 3,30$  μ. Οι μικρές όψεις είχαν 2 μαγαζιά στην κάθε πλευρά της στοάς. Στις τέσσερις γωνιές του κτιρίου υπήρχαν 4 μικροί ανοιχτοί τετραγωνικοί χώροι, λύση που συναντάται στα μπεζεστένια και βρίσκεται σε πλήρη αρμονία με τον ρυθμό των αψίδων.

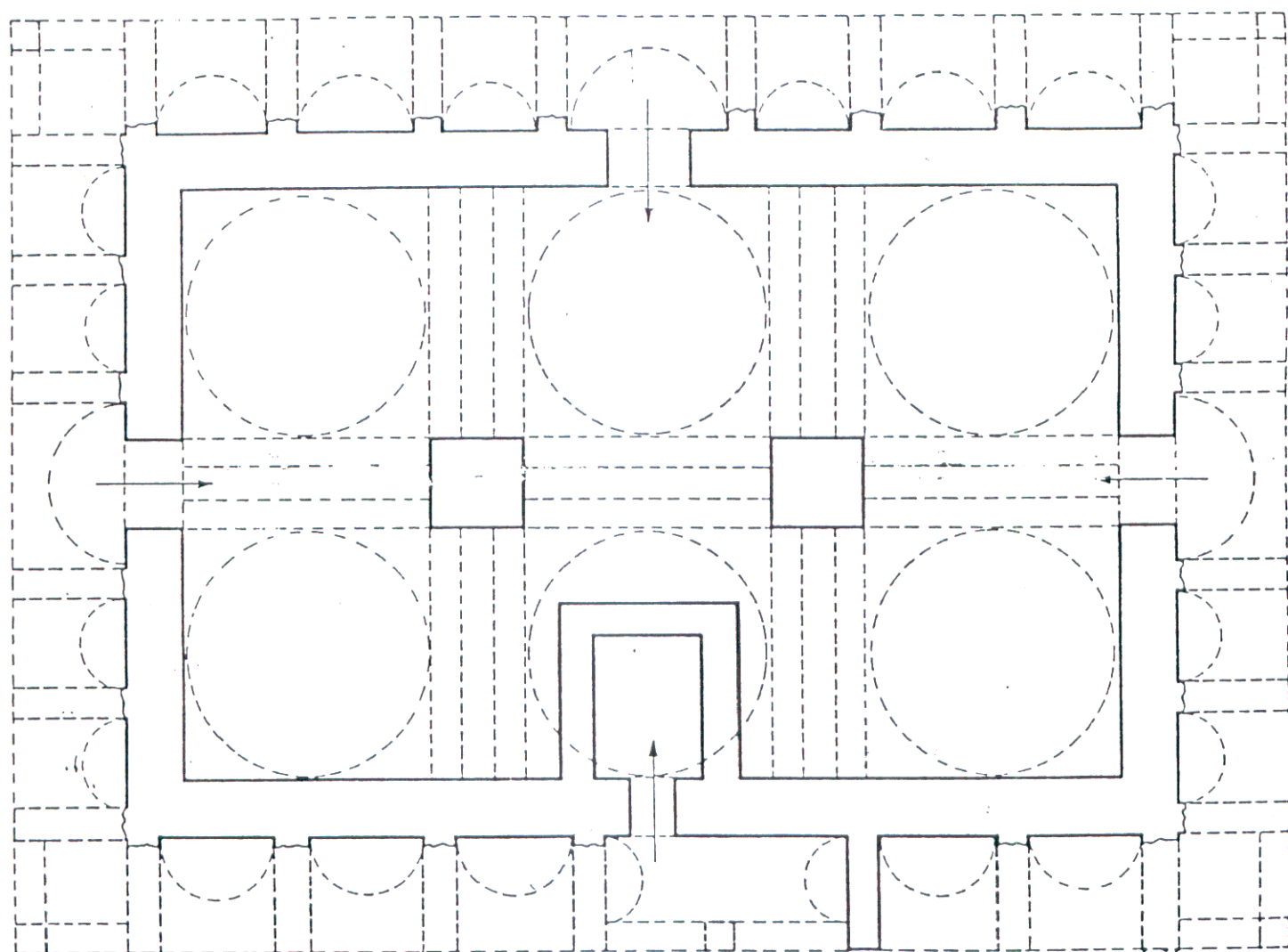
Συνολικά λοιπόν το κτίριο περιβαλλόταν από 20 θολωτά μαγαζιά, είχε 4 στοές (από τις οποίες η Βόρεια είχε διαφορετική μορφή από τις άλλες) και 4 θολωτούς χώρους στις τέσσερις γωνιές του. Τέλος ο εσωτερικός τεράστιος χώρος είχε διαστάσεις  $17 \times 26,95$  μ. Δύο μεγάλες συμπαγείς κολώνες τετράγωνες μετέφεραν τις βαριές διπλές αψίδες, που χώριζαν τον χώρο σε 6 τετράγωνα μέρη ίσου εμβαδού (καθένα 7,17 μ.) που στεγάζονταν με θόλους από τούβλα.



Εικ.22 . Προοπτικό ανακατασκευής από τον Gert Schneider (Karlsruhe) 1983

Στοιχεία για τα ελατήρια των αψίδων που είναι ορατά οδηγούν σε μια τεκμηριωμένη ανακατασκευή του κτίσματος, τα δε υλικά μαρτυρούν μια Οθωμανική αρχιτεκτονική του τέλους του 15<sup>ου</sup> αιώνα.

Το Μπεζεστένι έτσι μπορεί κάλλιστα να αναστυλωθεί και είναι μέσα στις προθέσεις της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας της Θεσσαλίας να το πραγματοποιήσει έτσι ώστε να αξιοποιηθεί ένα από τα ελάχιστα ιστορικά κτίρια που απέμειναν στην πόλη. Σε μια προσπάθεια αναπαράστασής του το κτίριο φαίνεται να έχει την μορφή που φαίνεται στις εικόνες 22 και 23.



Εικ. 23 Κάτοψη



### 2.3. Τα ρολόγια του Φρουρίου της Λάρισας - Ιστορική αναδρομή

Από τα μέσα του 17<sup>ου</sup> αιώνα, οπότε υπάρχουν οι πρώτες μαρτυρίες, διαπιστώνεται η ύπαρξη δημόσιου ρολογιού στο λόφο της Ακρόπολης της Λάρισας.

Το πρώτο ρολόι που είναι γνωστό, ήταν λιθόκτιστο και είχε κωνική προς τα άνω απόληξη, χωρίς να είναι γνωστά περισσότερα στοιχεία γι' αυτό.

Η ύπαρξη του ρολογιού αυτού, αποκαλύπτεται έμμεσα από την ύπαρξη στο λόφο της Ακρόπολης του τζαμιού Σαάτ (Saat cami), που σημαίνει τζαμί του Ρολογιού. Το Saat cami αναφέρεται από τον Evliya Celebi στα 1668. Επίσης μνημονεύεται στο τετράδιο 757 των Εν. Κ. Κ. (18).



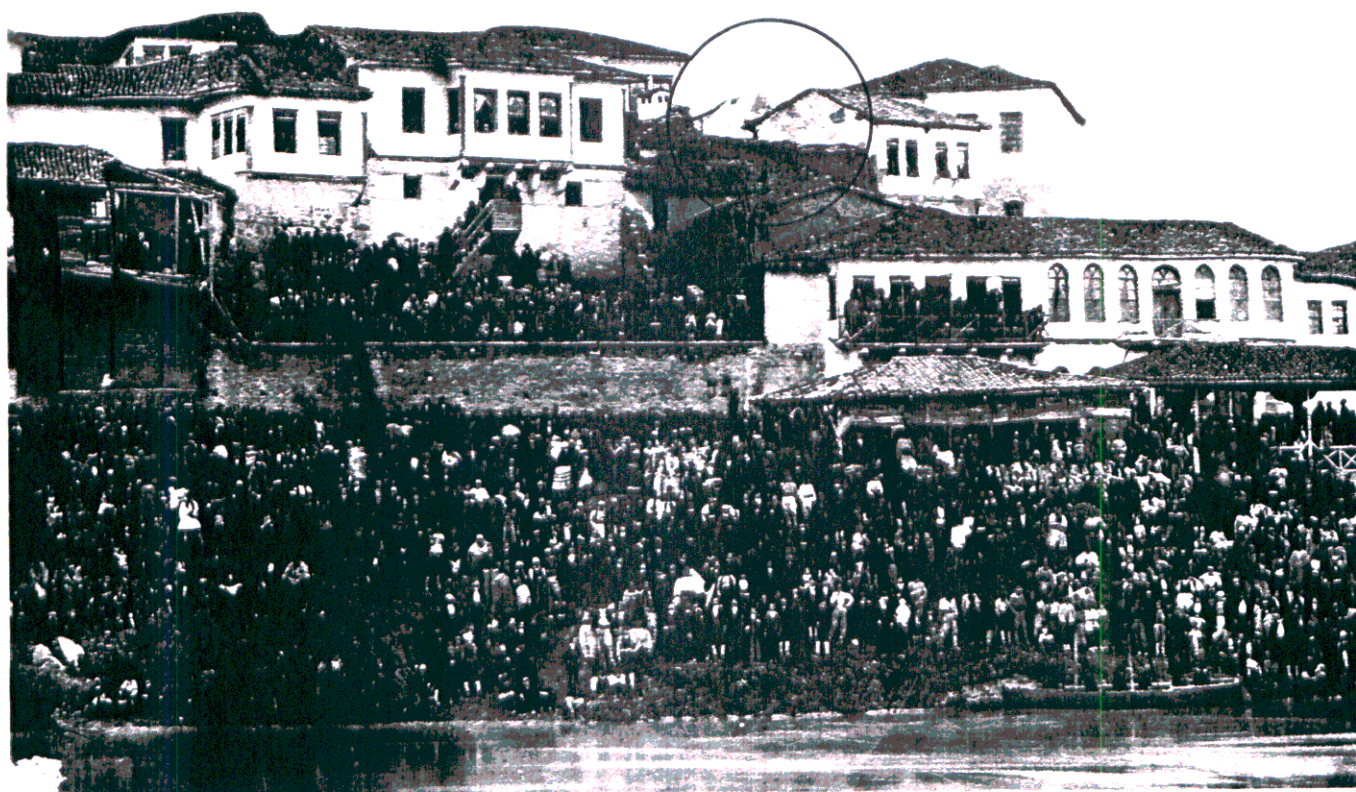
**Εικ.24.** Απόσπασμα του Α' Σχεδίου Πόλης (τ.μ. Γ' 1884) με ένα τμήμα του λόφου της Ακρόπολης . 1.τζαμί Saat .2.Θέση του Βυζαντινού ναού του Αγ. Αχιλλείου . 3: πρώην Στρατιωτικά Αρτοποιεία . 4: Ωρολόγιο της περιόδου της Τουρκοκρατίας.

Το όνομά του το τζαμί όφειλε στη γειτνίασή του με το δημόσιο, λιθόκτιστο ρολόι της πόλης.

Το Saat cami σημειώνεται στο χάρτη του 1827/8 (18) επάνω στο λόφο της ακρόπολης. Στο μεταγενέστερο χάρτη του 1880 σημειώνεται μόνο η θέση του ρολογιού (Ωρα) ενώ παραλείπεται το ομώνυμο τζαμί. Ωστόσο, στο Α΄ σχέδιο πόλης (τμ. Γ΄ /1884) (εικ.24) αποτυπώθηκε η κάτοψη του σε μικρή απόσταση ΒΑ του ρολογιού, στη συμβολή των οδών Αλ. Παπαναστασίου και Μητρ. Αρσενίου. Από τον ίδιο χάρτη διαπιστώνεται, ότι η κάτοψη του ρολογιού ήταν εξάγωνη.

Το πότε χτίστηκε το ρολόι αυτό, είναι άγνωστο.

Η κωνική στέγη του παλαιού δημόσιου ρολογιού φαίνεται σε φωτογραφία από τον εορτασμό των Θεοφανείων λίγο πριν την απελευθέρωση της Λάρισας στις 31/8/1881 (Εικ.25)



Εικ. 25 , 6/1/1881

Η ίδια στέγη διακρίνεται σε φωτογραφία του 1884 (Εικ 26α ) του Κωνσταντινουπολίτη Δημ. Μιχαηλίδη (επιστολικό δελτάριο, εκδ. Στεφ. Στουρνάρα αρ. 341) (18), ενώ ολόκληρο το ρολόι φαίνεται καθαρά στην κάρτα της εποχής, (εικ. 26β) με κάτοψη μάλλον τετράγωνη.

Το αμέσως επόμενο σχέδιο του Taylor, στα 1887 δείχνει ένα άλλο σχήμα ρολογιού, αρκετά ακαθόριστο, όμως. (Εικ 27 ). Πρόκειται για το δεύτερο, γνωστό σε μας, ρολόι, με στέγη σφαιρική αυτή τη φορά , και κάτοψη εξάγωνη , πιθανόν.



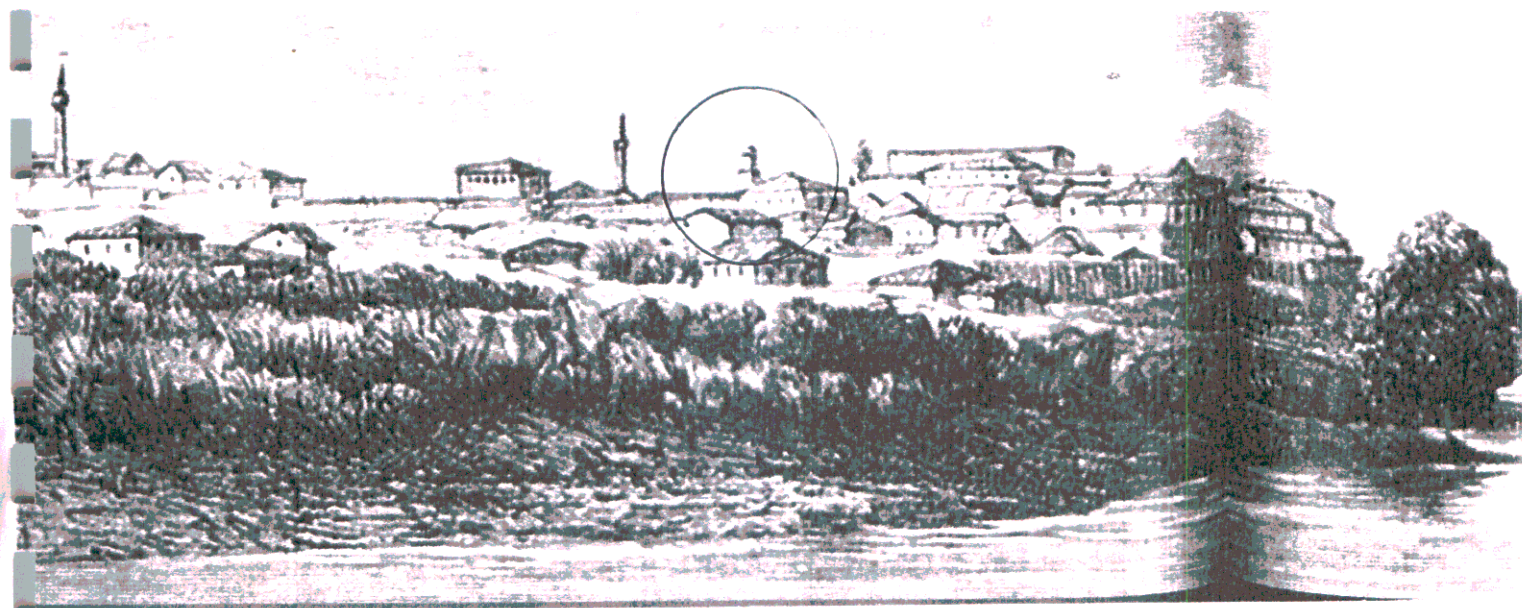


Εικ.26α Φωτογραφία Δ.Μιχαηλίδη, 1884 Σημειώνεται με κύκλο η απόληξη του ρολογιού.



Εικ.26β Κάρτα πριν από το 1887, άγνωστης ακριβούς χρονολογίας





**Εικ.27** Η Βορειοδυτική πλευρά της Λάρισας , με το λόφο της Ακρόπολης και τη συνοικία Ταμπάκικα . Αποψη από τα Βόρεια. Από τα αριστερά προς τα δεξιά διακρίνονται ο μιναρές του τζαμιού Bezzaz, ο μιναρές του τζαμιού Saat, ο πύργος του Ωρολογίου και ο ναός του Αγ.Αχιλλείου ( του 1794) με το μητροπολιτικό μέγαρο. Στα δεξιά χωρίζει το τζαμί Hasan Bey και δεξιότερα η γέφυρα του Πηνειού . χαρακτηριστικό του τέλους του 19<sup>ου</sup> αι. σε σχέδιο του Taylor (Monceaux 1887).(17).

Από το 1884 που έχουμε την τελευταία φωτογραφία του Δ. Μιχαηλίδη στην οποία απεικονίζεται Ρολόι με κωνική απόληξη μέχρι το 1887, που έχουμε το σχέδιο του Taylor με σφαιρική στέγη , μπορούμε να υποθέσουμε ότι το πρώτο ρολόι καταστράφηκε και κτίστηκε στη θέση του νέο μεταξύ του 1884 και 1887 , τότε που ήταν Δήμαρχος ο Χρήστος Γεωργιάδης (1883-1887).

Το τρίτο ρολόι που είναι γνωστό , είναι αυτό που απεικονίζεται στην αεροφωτογραφία του 1930 , της εικόνας 28 . Η βάση του είναι εξαγωνη .Το ίδιο ρολόι διακρίνεται και στην εικόνα 29, που είναι φωτογραφία από τον Τάκη Τλούπα , πριν από το 1940.Κτίστηκε επί δημαρχίας Δημήτρη Παπαγεωργίου μεταξύ του 1922 και 1924.

Το ρολόι αυτό, διατηρήθηκε μέχρι το 1941, οπότε καταστράφηκε από το σεισμό της χρονιάς εκείνης.

Τη θέση του πήρε το επόμενο ρολόι, που φαίνεται στις εικόνες 30,31,32 και 33.



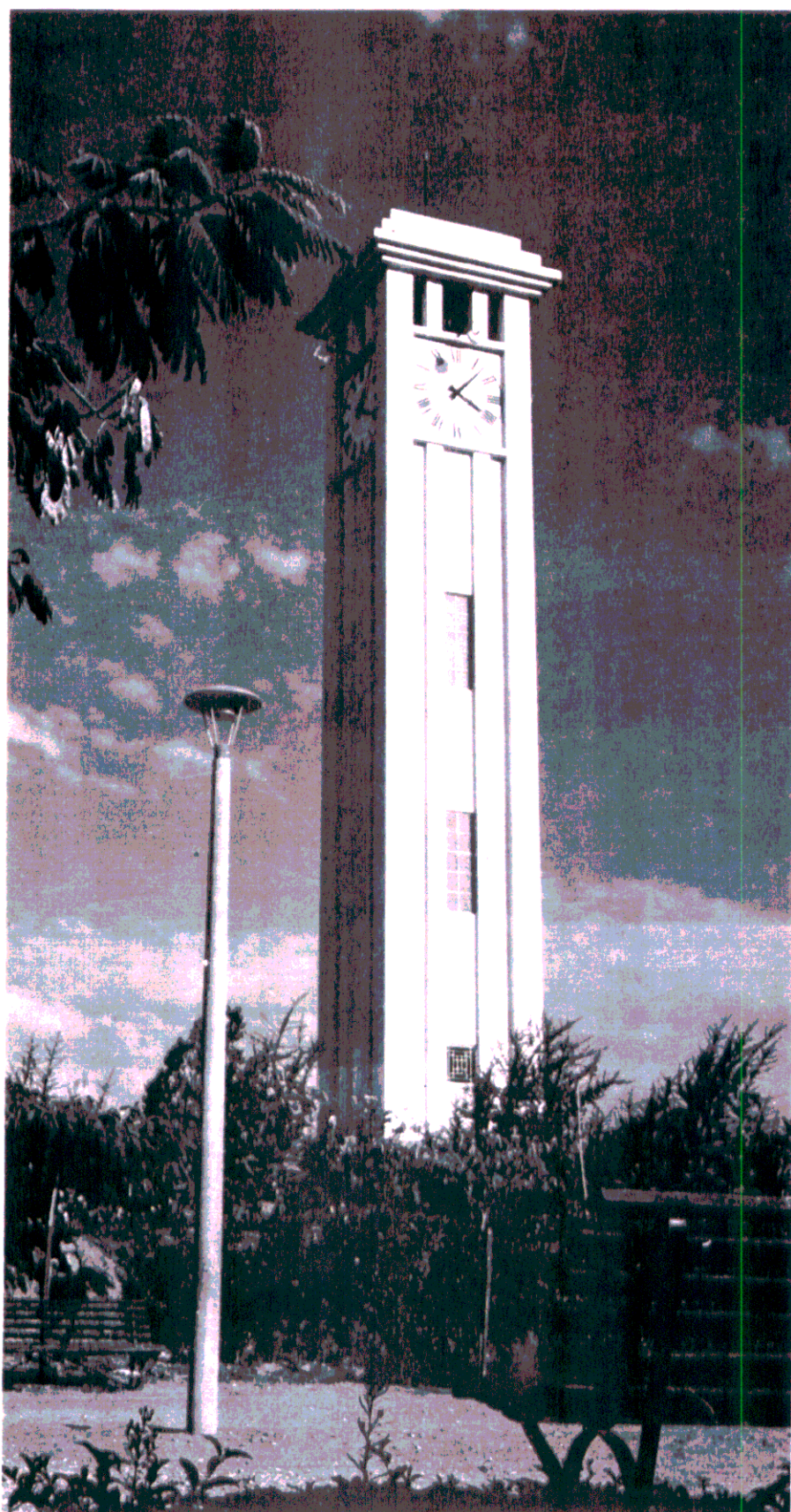


**Εικ. 28.** Αεροφωτογράφιση του Πηνειού , με τις όχθες γεμάτες Λαρισαίους μια μέρα Θεοφανείων, γύρω στο 1930.



**Εικ. 29.** Φωτογραφία της Λάρισσας από τον Τάκη Τλούπα , πριν από το 1940.





Εικ. 30





*Εικ. 32. Το παλιό ρολόι , σύμβολο μιας άλλης εποχής*





**Εικ.31.** Φωτογραφία Τάκη Τλούπα

Η περιοχή της γέφυρας , γύρω στα 1950. Το νερό του Πηνειού λίγο, η περιοχή αδιαμόρφωτη. Ο Άγιος Αχίλλειος κατεστραμμένος, τα σπίτια του Τρανού Μαχαλά επίσης. Το καινούργιο ρολόι όμως ήδη ορθώθηκε, ελάχιστη προσφορά του κράτους μετά τις καταστροφές σεισμού και πολέμου.

Το ρολόι αυτό κατασκευάστηκε επί δημαρχίας του Δημήτρη Καραθάνου (1951 - 1954), γι' αυτό και πολλοί παλιοί Λαρισαίοι το αποκαλούσαν χαϊδευτικά «Καραθάνο». Πιθανότατα όμως θεμελιώθηκε το 1950, επί δημαρχίας του διορισμένου δημάρχου Νικολάου Τζαβέλα (1).

Η μελέτη του ρολογιού, έγινε από τον πολιτικό μηχανικό Νικόλαο Β. Μίχο (7). Άλλα δεν υπάρχουν εκτός από αυτά που συμπεραίνονται από τις φωτογραφίες του Τάκη Τλούπα. (εικ.30,31,32,33)

Έχει καταργηθεί η εξάγωνη βάση των προηγούμενων ρολογιών ,και η βάση του είναι τώρα τετράγωνης πλευράς, 3,0 μ. περίπου. Το ύψος του είναι 18,5 μ. κατά προσέγγιση. Η μορφή του αποδίδει θαυμάσια την αρχιτεκτονική της δεκαετίας του 1950 που κατασκευάστηκε.

Το ρολόι αυτό , κατεδαφίστηκε το Σεπτέμβρη του 1992 , επειδή κρίθηκε αναγκαίο για τις εργασίες ανασκαφών του αρχαίου θεάτρου από την αρχαιολογική υπηρεσία .





Εικ. 33 . Μία Άποψη του κέντρου της πόλης από το Δικαστικό μέγαρο . Διακρίνεται ο ανεγειρόμενος Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Αχιλλείου , το ρολόι της πόλης , η Στρατιωτική Λέσχη , η Εθνική Τράπεζα και το πράσινο της Κεντρικής Πλατείας.

## 2.4. Ο Λόφος του Φρουρίου σήμερα

Ο Λόφος του Φρουρίου σήμερα μετά τις επεμβάσεις που έγιναν στην περιοχή και γίνονται μέσα στο πλαίσιο της γενικής ανάπτυξης του χώρου αυτού παρουσιάζει τη μορφή που βλέπουμε στην εικόνα 34 που παραθέτουμε παρακάτω. Στόχος όλων των επεμβάσεων είναι η ανάδειξη του Λόφου, η σύνδεσή του με τον Πηνειό ποταμό και το εμπορικό κέντρο της πόλης και η δημιουργία ενός πόλου έλξης για τους κατοίκους και επισκέπτες της πόλης.

Παρατηρώντας το χάρτη διαπιστώνουμε ότι μετά τις ανασκαφικές έρευνες που συνεχίζονται στην περιοχή, κυρίαρχο στοιχείο είναι πια το Αρχαίο Θέατρο (No 1) που δεσπόζει στη θέα του περιπατητή από την οδό Παπαναστασίου και το κέντρο της πόλης, προς το Λόφο. Δεξιά του βρίσκονται τα στρατιωτικά αρτοποιεία (No 2), οίκημα που σήμερα στεγάζει τα γραφεία της Εφορείας Κλασσικών αρχαιοτήτων και αξίζει να διερευνηθεί μια περαιτέρω συντήρηση και αξιοποίησή τους (εικ.35 ).

Πιο πάνω βρίσκονται τα ερείπια της παλαιοχριστιανικής βασιλικής (No 3) και το Μπεζεστένι (No 4). Και τα τέσσερα κτίσματα αν και διαφορετικών εποχών και μορφών αποτελούν ιστορικά μνημεία της περιοχής, μαρτυρούν τη διαχρονική εξέλιξη της πόλης και μπορούν να αποτελέσουν μια ενότητα.

Στη Δυτική πλευρά του Λόφου βρίσκεται ο Άγιος Αχίλλειος (No 5) στο πιο επιβλητικό σημείο με δυο άξονες κυκλοφορίας που εξυπηρετούν τις λειτουργικές ανάγκες της εκκλησίας και αποτελεί μια δεύτερη ενότητα. (εικ.36 )

Μεταξύ των αρχαιολογικών χώρων και του Αγίου Αχιλλείου παρεμβάλλεται μια αρκετά μεγάλη έκταση συμπεριλαμβανομένου και του Ηρώου (No 6) ,(εικ.39,40,41 ) που αποτελεί χώρο πρασίνου, αναψυχής και περιπάτου. Στη Βόρεια τώρα πλευρά υπάρχει το αναψυκτήριο (No 7) πρόσφατα ανακαινισμένο για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών. Κοντά βρίσκονται και τα σκαλάκια που ανηφορίζουν στο λόφο από την οδό Γεωργιάδου και συνδέουν το λόφο με την άλλη πλευρά της πόλης μέσω του πρानού. Νότια επί της οδού Βενιζέλου βλέπουμε οικοδομικά τετράγωνα όπου διατηρούνται περιοχές κατοικίας και εμπορικών χρήσεων.

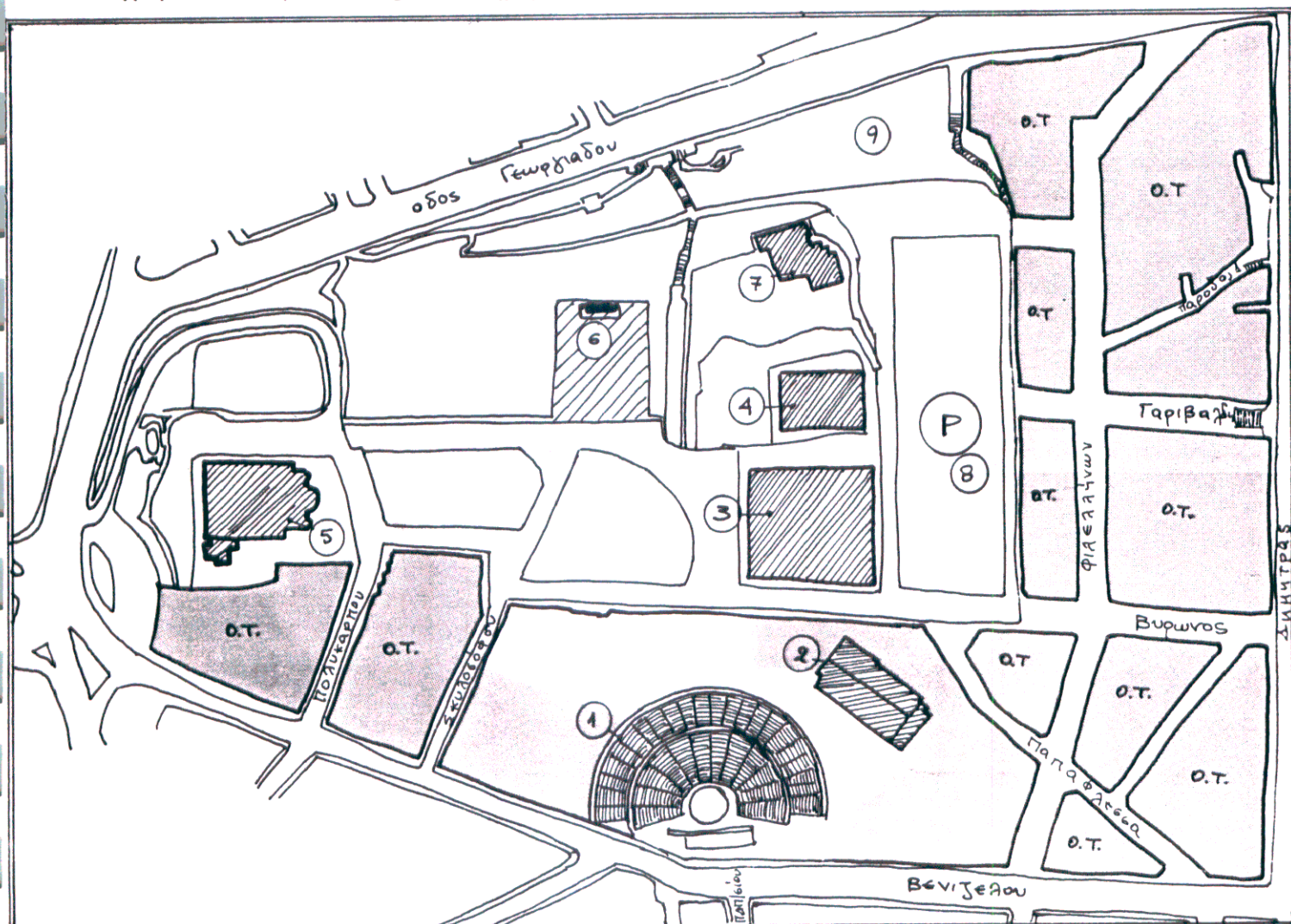


Οικοδομικά τετράγωνα υπάρχουν επίσης στην Ανατολική ζώνη του λόφου, μεταξύ των οδών Δήμητρας, Φιλελλήνων και Βενιζέλου όπου δημιουργήθηκε ευρύ δίκτυο πεζόδρομων και όπου συντελούνται αυτή την εποχή μεγάλες αλλαγές ως προς την μορφή των καταστημάτων και τις χρήσεις τους.

Μεταξύ αυτής της περιοχής και των αρχαιολογικών χώρων και του αναψυκτηρίου υπάρχει Parking αυτοκινήτων (No 8) μια περιοχή που αποτελεί αντικείμενο πολλών συζητήσεων και προτάσεων και που αξίζει να προσεχθεί ιδιαίτερα και να διαμορφωθεί έτσι, ώστε να αξιοποιηθεί καλύτερα η περιοχή. (εικ. 70)

Επίσης αν δούμε το Λόφο από την πλευρά της οδού Γεωργιάδου βρίσκουμε κάποιους χώρους αθλοπαιδιών και το δενδροφυτεμένο πρανές (εικ. 36,37,38).

Παραθέτουμε πιο κάτω μια σειρά φωτογραφιών που μας κάνουν γνωστό και οικείο το χώρο του λόφου όπως είναι σήμερα.



Εικ. 34 Ο λόφος του Φρουρίου





Εικ. 35 Το αρχαίο θέατρο της Λάρισσας από την οδό Βενιζέλου .  
Επάνω δεξιά διακρίνονται τα στρατιωτικά αρτοποιεία



Εικ. 36 Ο Άγιος Αχίλλειος - Από την οδό Γεωργιάδου





Εικ. 37 Ο λόφος από την οδό Γεωργιάδου



Εικ. 38 Ο λόφος από την οδό Γεωργιάδου





Εικ. 39



Εικ. 40 Το Ηρώο



Εικ. 41 Η βορειοδυτική πλευρά του λόφου , απέναντι από τον Άγιο Αχίλλειο. Δεξιά το Ηρώο



## Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΝΝΟΙΩΝ

### 3.1. ΧΡΟΝΟΣ

Ο όρος χρόνος, αποδίδει μετρημένη ή μετρήσιμη περίοδο, ένα στερούμενο χωρικών διαστάσεων συνεχές (continuum).

«Τι είναι λοιπόν χρόνος; Όταν κανείς δεν με ρωτάει, γνωρίζω. Αν θελήσω να το εξηγήσω σε κάποιον που με ρωτάει, δεν γνωρίζω».

Με αυτή την παρατήρηση, του 5<sup>ου</sup> μ.χ. αιώνα, ο Αυρήλιος Αυγουστίνος (επίσκοπος Ιππώνος της Β. Αφρικής, φιλόσοφος και αργότερα άγιος), συνόψισε το παράδοξο του ανεπίδεκτου ορισμού χρόνου.

Ενώ ο «χρόνος» είναι η πιο οικεία από τις έννοιες που χρησιμοποιούνται για την οργάνωση της σκέψης και της δράσης, είναι ταυτόχρονα η πιο ασαφής, αυτή που δεν επιδέχεται κανέναν απλό, διαφωτιστικό ορισμό.

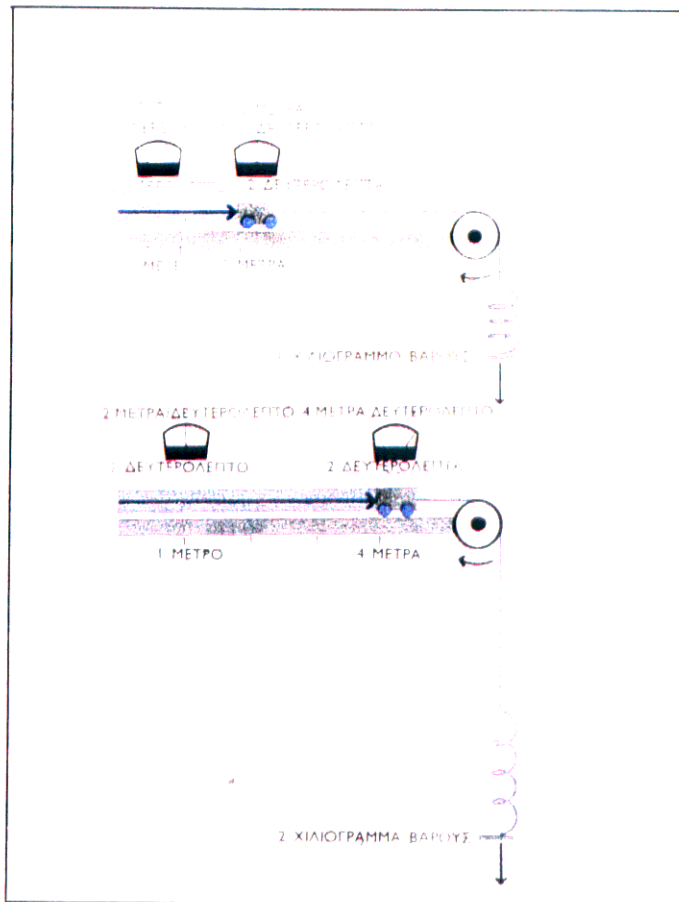
Για τους ψυχολόγους ο χρόνος είναι μια έκφραση της συνείδησης, στο μέσο, με το οποίο βάζουμε σε τάξη την εμπειρία μας για τον φυσικό, ο χρόνος είναι μια από τις τρεις θεμελιώδεις ποσότητες (χρόνος, μάζα, απόσταση), με τις οποίες μπορούμε να περιγράψουμε κάθε τι στο σύμπαν.

Οι φιλόσοφοι αναζήτησαν τη σχέση μεταξύ χρόνου και φυσικού κόσμου, τη σχέση μεταξύ χρόνου και συνείδησης....

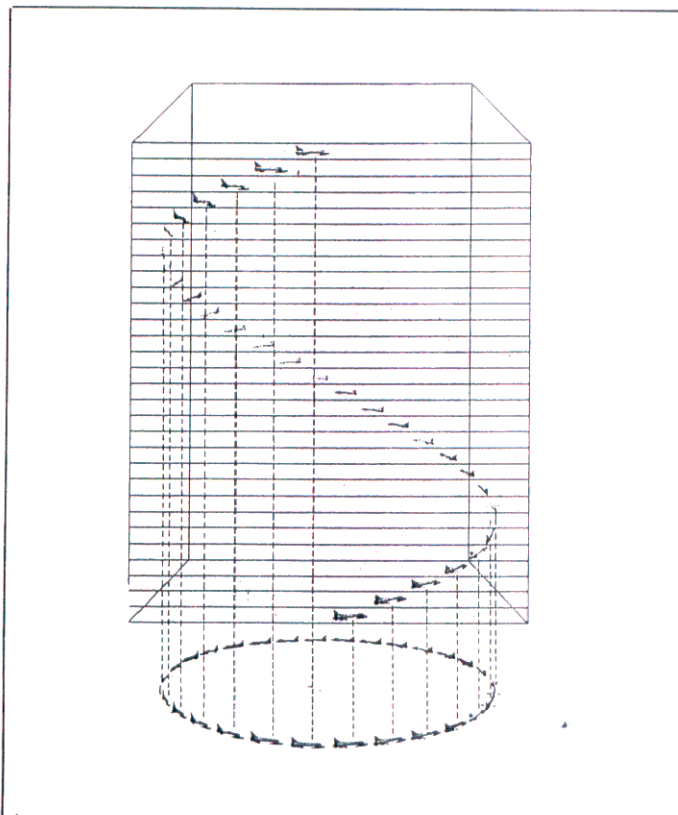
Ο Νεύτων, θεωρούσε ότι ο χρόνος είναι ένα δοχείο, μέσα στο οποίο υφίσταται το σύμπαν και συντελείται η αλλαγή. Η ύπαρξη και οι ιδιότητες του χρόνου, είναι ανεξάρτητες από το φυσικό σύμπαν. Ο χρόνος θα υπήρχε, ακόμη και αν δεν υπήρχε το σύμπαν (εικ.42).

Η αντίπαλη σχετικιστική θεώρηση, λέει ότι ο χρόνος μπορεί να αναχθεί σε αλλαγή. Ο χρόνος δεν είναι τίποτε περισσότερο και υπέρτερο της αλλαγής του φυσικού σύμπαντος. Συνεπώς το ερώτημα «έχει ο χρόνος αρχή;» μεταφράζεται ως «Υπήρξε ένα πρώτο συμβάν στην ιστορία του σύμπαντος;»

Οι σχετικιστές εξερευνούν την δυνατότητα της φυσικής να ανακαλύψει κάποια δομή



**Εικ.42** Συσχετίζοντας την κίνηση με το χρόνο, ο Νεύτων διατύπωσε νόμους που αποτέλεσαν τα θεμέλια της φυσικής. Στον περίφημο δεύτερο νόμο του, που εικονίζεται εδώ, δέχθηκε πως η δύναμη (η έλξη ενός ελατηρίου) είναι ίση με τη μάζα (την παριστάνει το αμάξι) επί την επιτάχυνση (τον ρυθμό με τον οποίο αυξάνεται η ταχύτητα με τον χρόνο). Στο πρώτο παράδειγμα (επάνω σχέδιο), μια δύναμη ενός χιλιόγραμμου αυξάνει την ταχύτητα του αμαξιού κατά ένα μέτρο το δευτερόλεπτο σε κάθε δευτερόλεπτο. Αν η έλξη αυξηθεί σε δυο χιλιόγραμμα βάρους (κάτω σχέδιο), το αμάξι επιταχύνεται κάθε δευτερόλεπτο κατά δυο μέτρα το δευτερόλεπτο. Οι νόμοι του Νεύτωνος βασίζονται στην ιδέα ότι ο χρόνος με τον οποίο μετράμε την κίνηση είναι απόλυτο μέγεθος. Η ιδέα αυτή ισχύει, εκτός αν η ταχύτητα πλησιάζει την ταχύτητα του φωτός. Τότε όπως έδειξε αργότερα ο Αλβέρτος Αϊνστάιν, ο χρόνος επιβραδύνεται και το όριο φαίνεται σχεδόν να σταματάει.



**Εικ. 43** Στο διάγραμμα αριστερά εικονίζεται σε απλοποιημένη μορφή η έννοια του χρόνου του Αϊνστάιν σαν μια τέταρτη διάσταση - ουσιαστικά ισότιμη με το μήκος, το πλάτος και το ύψος. Η τροχιά ενός αεροπλάνου που διαγράφει κύκλους και που φωτογραφήθηκε κατά διαστήματα ενός λεπτού (κάτω) γίνεται σε δυο διαστάσεις (μήκος και πλάτος). Αν όμως τα στιγμιότυπα τοποθετηθούν σε διάφορα ύψη ανάλογα με το χρόνο λήψης τους (επάνω), τότε γίνεται αντιληπτή η διάσταση του χρόνου. Φαίνεται έτσι η σχέση ανάμεσα στα στιγμιότυπα και στους χρόνους που πάρθηκαν. Το ελικοειδές σχήμα το οποίο προκύπτει δείχνει εκείνο που οι φυσικοί ονομάζουν τρισδιάστατο συνεχές και αναπαριστά την κίνηση του αεροπλάνου τόσο στον (δισδιάστατο) χώρο όσο και στον χρόνο. Εδώ παραλείπεται η διάσταση του ύψους.



του χρόνου από διακριτά σωμάτια (χρόνια) ή να αποτελεί κυκλικό φαινόμενο.

Τον 20ο αιώνα, ο χρόνος εξετάζεται σε σχέση με τον χώρο, ορίζεται ο χωρόχρονος, ο οποίος κατά τον Αϊνστάιν ορίζεται σαν συνεχές μέσο. Παρόλο που οι χρονικές παράμετροι του χωρόχρονου παραμένουν σημαντικά διαφορετικές από τις χωρικές του παραμέτρους, υπάρχει αλληλεξάρτηση που φαίνεται καθαρά στην περίπτωση της μέτρησης: το μέτρο ενός χρονικού διαστήματος που παρέχεται από ρολόι, εξαρτάται από την τροχιά και την ταχύτητα της κίνησής του (εικ.43).

Όμως, η διαμάχη μεταξύ απόλυτης και σχετικιστικής θεώρησης, παραμένει: μερικοί φιλόσοφοι υποστηρίζουν ότι οι θεωρίες σχετικότητας του Αϊνστάιν δικαιώνουν τις σχετικιστικές θεωρήσεις, άλλοι ότι δικαιώνουν την απόλυτη θεώρηση.

Πάντως, ο άνθρωπος είναι αυτός που έχει αποκλειστική σχέση με το χρόνο, και γι' αυτό τον απασχολεί τόσο πολύ. Ας μην ξεχνάμε την ύπαρξη και του βιολογικού χρόνου, που διέπει τη ζωή φυτών, ζώων και ανθρώπων, και που συνδέει εσωτερικές διεργασίες με τους κανονικούς ρυθμούς του εξωτερικού κόσμου.

Από την αρχαιότητα ο άνθρωπος ένοιωσε δέος μπροστά στην δύναμη του χρόνου και τον θεοποίησε. Έτσι, διαπιστώνουμε στην Ελληνική και Αιγυπτιακή μυθολογία την ύπαρξη του θεού Χρόνου (εικ.44, 45).

Όλα τα ζώα υπάρχουν « εν χρόνω » και μεταβάλλονται από το χρόνο. Μόνο ο άνθρωπος μπορεί να τον εκμεταλλεύεται.

Μνήμη και προβλεπτικότητα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί, αποτελούν την ουσία της νόησης. Η ικανότητα του ανθρώπου να εκμεταλλεύεται το χρόνο, να χρησιμοποιεί το παρελθόν, αλλά και το μέλλον για την δράση του στο παρόν, είναι ακριβώς εκείνη που τον κάνει άνθρωπο.

Η έμφυτη ικανότητά του να αντιμετωπίζει το χρόνο, δεν φαίνεται να έχει αυξηθεί ιδιαίτερα από την γέννησή του. Αντίθετα, αυξήθηκε σημαντικότερα ο πολιτιστικός του εξοπλισμός για την αντιμετώπιση του χρόνου.

Η ανάπτυξη της γραφής, είναι το ορόσημο για την κατάκτηση του χρόνου. Με την γραφή, καταγράφηκε η εμπειρία, έγινε γνωστό το παρελθόν και αναπτύχθηκαν μέθοδοι μέτρησης του χρόνου.

Η μέτρηση του χρόνου προϋποθέτει την θέσπιση ακριβούς συστήματος αναφοράς για να προσδιοριστεί πότε συμβαίνει ένα γεγονός - δηλαδή να προσδιοριστεί η εποχή και να καθιερωθεί ένα πρότυπο χρονικό διάστημα.

Αρχικά δημιουργήθηκαν τα **ημερολόγια**, που συνέδεσαν τις ανθρώπινες ενέργειες με τις εποχές, και αργότερα τα **ρολόγια**, που επέτρεψαν τον ακριβέστερο συγχρονισμό στις πιο πολύπλοκες κοινωνίες.

Θεμελιώδης μονάδα χρονικού διαστήματος είναι το δευτερόλεπτο.

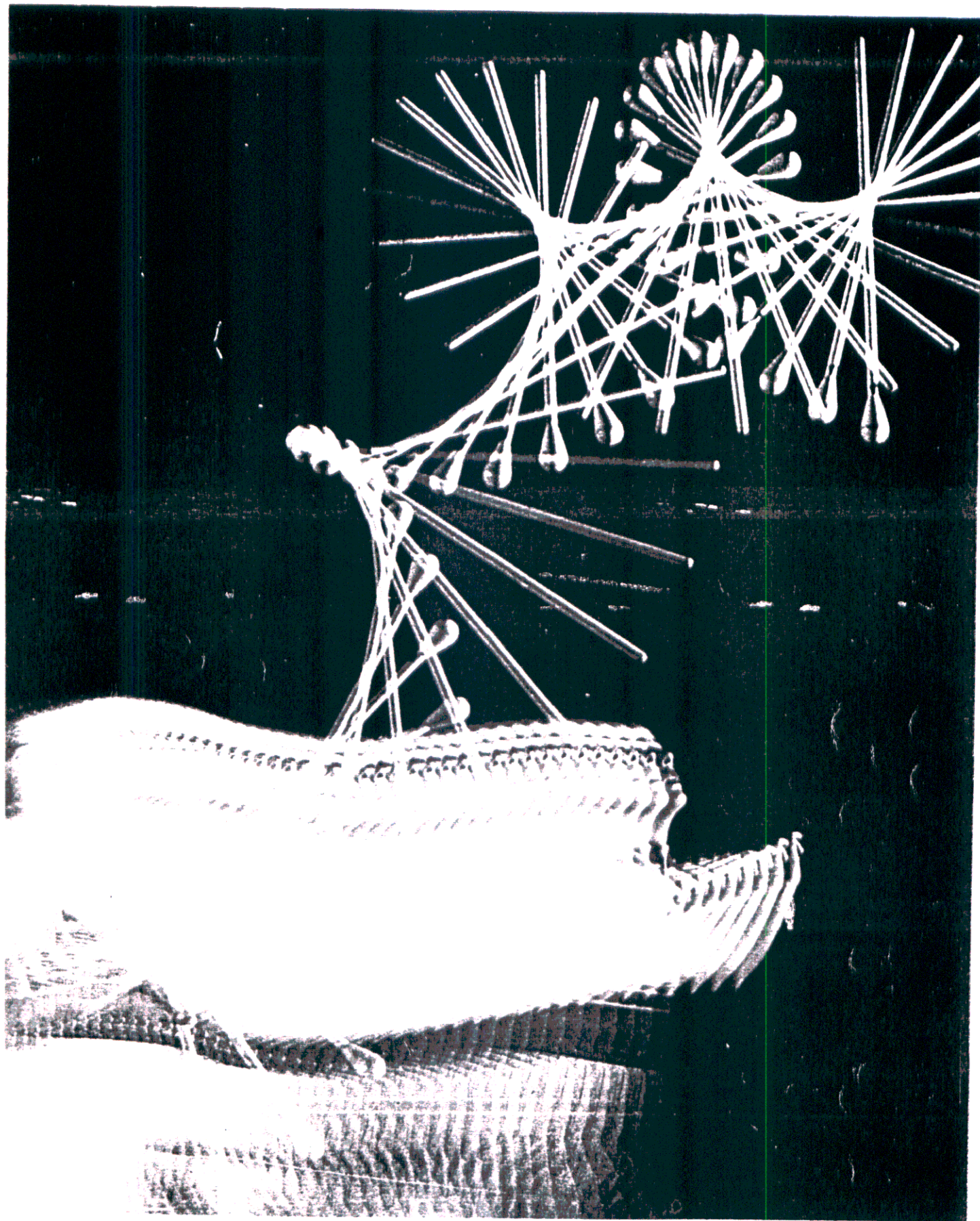


**Εικ.44** Ο Πατήρ χρόνος, ο θεός του χρόνου των αρχαίων Ελλήνων πιστεύεται πως προήλθε από τον Κρόνο, τον θεό της γεωργίας και πατέρα του Δία. Το δρεπάνι που έγινε το σύνεργο για να θερίζει τα χρόνια που περνούν. Σήμερα συμβολίζει το τέλος του έτους. Γεννιέται τη στιγμή που αρχίζει το έτος, διανύει όλον τον κύκλο της ζωής του μέσα σ' έναν χρόνο και ξαναγεννιέται για ν' αρχίσει κατόπιν το νέο έτος.



**Εικ.45** Ο Θωθ ο Ιβιοκέφαλος θεός του χρόνου των Αιγυπτίων κατά την παράδοση είχε υπολογίσει τις υποδιαίρεσεις του χρόνου στο αιγυπτιακό ημερολόγιο που ο πρώτος μήνας του έφερε το όνομά του. Πιστευόταν ακόμα ότι αυτός ζύγιζε τις ψυχές των νεκρών για να αποφασίσει ποιες θα εξακολουθούσαν να ζουν στο άχρονο υπερπέραν. Εδώ, εικονίζεται κρατώντας το σύμβολο της ζωής στο αριστερό χέρι του και μια γραφίδα στο δεξί για να γράφει τη μοίρα των νεκρών.





**Εικ. 47** Αυτή η φωτογραφία πολλαπλών εκθέσεων χρονομετρεί το περιστρεφόμενο ραβδί ενός αρχιμουσικού στρατιωτικής μπάντας. Ένα λαμπρό φως που αναβοσβήνει 16 φορές το δευτερόλεπτο αποτύπωσε το ραβδί σε διαδοχικές θέσεις καθώς περιστρέφεται στον αέρα. Αν μετρηθούν οι εικόνες του ραβδίου - που αντιστοιχούν σ' ένα αναβοσβήσιμο του φωτός - εξακριβώνεται ο χρόνος που χρειάστηκε για να διαγράψει μια πλήρη στροφή: 0,4 δευτερόλεπτα.



Η υποδιαίρεση του  
δευτερολέπτου

**Εικ.46** Η καταθρυμμάτιση του χρόνου στη τέχνη. Ο πίνακας του Μαρσέλ Ντυσάν «Γυμνό που κατεβαίνει τη σκάλα» (1912) προηγείται μιας επιστημονικής τεχνικής που τελειοποιήθηκε 20 χρόνια αργότερα: της στροβοσκοπικής φωτογραφίας που αναλύει τον χρόνο, απεικονίζοντας μια κινούμενη μορφή σε διαφορετικές στιγμές (βλ.Εικ.47)





## 3.2 Η μέτρηση του χρόνου

### 3.2.1 Ο υπολογισμός των εποχών.

Πριν αρχίσει ο άνθρωπος να ρωτάει « πόσο; » άρχισε να ρωτάει « πότε; », και άρχισε να συσχετίζει τις σημαντικές αλλαγές στο περιβάλλον με τις αλλαγές στον ουρανό.

Πιστεύεται, ότι η **Σελήνη** ήταν το πρώτο μέσο, με το οποίο ο άνθρωπος παρακολουθούσε το πέρασμα του χρόνου. Παλαιολιθικά ευρήματα (χαράξεις σε οστά, ζωγραφική σε βότσαλα) ηλικίας περίπου 35.000 ετών το βεβαιώνουν (26).

Οι περισσότεροι, όμως, ιστορικοί της αστρονομίας, πιστεύουν ότι τα' αστέρια χρησιμοποιήθηκαν πολύ περισσότερο από τη Σελήνη για τον υπολογισμό του χρόνου, ήταν δε έργο πολύπλοκο, ακόμη και για τις πρωτόγονες κοινωνίες, που το έκανε μόνο μια ομάδα ειδικών.

Αφού οι μυστικές μέθοδοι υπολογισμού του χρόνου συνδυάστηκαν με την πίστη των αρχαίων πως είναι ανάγκη να εξευμενίζονται οι ουρανοί, προέκυψε μια βασική μορφή: ο ιερέας - αστρονόμος που παρακολουθούσε τους ουρανούς, τους ερμήνευε στους αμύητους και με τα ξόρκια και τις θυσίες που πιστευόταν ότι εξασφάλιζε την ευεργετική τους επίδραση.

Η συγχώνευση θρησκείας και υπολογισμού του χρόνου στους πρωτόγονους λαούς βρήκε την πιο εντυπωσιακή έκφρασή της στη μεγαλιθική λατρεία της βορειοδυτικής Ευρώπης, που οι τεράστιες πέτρες της, διατεταγμένες σε κύκλους και σε λεωφόρους, στολίζουν ακόμη διάφορες τοποθεσίες της Αγγλίας (π.χ. το Στόουνχετζ στη Νότια Αγγλία), στη Βρετάνη και τη Σκανδιναβία.

Τα μνημεία αυτά, στημένα από γεωργικές και ποιμενικές κοινωνίες στους αιώνες που ακολούθησαν το 2.000 π.χ. ήταν αναμφίβολα τόποι λατρείας, που ενδιαφερόταν επίσης για τον υπολογισμό των εποχών.

Ωστόσο, αυτές οι κατασκευές, όσο πολύπλοκες και αν ήταν, δεν αποτελούσαν ημερολόγιο, αλλά πληροφορούσαν απλώς τους πιστούς πότε έπρεπε να γίνουν ορισμένα θρησκευτικά και αγροτικά έργα.

Το ηλιακό έτος που τιμούσαν, δεν το διαιρούσαν σε μονάδες, σε ορισμένο αριθμό ημερών.

### 3.2.2. Το ημερολόγιο

Το πρώτο ημερολόγιο, φαινόταν να έχει συνταχθεί περίπου το 3000 π.χ., από τον λαό των **Σουμέριων**, στις όχθες του Τίγρη και του Ευφράτη. Οι γνώσεις-μας για το ημερολόγιο των Σουμέριων είναι περιορισμένες, και προέρχονται κυρίως από τους Βαβυλώνιους που διαδέχθηκαν τους Σουμέριους σαν κυρίαρχοι της Μεσοποταμίας. Οι Σουμέριοι ιερείς βάσισαν το αρχικό ημερολόγιό τους στη Σελήνη, και χώρισαν το έτος σε 12 σεληνιακούς μήνες των 30 ημερών.

Υπήρχε όμως πρόβλημα γιατί το έτος που βασίζεται στην περιφορά της Γης γύρω από τον ήλιο, συμπληρώνεται περίπου σε  $365 \frac{1}{4}$  ημέρες. Εάν υπήρχε μέθοδος διόρθωσης του προβλήματος δεν είναι γνωστό.

Πάντως, οι Βαβυλώνιοι διάδοχοί τους εναρμόνισαν τους μήνες με τη Σελήνη, εναλλάσσοντας μήνες των 30 ημερών με μήνες των 29 ημερών, και προσθέτοντας κατά διαστήματα έναν εμβόλιμο μήνα των 30 ημερών για να καλύπτουν τις χαμένες μέρες.

Περίπου στα 500 π.χ. οι Βαβυλώνιοι ανακάλυψαν τον 19 - έτη κύκλο σχέσεων ανάμεσα στον Ήλιο και τη Σελήνη. Βρήκαν δηλαδή ότι 19 ηλιακά έτη ήταν ακριβώς ίσα με 235 σεληνιακούς μήνες, και πρόσθεσαν εμβόλιμους μήνες σε 7 από τα 19 έτη.

Ο 19ετής κύκλος ονομάζεται σήμερα κύκλος του Μέτωνος, από τον Αθηναίο αστρονόμο (5<sup>ος</sup> π.χ. αιώνας), που πιθανόν τον εισήγαγε στην Ελλάδα από την Βαβυλώνα.

Το καλύτερο ημερολόγιο όμως, των 365 ημερών, το είχαν φτιάξει οι Αιγύπτιοι, περίπου το 3000 π.χ. Οι Αιγύπτιοι, όπως και οι Σουμέριοι, χώρισαν το έτος σε 12 μήνες των 30 ημερών, πρόσθεσαν όμως 5 μέρες κάθε χρόνο, αφιερωμένες σε πανηγυρισμούς και θρησκευτικές γιορτές προς τιμήν του Σκύθιος, που άρδευε την γη.

Η πρώτη σοβαρή διόρθωση του ημερολογίου, έγινε το 46 π.χ. Τότε, ο Ιούλιος Καίσαρας, που είχε γνωρίσει τον Έλληνα αστρονόμο Σωσιγένη και μελέτησε το αιγυπτιακό ημερολόγιο, όρισε πως κάθε 4<sup>ο</sup> έτος, ο Φεβρουάριος θα είχε ακόμη μια μέρα. Έτσι έγινε το πρώτο «δίσεκτο έτος» (εικ.53).

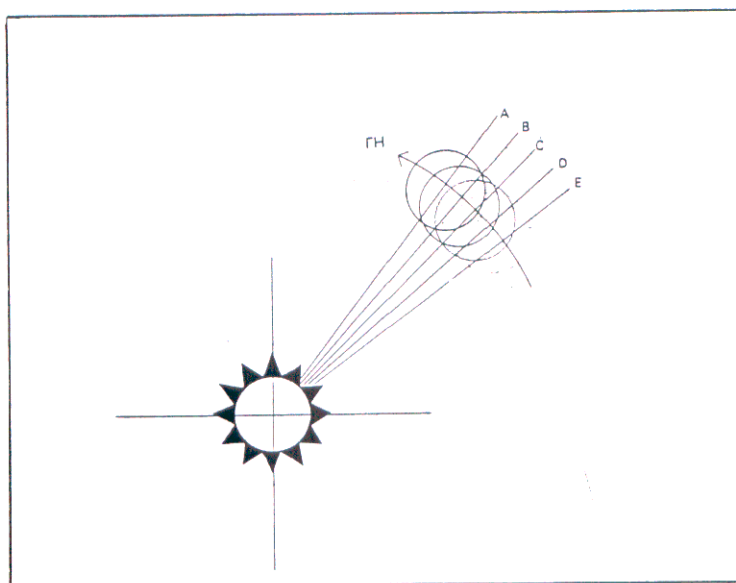
Με αυτό το Ιουλιανό ημερολόγιο, συντονίστηκαν επί 16 περίπου αιώνες οι πολιτικές υποθέσεις της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Στα 1582 ο πάπας Γρηγόριος ΙΓ' θέσπισε μια νέα μεταρρύθμιση για τη διόρθωση του Ιουλιανού ημερολογίου. Τα έτη έναρξης των εκατονταετιών που δεν διαιρούνταν δια



400 δεν θα ήταν δίσεκτα. Αυτό μείωσε το ετήσιο λάθος στα 26 δευτερόλεπτα, που «συμμαζεύεται» σε μια ημέρα κάθε 3.323 χρόνια.

Στην Ελλάδα το Γρηγοριανό ημερολόγιο εισήχθη το 1923



**Εικ 48** Η ανάγκη να υπάρχουν δίσεκτα έτη προέκυψε από το γεγονός ότι ο χρόνος που χρειάζεται η Γη για να περιστραφεί γύρω από τον Ήλιο δεν συμποσούται σε ακραίο αριθμό ημερών. Το διάγραμμα επάνω δείχνει τι θα γινόταν αν δεν υπήρχε το δίσεκτο έτος. Αν η Γη αρχίσει μια τροχιά της από το σημείο A θα έπρεπε να ξαναβρεθεί στο σημείο A ύστερα από ένα έτος. Ωστόσο, σε 365 μέρες θα βρίσκεται στο σημείο B, σχεδόν ένα τέταρτο της ημέρας πίσω από το σημείο εκκινήσεως. Δυο ημερολογιακά έτη αργότερα η Γη βρίσκεται στο C, τρία έτη αργότερα στο D και ύστερα από τέσσερα έτη στο E, μια ολόκληρη μέρα πίσω από το σημείο A. Μέσα σ' έναν αιώνα η Πρωτοχρονιά θα γιορταζόταν πάνω από 20 ημέρες πριν από το κανονικό. Για να διορθωθεί αυτό το συσσωρευτικό σφάλμα προστίθεται κάθε τέταρτο έτος (δίσεκτο) μια μέρα.

### 3.2.3. Το ρολόι

Η προϊστορία των μικρών χρονικών μονάδων συμβαδίζει με την προϊστορία του ημερολογίου.

Οι Σουμέριοι, που διαίρεσαν πρώτοι το έτος σε μονάδες, διαίρεσαν πρώτοι και τη μέρα, ακολουθώντας το ίδιο σύστημα (26). Όπως το έτος τους περιλάμβανε 12 μήνες των 30 ημερών, έτσι και η μέρα τους απαρτιζόταν από 12 ντάννα, που το καθένα είχε 30 γκες.

Ωστόσο, το **24ωρο ημερονύχτιο** δεν το χρωστάμε στους Σουμέριους, αλλά στους **Αιγύπτιους**, όπως τους χρωστάμε και το έτος των 365 ημερών. Θεωρείται σχεδόν βέβαιο, πως ο λόγος που καθιέρωσαν το σύστημα των ωρών, ήταν θρησκευτικός. Η αιγυπτιακή

λέξη για την «ώρα» *wnwt*, σημαίνει επίσης τα «ιερατικά καθήκοντα» με την προσθήκη ενός μόνο ιερογλυφικού συμβόλου, γίνεται *wnwtj*, που σημαίνει τόσο τον «ωροσκόπο», όσο και τον «αστεροσκόπο». Οι αστεροσκόποι εκπλήρωναν τα ιερατικά τους καθήκοντα παρατηρώντας τους «δεκανούς» στον ανατολικό ορίζοντα (δεκανοί = ορισμένοι αστέρες και αστερισμοί του ζωδιακού κύκλου). Διαιρούσαν τη νύχτα σε 12 ώρες και η κάθε ώρα καθοριζόταν από την εμφάνιση του αντίστοιχου «δεκανού».

Οι ώρες της ημέρας καθορίζονταν από την ουράνια πορεία του Θεού Ρα. Οι ιερείς για να παρακολουθούν τον ήλιο χρησιμοποιούσαν ηλιακά ρολόγια.

Όμως το 24ώρο των αιγυπτίων διέφερε πολύ από το δικό μας. Οι ώρες δεν είχαν την ίδια μεταξύ τους διάρκεια. Είχαν 10 ώρες για την ημέρα, 12 για τη νύχτα, μια ώρα για το λυκαυγές και μια για το λυκόφως. Οι ημερήσιες ώρες ήταν μεγαλύτερες το καλοκαίρι και πιο μικρές το χειμώνα.

Οι Βαβυλώνιοι όμως, διαίρεσαν πρώτοι τον χρόνο σε 12 ώρες, 60 λεπτά και 60 δεύτερα λεπτά.

Τα **ηλιακά ρολόγια** που δείχνουν την ώρα με σκιές είναι τα αρχαιότερα ρολόγια και ανάγονται στο 3000 π.Χ. Το ηλιακό ρολόι, είναι το βασικό χρονομετρικό όργανο μέχρι το 16<sup>ο</sup> αιώνα. Τα σχήματά του ήταν αναρίθμητα: επίπεδες πλάκες, κύβοι, κοίλες σφαίρες, βαθμολογημένα σκαλοπάτια (στα οποία έπεφτε η σκιά ενός κατακόρυφου τοίχου) ή και φορητές πυξίδες - ρολόγια. Όμως, η αρχή όλων αυτών των ρολογιών ήταν η ίδια: ένας πόλος, που ονομάζεται «γνώμων» ρίχνει συνεχώς τη σκιά του σε μια βαθμολογημένη κλίμακα για να δείξει την ώρα.

Για την ομοιόμορφη μετακίνηση της σκιάς πάνω στο ρολόι πρέπει ο γνώμων να είναι παράλληλος με τον άξονα της γης. Αυτό συμβαίνει περίπου αν ο γνώμων κατευθύνεται προς τον πολικό αστέρα. Επειδή ο άξονας της γης σχηματίζει με τον ορίζοντα κάθε τόπου γωνία ίση με το γεωγραφικό πλάτος του τόπου του τόπου αυτού, ο γνώμων πρέπει να σχηματίζει με το οριζόντιο επίπεδο γωνία ίση με το γεωγραφικό πλάτος. Στον Ισημερινό, όπου το γεωγραφικό πλάτος είναι μηδέν, ο γνώμων για να έχει τη σωστή κατεύθυνση πρέπει να είναι οριζόντιος. Όσο το ηλιακό ρολόι κινείται προς βορρά τόσο ο γνώμων πρέπει να υψώνεται στον Πόλο πρέπει να είναι κατακόρυφος.

Με τις κατάλληλες προσαρμογές στο γεωγραφικό πλάτος τα ηλιακά ρολόγια είναι πολύ ακριβή, τόσο, ώστε επί αιώνες χρησιμοποιούνταν για να διορθώνονται τα μηχανικά



ρολόγια. Ωστόσο το όργανο αυτό δεν είναι αληθινά ακριβές. Ένα κοινό ηλιακό ρολόι μπορεί να δείξει τον ακριβή χρόνο μόνο κατά προσέγγιση λεπτού.

Άλλος τύπος ρολογιού ήταν το **ημικύκλιο ή ημισφαίριο του Χαλδαίου** Αστρονόμου Βερόζους, ο οποίος πιθανόν έζησε περί το 300 π.Χ. Αυτό ήταν κοίλο ημισφαίριο, που έφερε γλυφίδα στερεωμένη στο κέντρο, της οποίας η σκιά έδειχνε την ώρα διαγράφοντας τόξο διαιρεμένο σε 12 ίσα μέρη. Το ημισφαίριο του Βερόζους χρησιμοποιήθηκε για πολλούς αιώνες, οι δε Άραβες κατασκεύαζαν παρόμοια μέχρι το 900 μ.Χ.(5)

Τα επόμενα ρολόγια ήταν τα **υδραυλικά ρολόγια ή κλεψύδρες** που μετρούσαν το χρόνο με την ροή του νερού: από μια μικρή οπή το νερό έσταζε και γέμιζε ή άδειαζε ένα βαθμολογημένο δοχείο.

Ανάλογης λειτουργίας ήταν τα **αμμωτά**, που τα αποτελούσαν δυο κατακόρυφα στημένα κωνικά δοχεία, που συγκοινωνούσαν στα στενά τους σημεία με λεπτότατη οπή.

Λεπτότατη άμμος, που περιέχεται στο επάνω δοχείο, ρέει προς το κάτω δοχείο, σε καθορισμένο χρονικό διάστημα.

Αυτά τα ρολόγια, έδειχναν **πόσος** χρόνος είχε περάσει. Με αυτή την έννοια η **εφεύρεση της κλεψύδρας μπορεί να θεωρηθεί απαρχή της μέτρησης του χρόνου.**

Καθώς βελτιώνονταν τα όργανα μετρήσεως του χρόνου τα ρολόγια ξεπέρασαν τον κατά βάση θρησκευτικό προορισμό τους. Στον κλασικό κόσμο χρησιμοποιούνταν για πολλούς και διάφορους εγκόσμιους σκοπούς. Οι συνήγοροι, λόγου χάρη, στα ρωμαϊκά δικαστήρια είχαν το δικαίωμα να αγορεύουν μόνο όσο θα κρατούσε μια ορισμένη ποσότητα νερού στη κλεψύδρα. Ασυνείδητοι δικηγόροι δωροδοκούσαν καμία φορά τους κλητήρες του δικαστηρίου για να γεμίζουν το ρολόι με λασπόνερο που έφραζε την οπή, κι έτσι είχαν όλο το χρόνο να «επεκταθούν στις παρατηρήσεις τους». Ο ωρολογιακός χρόνος - ο μετρημένος χρόνος - άρχισε να συνυφαίνεται με τη ζωή των κοινών ανθρώπων. Σιγά - σιγά, με την ευρύτερη διάδοση της κλεψύδρας, διαδόθηκε και η αντίληψη πως ο χρόνος είναι ένα πράγμα καθεαυτό, μια ρέουσα πραγματικότητα που μπορούσε να μετρηθεί ανεξάρτητα από τα ουράνια σώματα.

Ο κλασικός κόσμος είχε εξημερώσει κατά κάποιον τρόπο τον χρόνο, ωστόσο ο χρόνος δεν μπορούσε ακόμα να μετρηθεί με ακρίβεια, εφόσον η μετρική μονάδα - η ώρα - διαστελλόταν και συστελλόταν ανάλογα με τις εποχές. Το πρώτο σημαντικό βήμα για την μέτρηση του χρόνου με σταθερές χρονικές μονάδες το έκαναν οι Άραβες επιστήμονες στις

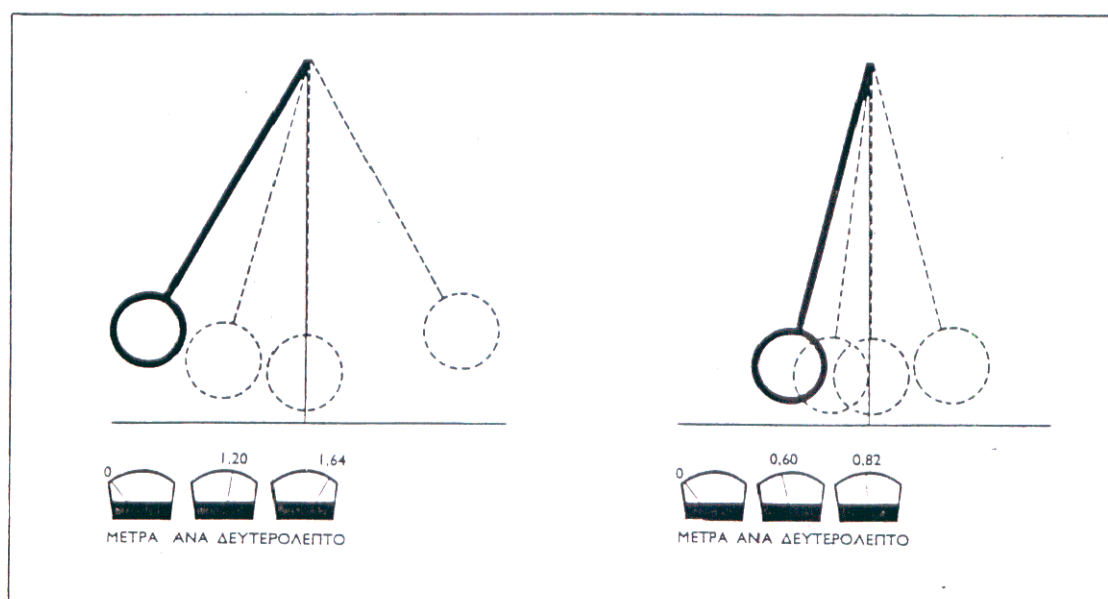
αρχές του Μεσαίωνα. Οι Άραβες κληρονόμησαν ίσως την ιδέα της σταθερής ώρας από τους Βαβυλώνιους, που η μέρα τους, απαρτιζόταν από 12 «ώρες» με σταθερή διάρκεια. Πάντως γύρω στις αρχές του 10ου αιώνα ένας Άραβας αστρονόμος κατασκεύασε ένα πολύ βελτιωμένο τύπο ηλιακού ρολογιού με μια μόνο κλίμακα. Το νέο αυτό ρολόι έδειχνε με ακρίβεια τις ώρες όλο τον χρόνο - φτάνει οι ώρες να είχαν την ίδια διάρκεια.

Εκείνο ωστόσο που καθιέρωσε γενικά τις ισομήκεις ώρες ήταν η εφεύρεση, λίγο μετά το 1300 μ.Χ., του **μηχανικού ρολογιού**, που μετρούσε τον χρόνο με βάση κανονικές περιοδικές κινήσεις - αρχή η οποία εφαρμόζεται ακόμα και στα υπερακριβή ατομικά ρολόγια που χρησιμοποιούν οι σημερινοί επιστήμονες.

Τα πρώτα γνωστά μηχανικά ρολόγια, που εμφανίστηκαν στην Ευρώπη τον 14<sup>ο</sup> αιώνα, πέτυχαν κάποια ακρίβεια με την αιώρηση βαρών, η οποία - χάρη στον έλεγχο μηχανισμών που ονομάζονται **διαφυγές** - επέτρεπε σε χρονοδείκτες να προχωρούν περιοδικά. Τα όργανα όμως αυτά, ήταν χονδροειδή και ανακριβή.

Τον 17<sup>ο</sup> αιώνα εφευρέθηκαν δυο όργανα με πραγματικά ρυθμικές κινήσεις.

Το ένα είναι το **εκκρεμές**, που αιωρείται σε ισόχρονες σχεδόν περιόδους. (εικ.54)



**Εικ. 49 ΤΟ ΕΚΚΡΕΜΕΣ** στάθηκε για ολόκληρους αιώνες ο ακριβέστερος ρυθμιστής των ρολογιών, γιατί ο χρόνος που χρειάζεται για να κάνει μια πλήρη αιώρηση παραμένει σχεδόν ανεξάρτητος από το πλάτος της αιωρήσεως. Στο σχέδιο επάνω χρονομετρείται η αιώρηση ενός εκκρεμούς στο ήμισυ μιας αιωρήσεως πλάτους  $60^\circ$ . Όπως το ταχύμετρο κάτω από την κάθε θέση, το εκκρεμές επιταχύνεται και από το 0 στο ανώτατο σημείο της αιωρήσεώς του φθάνει στα 1,20 μέτρα ανά δευτερόλεπτο στο μέσο της καθόδου του και στα 1,64 μέτρα ανά δευτερόλεπτο στην κατακόρυφη θέση στο χαμηλότερο σημείο της αιωρήσεως. Αργότερα (κάτω) η τριβή έχει περιορίσει το πλάτος αιωρήσεως σε  $30^\circ$ , αλλά και η ταχύτητα έχει ελαττωθεί στο μισό. Έτσι και στις δύο περιπτώσεις ολόκληρα τα τόξα της αιωρήσεως διαγράφονται στο ίδιο χρονικό διάστημα: ένα δευτερόλεπτο.





**Εικ. 50 ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΡΟΛΟΓΙΟΥ**

Γεμάτο σκουριές, αφού έμεινε 2.000 χρόνια μέσα σ' ένα βουλιαγμένο καράβι, το θραύσμα αυτό από έναν ελληνικό λογιστικό κύκλο ανελκύστηκε από το Αιγαίο στα 1900. Όταν οι επιστήμονες επιχείρησαν να ανακατασκευάσουν τον λογιστικό κύκλο, που χρησιμοποιούνταν για να υπολογίζονται οι θέσεις του ήλιου, της σελήνης και των πλανητών, ανακάλυψαν ότι είχε οδοντωτούς τροχούς (επάνω) σαν εκείνους οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν στα μεταγενέστερα μηχανικά ρολόγια.

Το άλλο είναι η **τρίχα του ρολογιού** - να λεπτότατο σπειροειδές ελατήριο που τυλίγεται και ξετυλίγεται με μεγάλη ρυθμικότητα. Καθώς με τα χρόνια τελειοποιήθηκε το ελατήριο, επέτρεψε να κατασκευαστούν διάφοροι τύποι ρολογιών ακριβείας, από το χρονόμετρο του πλοίου, μέχρι το κουρδιστό ρολόι, το οποίο έπαιρνε σαν δώρο ο μαθητής όταν τελείωνε το γυμνάσιο μέχρι πριν λίγα χρόνια.

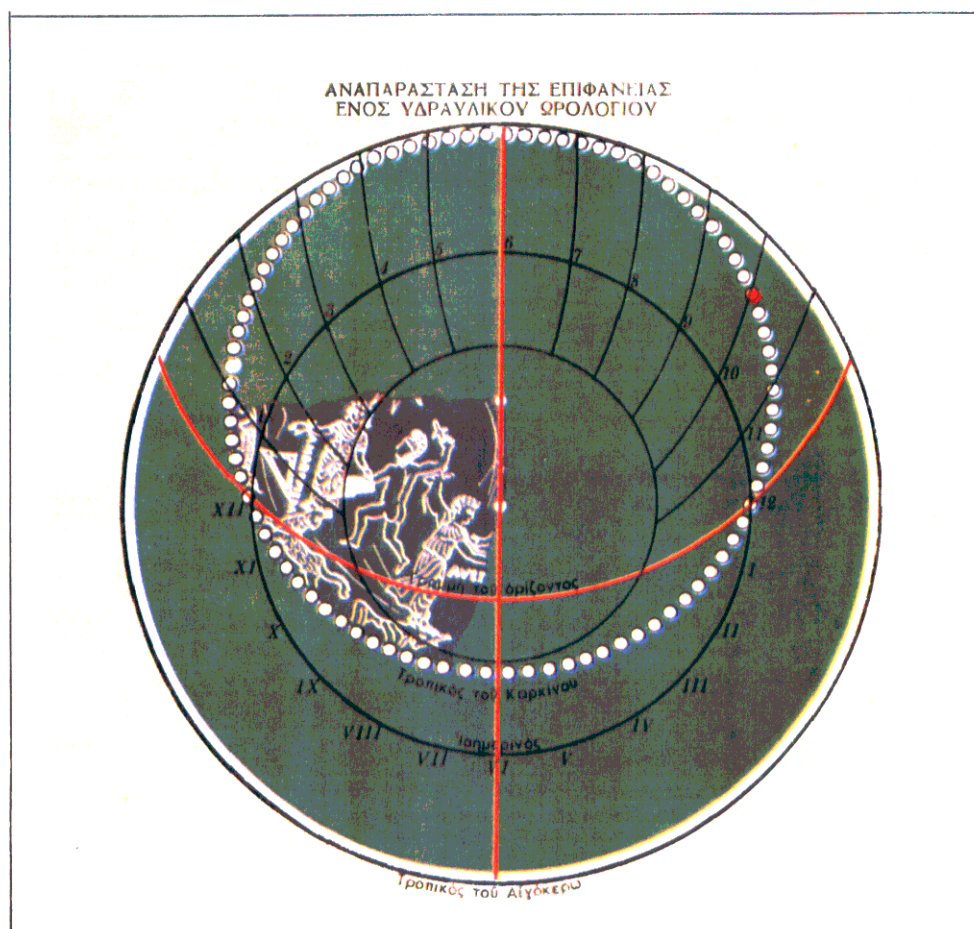
Σήμερα, έχουμε τα ψηφιακά ρολόγια, πάμφθηνα, που τα αποκτούν και τα παιδάκια της προσχολικής ηλικίας εύκολα, και χωρίς να αποτελούν αυτά την «ανταμοιβή» για κάποιο επίτευγμα της ηλικίας τους.

Στις επόμενες σελίδες, παραθέτουμε διάφορους τύπους ρολογιών: υδραυλικά, διάφορα ηλιακά (φορητά, χτιστά), μηχανικά. Πάντως, ένα συμπέρασμα βγαίνει από όλα

αυτά: ο χρόνος και η μέτρησή του πάντα απασχολούσαν τον άνθρωπο.

Άνθρωπος και χρόνος ήταν πάντα συνδεδεμένοι.

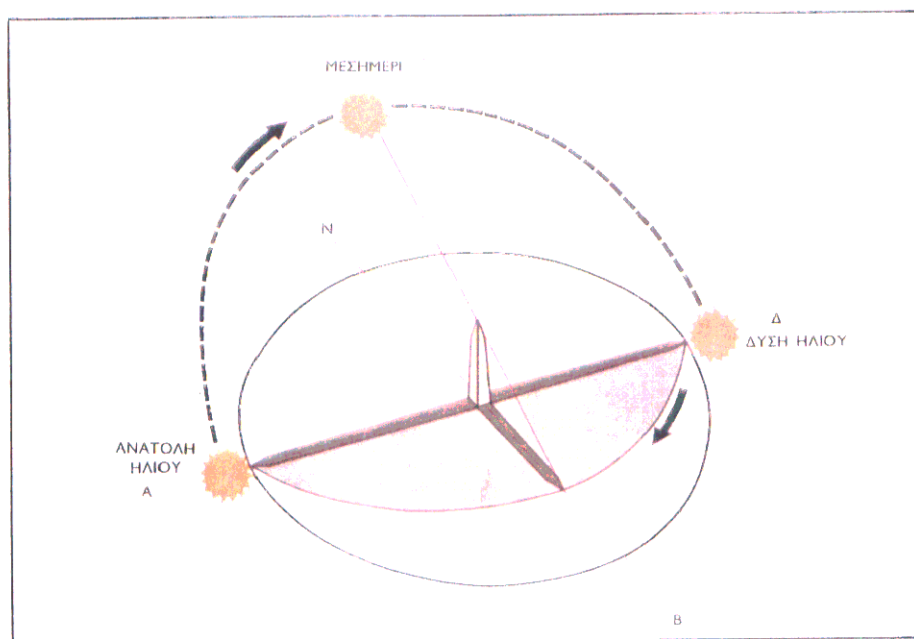
Το ρολόι όμως, πάντα ήταν ακριβό, πολύπλοκο, δύσκολο στην κατασκευή του. Πέρασε δε στην ανθρώπινη συνείδηση, σαν η φροντίδα της πολιτείας προς τους ανθρώπους. Δημόσιο κεντρικό κοινό ρολόι, μέλημα και προσφορά των αρχών της πολιτείας.



**Εικ.51 Προσπάθεια αναπαράστασης της επιφάνειας ενός υδραυλικού ρολογιού .**

Αποτελείται από δύο τμήματα : α) από ένα ορειχάλκινο δίσκο με εγχάρακτες παραστάσεις ζωδίων, που περιστρεφόταν με τη βοήθεια υδραυλικού συστήματος και του οποίου η πλήρης περιστροφή αντιστοιχούσε σε ένα ημερονύκτιο και β) από ένα δικτυωτό πλέγμα, τοποθετημένο ακίνητο μπροστά από το δίσκο και το οποίο συμβόλιζε τον ουράνιο θόλο. Η καμπύλη κόκκινη γραμμή δηλώνει τη γραμμή του ορίζοντος που χώριζε την ημέρα από την νύκτα, ενώ η αντίστοιχη κάθετη ορίζει στο επάνω μέρος τα μεσάνυχτα και στο κάτω τη μεσημβρία. Οι κυκλικοί τομείς συμβολίζουν τις ώρες της νύκτας και της μέρας και είναι άνισοι, γιατί οι αρχαίοι διαιρούσαν σε δώδεκα ώρες τόσο τη νύκτα όσο και την ημέρα, ανεξάρτητα από την πραγματική τους διάρκεια. Το αποτέλεσμα ήταν οι ώρες να μην είναι ισόχρονες, δηλαδή το χρονικό διάστημα της αρχαίας ώρας δεν ήταν ορισμένο, όπως σήμερα, αλλά μεταβαλλόταν ανάλογα με το χρόνο που κάλυπτε (σε σχέση με την εποχή του έτους) η ημέρα και η νύκτα. Η θέση του περιστρεφόμενου με το δίσκο μικρού σφαιριδίου (σύμβολο του ήλιου) πίσω από το δικτυωτό καθόριζε την ώρα. Στην αναπαράσταση η ώρα είναι 4 μ.μ. ( με την σημερινή διαίρεση του 24ώρου).





**Εικ. 52 ΕΝΑ ΡΟΛΟΙ 29,5 ΜΕΤΡΑ**

Ο οβελίσκος του Καρνάκ , στην Αίγυπτο που στήθηκε γύρω στα 1470 π.Χ. , ρίχνει τη σκιά του πάνω στα ερείπια του ναού του Άμμωνος Ρα , θεού του Ήλιου. Καθώς ο ήλιος προχωρούσε από την ανατολή προς τη δύση (διακεκομμένη γραμμή στο σχέδιο επάνω ) , η σκιά του μετατοπιζόταν σταθερά προς την αντίθετη κατεύθυνση - από τα δυτικά προς ανατολικά - μέσα στην ωοειδή περιοχή γύρω από τον οβελίσκο .Οι τρεις σκιές που σημειώνονται εδώ είναι εκείνες που έριχνε ο οβελίσκος κατά την ανατολή του ήλιου , το μεσσημέρι και το ηλιοβασίλεμα.



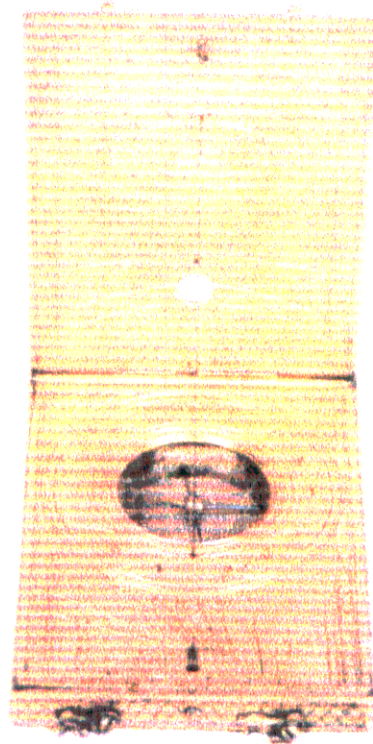
**Εικ.53 ΕΝΑ ΣΚΙΑΘΗΡΙΚΟ «ΡΟΛΟΙ» της εποχής Τούθμωση του Γ΄ (1500 π.Χ.)**

Ένα φορητό Αιγυπτιακό σκιαθηρικό (ηλιακό ) ρολόι που κατασκευάστηκε περί τον 15 ο π.Χ. αιώνα στρεφόταν προς τον ήλιο, έτσι που η σκιά του μικρού σκέλους να πέφτει πάνω στο βαθμονομημένο μεγάλο σκέλος. Η βαθμολογία περιλάμβανε πέντε γραμμές ωρών συν τη γραμμή του μεσημεριού. Το πρωί το σκιαθηρικό ρολόι στρεφόταν με το μικρό σκέλος προς την ανατολή , κατόπιν, το απόγευμα , στρεφόταν προς τη δύση.



**Εικ. 54 ΕΝΑ ΠΟΛΥΤΙΜΟ ΦΟΡΗΤΟ ΗΛΙΑΚΟ ΡΟΛΟΙ**

Αυτό το φορητό χρυσάργυρο ρολόι που χρησιμοποιούνταν στην Αγγλία του 10 ου αιώνα, κρατιόταν στο χέρι από τη χρυσή αλυσίδα του. Το χρυσό καρφί ετοποθετείτο σε μία από τις τρεις τρύπες της κάθε πλευράς. Η κάθε τρύπα αντιστοιχούσε στους δύο μήνες που αναγράφονται από κάτω της (εδώ στον Μάρτιο και τον Οκτώβριο). Η σκιά του καρφιού μετρίονταν με τις κουκίδες που είναι από κάτω και οι οποίες αντιστοιχούσαν σε τέσσερις περιόδους της ημέρας.



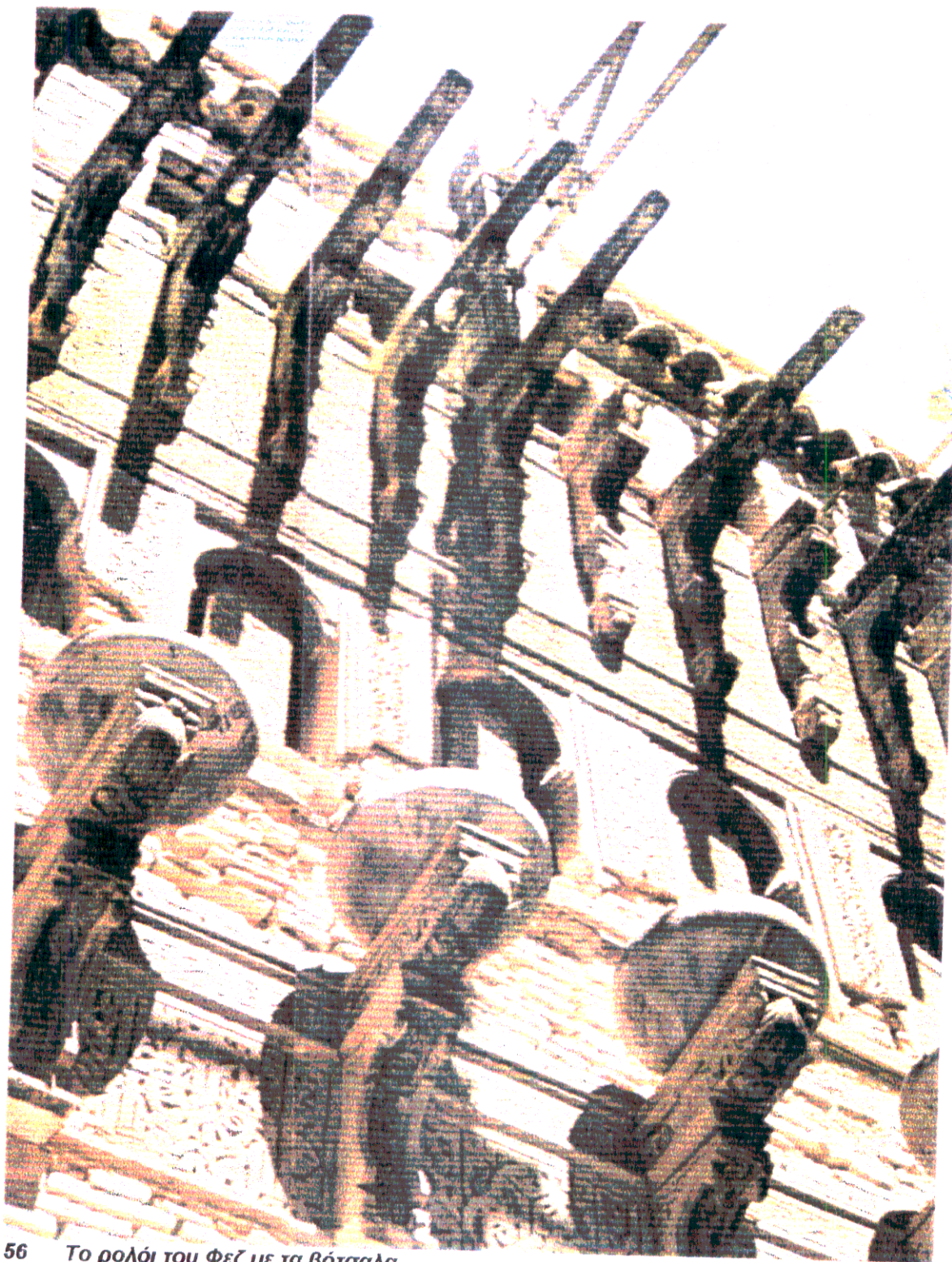
**Εικ. 55 ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΕΝΑ ΡΟΛΟΓΙΑ**

Τα ηλιακά ρολόγια - πυξίδες που εμφανίστηκαν τον 15 ο αιώνα ήταν τα πρώτα φορητά και ακριβή σκιαθηρικά όργανα για τη μέτρηση του χρόνου.

Αναπτύχθηκαν διάφοροι τύποι - ανάμεσά τους το πτυσσόμενο (επάνω) και το ημισφαιρικό (κάτω) - αλλά η μέθοδος της λειτουργίας τους ήταν η ίδια. Με τη βοήθεια της πυξίδας έστρεφαν το ρολόι προς το βορρά και άλλαζαν την κλίση του γνώμωνα - ενός κομματιού σπάγγου ή ενός πτυσσόμενου τριγώνου - ανάλογα με το γεωγραφικό πλάτος. Και τα δύο μικρά ρολόγια που εικονίζονται εδώ (επάνω και κάτω) ήταν της τσέπης.



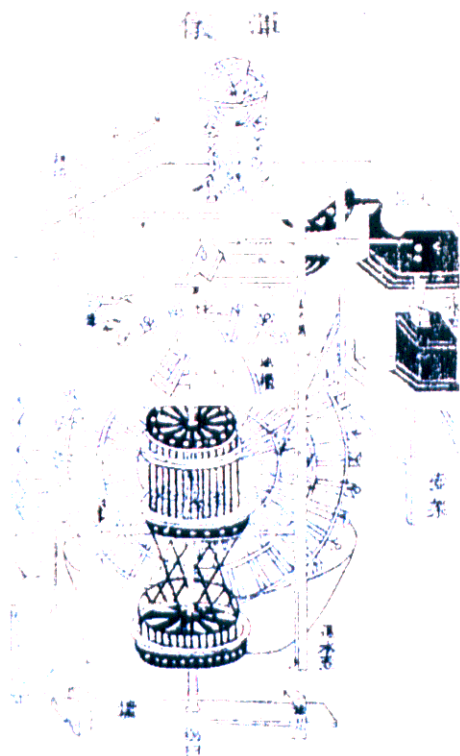




**Εικ 56** Το ρολόι του Φεζ με τα βότσαλα

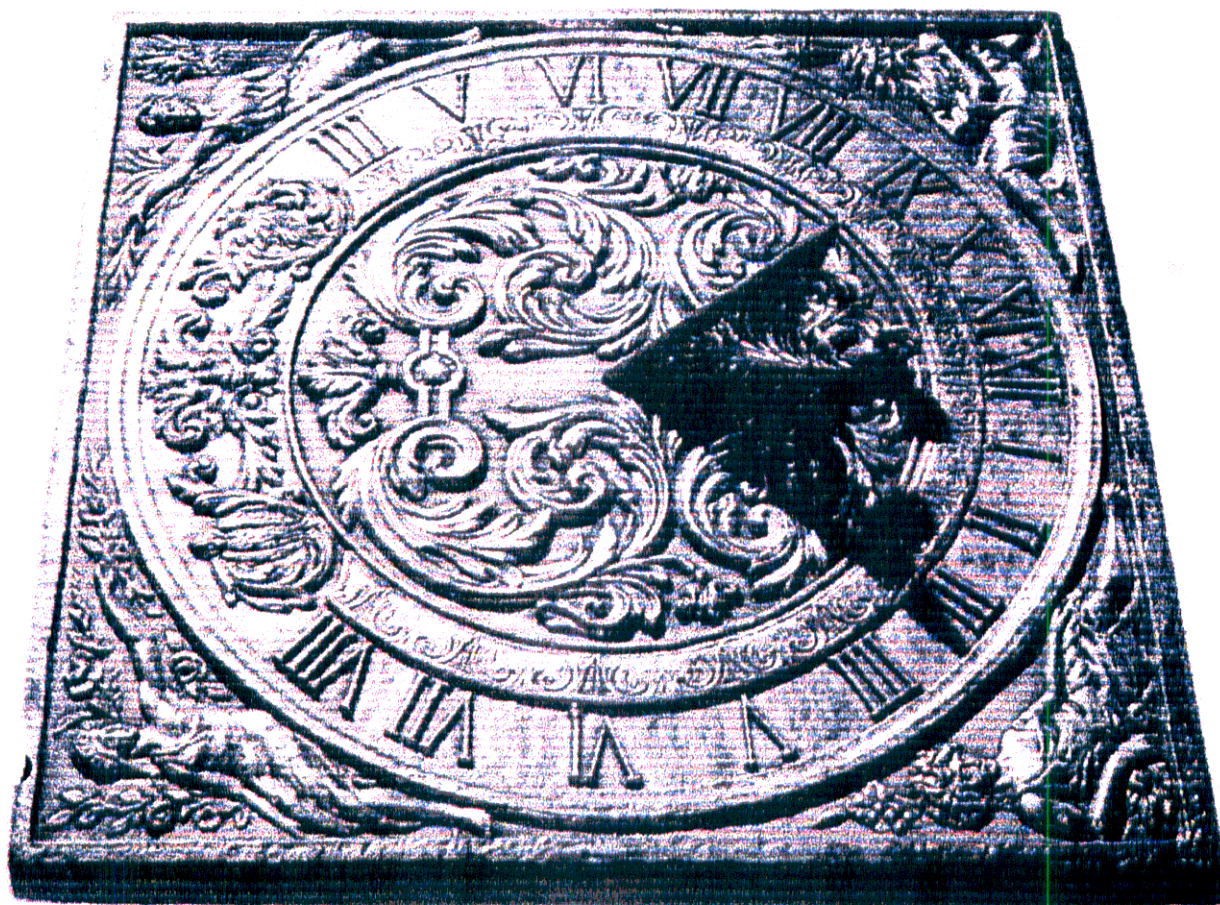
Το ρολόι αυτό κατασκευάστηκε το 1357 στο Φεζ του Μαρόκου. Μόνο η πρόσοψή του σώζεται σήμερα, και έχει μήκος 12 μ. Το ρολόι αυτό που ήταν από μόνο του ολόκληρο κτίριο έχει καταστραφεί. Όμως από τα υπολείμματά του οι ερευνητές κατόρθωσαν να ανακαλύψουν πως δούλευε ο χρονομετρικός του μηχανισμός. Μέσα στο κτίριο ένα υδραυλικό ρολόι, όμοιο με ελληνική κλεψύδρα, κινούσε έναν μηχανισμό ο οποίος εξαπέλυε λίθινα σφαιρίδια από τα ξύλινα ράμφη και κάτω από τη φρίζα της στέγης (στην κορυφή). Τα σφαιρίδια έπεφταν, ένα κάθε ώρα, πάνω σε γκόνγκ κάπου 6 μέτρα χαμηλότερα. Και αν οι διαβάτες δεν άκουγαν την κωδωνοκρουσία ο ίδιος μηχανισμός άνοιγε μια από τις 12 πόρτες (στις αψίδες, στο κέντρο), που η θέση τους έδειχνε την ώρα. Η πόρτα έμενε ανοιχτή ώσπου έφτανε η επόμενη ώρα και άνοιγε κατά σειρά ή άλλη.





**Εικ. 57 Η ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΦΥΓΗΣ**

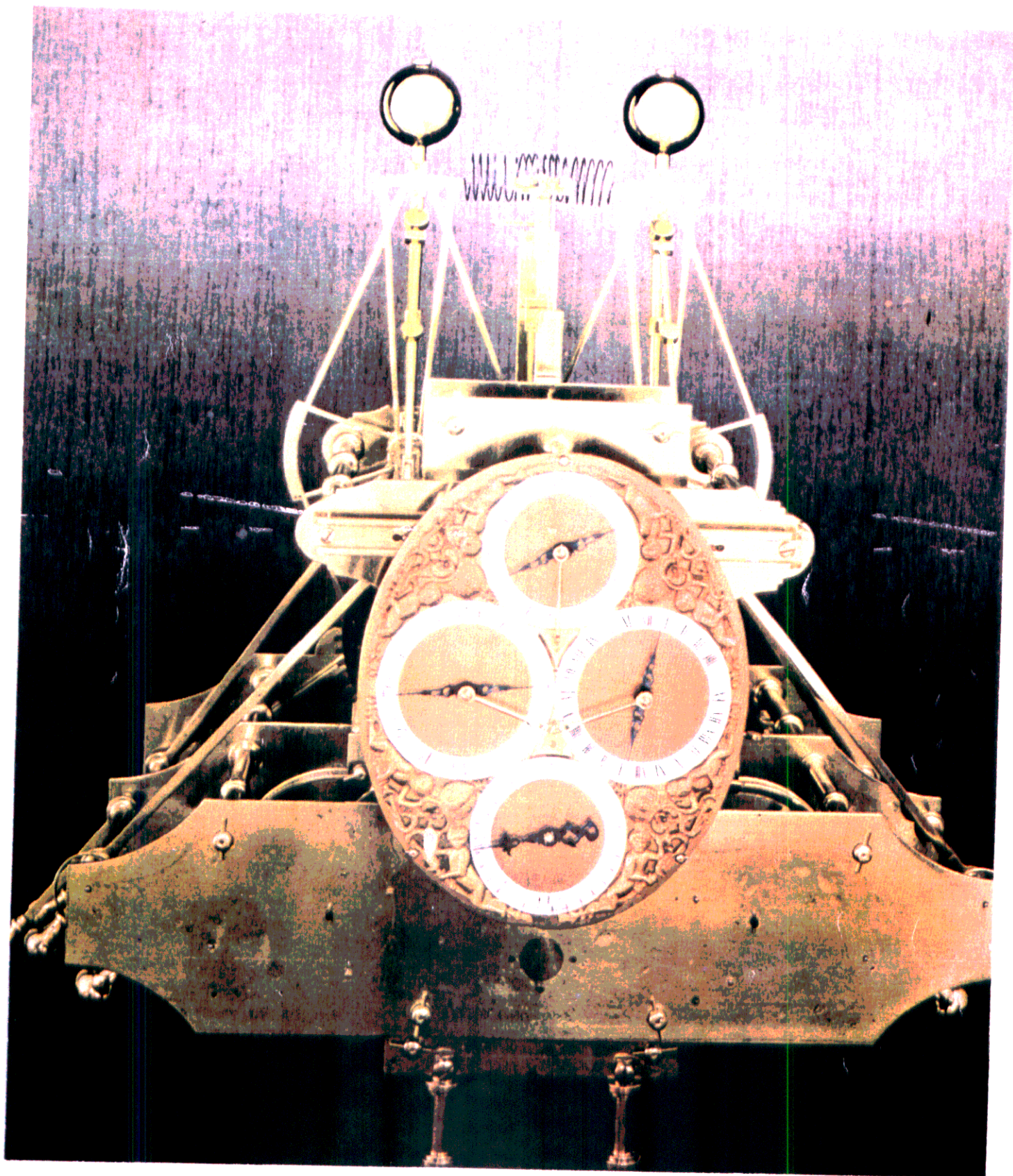
Σ' αυτό το κινέζικο υδραυλικό ρολόι, που το σχεδίασε στα 1088 ο Σου Σουνγκ, το νερό έρρεε από το ρύγχος μιας δεξαμενής δεξιά και γεμίζει τους κάδους του υδραυλικού τροχού που είχε διάμετρο 3.30 μέτρα. Η διαφυγή, μια επαναστατική καινοτομία, δέσμευε τον τεράστιο τροχό και τον σταματούσε ώσπου να γεμίσει ένας κάδος, οπότε το βάρος του νερού έστρεφε τον τροχό άλλο ένα δόντι. Κάθε τέταρτο της ώρας χτυπούσαν γκόνγκ, ηχούσαν οι σάλπιγγες και ο τροχός τρίζοντας κινούσε μια σειρά από περίτεχνα λαξευμένες φυγούρες, που προβάλλανε κρατώντας διαφορετικές πινακίδες στις οποίες αναγραφόταν η ώρα.



**Εικ. 58 Διακοσμητικό ρολόι**

Αυτό το σιδερένιο ρολόι - δείγμα της γνωστότερης μορφής του ηλιακού του ηλιακού ρολογιού - ήταν του συρμού τον 18<sup>ο</sup> αιώνα στους κήπους της Φλάνδρας. Είναι διακοσμημένο με στυλιζαρισμένα φύλλα και αναγυρτές φιγούρες, σύμφωνα με το περίκομπο στυλ της εποχής. Επειδή η σκιά κινείται πάνω στη πλάκα πιο αργά το μεσημέρι όταν ο ήλιος μεσουρανή οι αριθμοί που δείχνουν τις μεσημβρινές ώρες είναι τοποθετημένοι πιο πυκνά, ενώ οι αριθμοί των πρωινών και των απογευματινών ωρών είναι αραιότεροι. Ο τριγωνικός γνώμων είναι υπολογισμένος για το γεωγραφικό πλάτος της Φλάνδρας κατά συνέπεια το ρολόι αυτό, που σήμερα βρίσκεται στη Νέα Υόρκη, δεν μπορεί πια να δείξει τη σωστή ώρα.

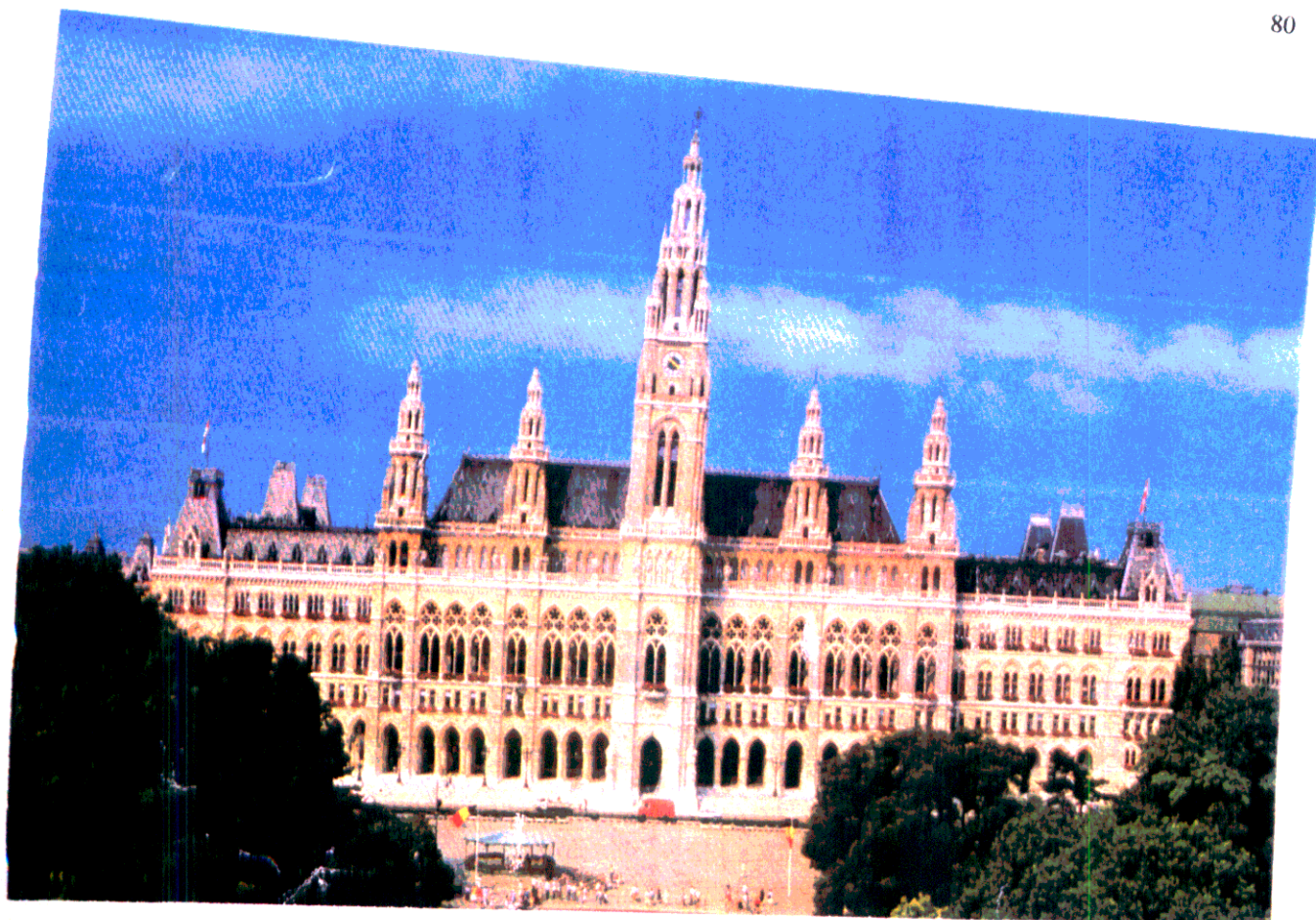




**Εικ. 59 Ένα ρολόι για ναυτικούς**

Ένα από τα πρώτα αγγλικά χρονόμετρα - είναι ένα από τα πέντε που κατασκεύασε ο μεγάλος ωρολογοποιός Τζων Χάρρισον στην περίοδο 1735 - 1770 - περιλάμβανε (κατά τη φορά των δεικτών του ρολογιού από την κορυφή) πλάκες για τα δευτερόλεπτα, τις ώρες, τις ημέρες και τα λεπτά. Το ρολόι αυτό του Χάρρισον, πραγματοποίησε ένα επιτυχέστατο δοκιμαστικό ρολόι του Χάρρισον έχασε μόνο 15β δευτερόλεπτα ύστερα από ένα πεντάμηνο ταξίδι στην Τζαμάϊκα, στη Θάλασσα της Καραϊβικής.





**Εικ.60** Βιέννη , το Δημαρχείο



**Εικ.61** Λονδίνο - Το κοινοβούλιο, Γοτθικού Ρυθμού, που δεσπάζει στον ορίζοντα του Ουέστμινστερ, με το διάσημο ρολόι του το BIG BEN.



### 3.3. Περί συμβόλου

#### 3.3.1. Γενικά

Σύμβολο είναι: 1) Εικονικό σημείο, έμψυχο ον ή πράγμα που αντιπροσωπεύει μια έννοια, της οποίας αποτελεί την απεικόνιση, το χαρακτηριστικό γνώρισμα, το έμβλημα.

Ο όρος σύμβολο, καλύπτει τρία σαφώς διακριτά σύνολα σημασιών.

- α) Εμβληματική αναλογία,
- β) από το ρήμα συμβάλλω, είναι σημείο αναγνώρισης (αντικείμενο κομμένο στα δύο οπότε δύο άτομα άγνωστα μεταξύ τους, αναγνωρίζονται)
- γ) λογικό - μαθηματικό σύμβολο.

#### Η λειτουργία του συμβόλου

Το σύμβολο έχει τρεις τουλάχιστον λειτουργίες: **δείχνει, ενώνει και προστάζει.**

**α) Δείχνει:** Καθιστά αισθητό κάτι που δεν είναι αισθητό. Αφηρημένες αξίες, εξουσίες, αρετές, ελαττώματα.

**β) Ενώνει:** Εκτός της συγκαταθετικής του λειτουργίας, χαρακτηρίζει πρακτικά την συμμετοχή.

Δεν υπάρχει σύμβολο, χωρίς επικοινωνία μέσω του συμβόλου. Με το σύμβολο, μπορεί να απευθυνθεί το άτομο στους άλλους.

Για τον εθνολόγο Levi Strauss, είναι στη φύση της κοινωνίας να εκφράζεται συμβολικά στα έθιμα της και στους θεσμούς της, αντίθετα οι ατομικές συμπεριφορές δεν είναι ποτέ συμβολικές από μόνες τους. Ένα συμβολικό σύστημα δεν μπορεί παρά να είναι συλλογικό.

#### γ) Προστάζει και ορίζει:

Έτσι, αντικείμενα που συμβολίζουν μεγαλειότητα ή τιμή (π.χ. θρόνος) μετέχουν εξίσου σε λειτουργίες σηματοδότησης και επιταγής. ( 19)

**Τα σύμβολα είναι φυσικά και αυθόρμητα.** Καμία μεγαλοφυΐα δεν έπιασε πότε πινέλα ή πέννα λέγοντας τώρα θα επινοήσω ένα σύμβολο. Κανείς δεν μπορεί να πάρει μια ορθολογική λίγο πολύ σκέψη, που να αποτελεί το λογικό συμπέρασμα του επαγωγικού συλλογισμού, ή φτιαγμένη ελεύθερα, και να της δώσει στη συνέχεια «συμβολική» μορφή.

Με όποια αμφίεση και να την περιβάλλει, όσο φανταστική και αν είναι, μια τέτοια ιδέα θα παραμείνει πάντα σήμα, εξαρτημένο από τη συνειδητή σκέψη που εκφράζει, και όχι σύμβολο που υποβάλλει κάτι, άγνωστο ακόμη.

Και βέβαια, η σημαντική διαφορά ανάμεσα στο σήμα και το σύμβολο, είναι ότι το σήμα είναι πάντα κάτι λιγότερο από την ιδέα που αντιπροσωπεύει, ενώ το σύμβολο παραπέμπει πάντα σ' ένα ευρύτερο περιεχόμενο από αυτό που άμεσα και φανερά εννοεί.

### **Τα σύμβολα στα όνειρα**

Τα σύμβολα, παρουσιάζονται αυθόρμητα στα όνειρα, επειδή το όνειρο είναι γεγονός και όχι επινόηση. Αποτελούν, επομένως, την κύρια πηγή, απ' όπου αντλούνται τα σύμβολα. Βέβαια, τα σύμβολα παρεμβαίνουν και σε κάθε είδους ψυχικές εκδηλώσεις.

Υπάρχουν σκέψεις και αισθήματα συμβολικά, πράξεις και καταστάσεις συμβολικές.

Επομένως:

Κατασκευάζουμε σύμβολο;

Το σύμβολο δεν κατασκευάζεται, προκύπτει.

Σύμφωνα με τον Γιούγκ, κάθε οικοδόμημα, ιερό η εγκόσμιο, που χτίζεται σύμφωνα με το σχέδιο ενός Mandala, αποτελεί μια προβολή της αρχετυπικής εικόνας του ασυνείδητου σαν εξωτερικό κόσμο. Η πόλη, το φρούριο, ο ναός (ή το ρολόι) γίνονται τα σχέδια της ψυχικής ενότητας, και με τον τρόπο αυτό, ασκούν μια ειδική επίδραση στο ανθρώπινο ον που εγκαθίσταται ή ζει σε αυτούς τους τόπους.

Στην αρχιτεκτονική, η προβολή ενός ψυχικού περιεχομένου είναι καθαρά ασυνείδητη.

Ο Γιούγκ έγραψε: «Αυτά δεν πλάθονται πρέπει να ξαναγεννηθούν από τα λησμονημένα βάθη για να εκφράσουν τις βαθύτερες ενοράσεις του πνεύματος, συνδέοντας έτσι το μοναδικό χαρακτήρα της σύγχρονης συνείδησης με το χιλιόχρονο παρελθόν της ανθρωπότητας».

Επίσης λέει: «Το γνήσιο σύμβολο παρουσιάζεται μόνο όταν είναι ανάγκη να εκφράσει κάτι που η σκέψη δεν μπορεί να διατυπώσει ή ο άνθρωπος απλώς το εμπνέεται ή το διαισθάνεται.

### **3.3.2. Τα σύμβολα στην τέχνη**

Η σπουδή της καλλιτεχνικής δημιουργίας προϋποθέτει την γνώση των συμβόλων που χρησιμοποίησαν οι καλλιτέχνες για να εκφράσουν αφηρημένες έννοιες: έτσι η φτερωτή γυναικεία μορφή αποτελούσε από την εποχή της αρχαίας Ελλάδας το σύμβολο



της νίκης. Μπορεί επίσης να συμβολίζει την τύχη, αν βρίσκεται επάνω σε μια σφαίρα που αποτελεί από μόνη της σύμβολο της εξουσίας.

Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των αρχαίων θεών αποτελούσαν κι αυτά συμβολικές εικόνες: η τρίαινα του Ποσειδώνος, ο κεραυνός του Διός. Τα σύμβολα αυτά εμπλουτίστηκαν στο πέρασμα των αιώνων όχι μόνο από την φαντασία των καλλιτεχνών, αλλά και από την συνεχή προσφυγή στη φιλοσοφική παράδοση η οποία διαλέγεται κατά κάποιον τρόπο με την εικαστική επινόηση.

Η μεσαιωνική τέχνη δεν θα μπορούσε να γίνει κατανοητή χωρίς τη γνώση της συμβολικής εικονογραφίας της, βασισμένης στα βιβλικά κείμενα και στην πλούσια θρησκευτική φιλολογία (απόκρυφα ευαγγέλια, πραγματείες ηθικής ή επικά ποιήματα). Αφηρημένες έννοιες όπως οι Αρετές και οι Κακίες παίρνουν ανθρώπινη μορφή: οι Αρετές εμφανίζονται με όπλα και κράνη στον αγώνα τους ενάντια στις Κακίες, οι οποίες απεικονίζονται ενίοτε ως ζώα, πραγματικά (ο πίθηκος, σύμβολο της αμαρτίας) ή φανταστικά (η σειρήνα, σύμβολο της χλιδής). Κατά την Αναγέννηση, οι καλλιτέχνες χρησιμοποίησαν σύμβολα, ενωμένα μερικές φορές κατά τρόπο περίπλοκο και δύσκολα κατανοητό σήμερα.

### 3.3.3 . Το σύμβολο στην αρχιτεκτονική

Συμβολισμός στην Αρχιτεκτονική είναι μια από τις ιδιότητες ενός αρχιτεκτονήματος και κυρίως αναφέρεται στο **μήνυμα** που μεταφέρει ένα αρχιτεκτονικό έργο. Η ιδιότητα αυτή θα μπορούσε να ονομαστεί και **ιδέα**, πνευματικό περιεχόμενο ή ιδανικό. Όταν ο συμβολισμός συνυπάρχει με άλλες τρεις ιδιότητες σε κάποιο κτίσμα τότε αυτό κτίριο το μπορεί να ονομασθεί μνημείο.

Τότε:  $M(\text{νημείο}) = \Sigma \Pi(\text{ρωτοτυπία}) + \Sigma X(\text{ρόνου}) + \Pi(\text{οιότητα}) + \Sigma(\text{υμβολισμός})$ .

### 3.4. Η έννοια του μνημείου

Τι είναι μνημείο; Στην τόσο απλή μορφή του και σημασία του, μνημείο είναι ένα σήμα που εκφράζει την ανάμνηση για ένα γεγονός ή μια συνάντηση, είναι δηλαδή ένα αναμνηστικό σήμα. Μπορεί να είναι ένα σημάδι, ένας λίθος ολόρθος ή ένας σῶρος πέτρες. Οι απλές μορφές των πρώτων μνημείων θα γίνουν με τον καιρό συνθετότερες. Από τα απλά ντολμέν ή μενχίρ θα φτάσουμε στις πυραμίδες, τα Ζικκουράτ, στα αγάλματα θεών και ανθρώπων, στις θριαμβευτικές αψίδες, στα μνημεία με λειτουργική ή μη αποστολή (σαν αρχιτεκτόνημα), ή σε τέτοια με καθαρά συμβολική και μόνο σημασία, όπως ο σταυρός, το σφυροδρέπανο κλπ.

Κοινός πάντως παρονομαστής σε όλες τις κατηγορίες μνημείων, που αναφέρθηκαν είναι η αναφορά της έννοιας του μνημείου στο **μεμονωμένο κτίσμα**, στο μεγάλο ή μικρό αρχιτεκτόνημα ή πλαστικό έργο. Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν η ιστορία του μνημείου αντιμετώπιζε κατά κύριο λόγο το αντικείμενό της σαν επί μέρους στοιχείο, ερευνούσε και μελετούσε το μνημείο σαν μέλος μιας ενότητας ή ενός συμπλέγματος και λιγότερο σαν σύνολο.

Ο ορισμός του μνημείου που είναι σήμερα γενικότερα αποδεκτός, είναι αυτός που ορίζεται στο **1<sup>ο</sup> άρθρο του «Χάρτη της Βενετίας»** που διατυπώθηκε στο «Β' Διεθνές Συνέδριο των Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων» στη Βενετία το 1964:

**«Η έννοια ενός ιστορικού μνημείου δεν καλύπτει μόνο το μεμονωμένο αρχιτεκτονικό έργο, αλλά και την αστική ή αγροτική τοποθεσία που μαρτυρεί έναν ιδιαίτερο πολιτισμό, μια ενδεικτική εξέλιξη ή ένα ιστορικό γεγονός. Αυτά ισχύει όχι μόνο για τις μεγάλες δημιουργίες, αλλά και για τα ταπεινά έργα που με τον καιρό απέκτησαν πολιτιστική σημασία».**

Με τον νέο και σχετικά πρόσφατα αυτόν ορισμό βλέπουμε:

- 1) ότι διευρύνεται η έννοια του μνημείου από το επί μέρους κτίσμα στο σύνολο ή το πλαίσιο που το περιβάλλει ή ακόμα χαρακτηρίζονται σαν μνημεία όχι μόνο τα αρχιτεκτονικά έργα αλλά ευρύτερες ενότητες, όπως η αστική ή αγροτική τοποθεσία κ.α. και
- 2) ότι η διερεύνηση αυτή επεκτείνεται από τις μεγάλες δημιουργίες (δηλαδή τα αναγνωρισμένα έργα τέχνης των διαφόρων εποχών) μέχρι τα ταπεινά έργα που με τον καιρό απέκτησαν πολιτιστική σημασία. Και οι δυο αυτές διαφοροποιήσεις έχουν μεγάλη σημασία, γιατί αλλάζουν ριζοσπαστικά την τοπογραφική, ποιοτική και χρονική κλίμακα προστασίας των μνημείων στην εποχή μας.



Καίριο ερώτημα είναι ποιές είναι οι **ιδιότητες**, τα βασικά χαρακτηριστικά δηλαδή, που πρέπει να συγκεντρώνει ένα μνημείο, για να μπορεί να θεωρηθεί σαν τέτοιο στο αυστηρό πλαίσιο της επιστημονικής δεοντολογίας.

Μπορεί οτιδήποτε δημιουργήθηκε στο παρελθόν ή γίνεται σήμερα να χαρακτηριστεί σαν φορέας μηνυμάτων στο χρόνο ή υπάρχουν περιορισμοί στην κατάταξη των ανθρώπινων αυτών δημιουργημάτων;

Στη προσέγγιση αυτή θα περιορισθούμε στη κατηγορία του **αρχιτεκτονικού μνημείου** μόνο χωρίς να επεκταθούμε στις άλλες κατηγορίες (όπως μνημεία λόγου, ήχου κλπ.). Έτσι θα μπορούσαμε να διακρίνουμε αρχιτεκτονήματα με μνημειακό χαρακτήρα και μνημεία με αρχιτεκτονικό χαρακτήρα σε μια πρώτη κατάταξη, που όμως δημιουργεί εμπλοκές και δυσκολίες πολλές φορές. Υπάρχουν δηλαδή έργα της αρχιτεκτονικής μ' έντονη την **πρόθεση να γίνουν μνημειακά**, δηλαδή να φορτιστούν μ' ένα καλλιτεχνικό ή συμβολικό μήνυμα (π.χ. αρχαίος ναός με τις οπτικές διορθώσεις, χριστιανική εκκλησία με τη συμβολική κάτοψη του σταυρού ή του κύκλου, αναγεννησιακά παλάτια με την ανθρωπομορφική αναφορά στη τριπλή οργάνωση της πρόσοψης ή μοντέρνα κτίρια αιωρούμενα επάνω σε pilotis κλπ.) όπως υπάρχουν και μνημειακά έργα χωρίς εσωτερικό χώρο και πρακτική λειτουργία, (ώστε να μπορούν να ονομασθούν αρχιτεκτονική), που έχουν όμως αρχιτεκτονικό χαρακτήρα (στήλες, πύργοι όπως της Βαβέλ, θριαμβευτικές ασίδες κλπ.).

Θα πρέπει να βρεθούν εκείνα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, που πέρα από την καθημερινότητα, πέρα από τις εποχικές αντιλήψεις και ιδεολογία κάθε εποχής, υπάρχουν και μπορούν να τοποθετήσουν ένα συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό έργο σε μια αξιολογική σκάλα με αντικειμενικά κριτήρια.

Τέσσερις είναι οι κυριότερες ιδιότητες που πρέπει να έχει ένα έργο για να κριθεί και να χαρακτηριστεί σαν μνημείο: α) πρωτοτυπία ή γνησιότητα β) χρόνος (ιστορικότητα) γ) ποιότητα και δ) ο συμβολισμός (μήνυμα).

**α) Πρωτοτυπία ή γνησιότητα.** Κάθε μνημείο είναι προϊόν ανθρώπινης δραστηριότητας και θέλησης σε μια ορισμένη χρονική στιγμή και σ' ένα συγκεκριμένο χώρο. Για να γεννηθεί συνέτειναν σ' αυτό πολλοί παράγοντες υλικοί και μη όπως:

- 1) Η επιθυμία του ιδιοκτήτη ή του φορέα.
- 2) Οι οικονομικές δυνατότητες και οι επιπτώσεις στη δημιουργία του έργου.
- 3) Ο περιορισμός της αρχικής επιθυμίας του φορέα από την ύπαρξη διαφόρων

περιορισμών (διατάξεων οικοδομικής ή ηθικής φύσης).

- 4) Η τοπογραφία και η γεωλογική σύσταση του οικοπέδου, το κλίμα και άλλα φυσικά δεδομένα.
- 5) Τα οικοδομικά υλικά και οι κατασκευαστικές δυνατότητες.
- 6) Η ποιότητα του αρχιτεκτονικού σχεδίου και η μετάφραση της αρχικής ιδέας σε αρχιτεκτονική μορφή από τον αρχιτέκτονα.
- 7) Η πραγματοποίηση του αρχιτεκτονικού σχεδίου με την οικοδόμηση του έργου και
- 8) Η ποιότητα της εκτέλεσης, ιδιαίτερα των λεπτομερειών και των καλλιτεχνικών μερών του μνημείου (γλυπτικής, ζωγραφικής κλπ.).

Όλοι αυτοί οι παράγοντες, που συνέβαλαν στη δημιουργία του συγκεκριμένου έργου, βρίσκονται σε άμεση και εσωτερική σχέση και μάλιστα σε μια πολύπλοκη και ασύμμετρη οργάνωση αυτών των σχέσεων. Μερικοί από τους παράγοντες αυτούς βρίσκονται σε αμεσότερη σχέση μεταξύ τους (φορέας - αρχιτέκτονας π.χ.), άλλοι μετέχουν στη διαδικασία δημιουργίας του μνημείου με μεγαλύτερη ή μικρότερη βαρύτητα (π.χ. μπορεί οι διατάξεις να ατονήσουν σε ορισμένες περιπτώσεις, ο αρχιτέκτονας να αποτελεί αποφασιστικό παράγοντα κλπ.), έτσι ώστε να έχουμε ένα πλέγμα σχέσεων ιδιαίτερο και μοναδικό για το ένα και συγκεκριμένο μνημείο. Σ' αυτή τη μοναδικότητα των σχέσεων στηρίζεται η πρωτοτυπία ή η γνησιότητα του κάθε μνημειακού δημιουργήματος. Και ακριβώς εδώ βασίζεται η **ανεπανάληπτη αξία** του κάθε έργου, που δεν μπορεί να είναι το ίδιο, έστω κι αν αντιγραφεί σε μια άλλη χρονική στιγμή πιστά, αφού δεν μπορεί να επαναληφθεί ακριβώς ο ίδιος συσχετισμός των στοιχείων και παραγόντων, που το δημιούργησαν αρχικά.

**β) Χρόνος (ιστορικότητα)** του μνημείου. Η δημιουργία της πρώτης μορφής ενός μνημειακού έργου σε μια ορισμένη χρονική στιγμή και με τη συνεργασία συγκεκριμένων παραγόντων είναι το ξεκίνημα της ζωής του, που μέσα στην πορεία του χρόνου υφίσταται επιδράσεις και αλλαγές. Όλες αυτές οι επεμβάσεις σημαίνουν συνεχείς διαφοροποιήσεις της αρχικής μορφής του μνημείου, και κάθε μια περιέχει το δικό της ποσοστό γνησιότητας ή πρωτοτυπίας. Έτσι το σύνολο των επεμβάσεων αυτών (επισκευών, μετατροπών, προσθηκών κλπ.) μέχρι την εποχή μας είναι συνάρτηση του χρόνου και μπορεί να παρασταθεί με το :

Σύνολο Πρωτότυπων επεμβάσεων (= Πρωτοτυπία 1 + 2 + 3 + 4 + 5)

και το σύνολο των Χρονικών φάσεων (= Χρόνος 1 + 2 + 3 + 4 + 5).

Οπότε έχουμε : Μνημείο = ΣΠ + ΣΧ



Με τις δυο αυτές ιδιότητες, πρωτοτυπία και χρονικότητα (ιστορικότητα), μπορούμε ήδη να ορίσουμε ένα έργο σαν **ιστορικό ντοκουμέντο**. Δεν είναι όμως όλα τα ιστορικά ντοκουμέντα πολιτιστικά μνημεία, δηλαδή έργα με αρχιτεκτονική, πολεοδομική, λαογραφική καλλιτεχνική ή συμβολική αξία και σημασία. Η διάκριση αυτή είναι σημαντική, γιατί μπορεί ν' αποτελέσει βασικό κριτήριο για τη διατήρησή του ή μη. Χρειαζόμαστε έτσι μια ακόμα ιδιότητα, που μπορεί να ονομασθεί **ποιότητα** ενός ιστορικού ντοκουμέντου.

**γ) Ποιότητα** ενός ιστορικού ντοκουμέντου. Ο καθορισμός της ποιότητας ενός αρχιτεκτονικού έργου του παρελθόντος παρουσιάζει βέβαια δυσκολίες, γιατί είναι συνάρτηση διαφόρων παραγόντων (καλλιτεχνικών, κατασκευαστικών, πολιτιστικών, μοναδικότητας κλπ.) και της ιδεολογίας, που επικρατεί σε κάθε εποχή. Γίνεται έτσι λίγο ή πολύ αστάθμητος και υποκειμενικός γιατί συνδέεται με τα αξιολογικά συστήματα των διαφόρων πολιτιστικών περιόδων αλλά δεν παύει να είναι σημαντικότητας, αφού δημιουργεί τον αναγκαίο προβληματισμό για τα μνημεία κάθε φορά. Ο προβληματισμός αυτός οδηγεί σε ένα τέταρτο βασικό κριτήριο και ιδιότητα, που από την ανάλυση εντοπίζεται ή όχι στο μνημείο. Η ιδιότητα αυτή μπορεί να ονομασθεί **ιδέα**.

**δ) Ιδέα, συμβολισμός** πνευματικό περιεχόμενο ή ιδανικό. Κάθε μνημείο θα πρέπει να είναι φορέας ενός μηνύματος από το παρελθόν, μιας ιδέας ή ενός ιδανικού, που περιέχεται σ' αυτό κι εκφράζεται με τη συγκεκριμένη μορφή του.

Εάν θελήσουμε έτσι να ορίσουμε το μνημείο μια εξίσωση, θα έχουμε

**Μ(νημείο = ΣΠ(ρωτοτυπία) + ΣΧ(ρόνου) + Π(οιότητα) + Σ(υμβολισμός)**, δηλαδή ένα έργο στο οποίο ανευρίσκεται πρωτοτυπία, ιστορικότητα, ποιότητα και συμβολισμός.

Ένα αρχιτεκτονικό έργο που έχει μόνο τα δυο πρώτα στοιχεία, δηλαδή πρωτοτυπία και χρονικότητα ή ιστορικότητα, αλλά καμία καλλιτεχνική αξία και συμβολισμό μπορεί ν' αποτελεί ιστορικό ντοκουμέντο, όχι όμως μνημείο με την ευρύτερη πολιτιστική έννοια. Αν έχει μόνο τις δυο τελευταίες ιδιότητες, δηλαδή ποιότητα και συμβολισμό, χωρίς γνησιότητα και ιστορικότητα, τότε είναι ένα υποκατάστατο, που φέρει τα εξωτερικά χαρακτηριστικά ενός μνημείου (= φορέα μεταφοράς ενός μηνύματος) που υπήρξε, αλλά δεν μπορεί να ονομασθεί γνήσιο μνημείο. Μόνο οι τέσσερις ιδιότητες μαζί χαρακτηρίζουν ένα αρχιτεκτονικό έργο σαν ολοκληρωμένο μνημείο.

Τίθεται τώρα ένα ερώτημα: Αν ο συμβολικός ή μνημειακός χαρακτήρας σε ένα αρχιτεκτονικό έργο, πέρα από αποτέλεσμα, μπορεί να είναι και ζητούμενο, δηλαδή να εμπεριέχεται και στην σχεδιαστική πρόθεση.

**Ο Σάββας Κονταράτος** (9) παραδέχεται πως ένα έργο δημόσιο (τόσο κατά την διαδικασία παραγωγής του όσο και κατά την αποστολή του) νομιμοποιείται να αποβλέπει στην «μνημειακότητα»: «Είναι ωστόσο βέβαιο πως είμαστε πιο πρόθυμοι να αποδώσουμε το χαρακτηρισμό του «μνημείου» σε ένα αρχιτεκτόνημα, που αποβλέπει εξ αρχής στη διάκριση και τη διάρκεια. Και τέτοιο είναι συνήθως το δημόσιο κτίριο, έργο και σχήμα της πολιτείας, σύμβολο συλλογικότητας, έστω και αν εξυπηρετεί καθαρά πρακτικές ανάγκες». Κάτω από την διατύπωση αυτή, κάθε δημόσιο έργο εμπεριέχει την έννοια του «μνημειακού» εκ προοιμίου. Έγκειται πλέον στον μελετητή να μπορέσει να ενσωματώσει στο έργο του αξίες τόσο σύγχρονες και τοπικές όσο και διαχρονικές και πανανθρώπινες, τέτοιες που να το αναδείξουν με τον χρόνο «μνημείο» και «σύμβολο» στην συνείδηση των πολιτών.

Αυτό είναι ένα εγχείρημα πολύ δυσκολότερο και βέβαια σαφώς χρησιμότερο από το να «εικονογραφήσει» το έργο του με μια εύκολα αναγνωρίσιμη «μνημειακότητα» (διάβαζε μεγαλοπρέπεια, επιβλητικότητα) μέσα από ένα κατασταλαγμένο συνθετικό και μορφολογικό λεξιλόγιο (μεγάλο μέγεθος, συμμετρία, καταξιωμένων ιστορικών μορφών) που αν δεν καταλήγει απαραίτητα σε μια «ψευδομνημειακότητα» κινδυνεύει να παραπέμψει σε αρχιτεκτονικές εκφράσεις που ιστορικά χρησιμοποιήθηκαν από ολοκληρωτικά καθεστώτα για να προβληθούν μέσα απ' αυτές οι έννοιες του μεγαλείου και της εξουσίας.

Το πρόβλημα του «μνημειακού» χαρακτήρα του αρχιτεκτονικού έργου απασχόλησε μεταπολεμικά τις κοινωνίες και ειδικότερα την αρχιτεκτονική σκέψη αφού θεωρητικοί της αρχιτεκτονικής διατύπωσαν σχετικές απόψεις, συχνά αντιτιθέμενες, διατρέχοντας όλο το φάσμα από την πλήρη απόρριψη της «μνημειακότητας» μέχρι την αποδοχή της. Όμως όπως ο Σάββας Κονταράτος σημειώνει «ακόμη και στην πρώτη περίοδο του μοντέρνου κινήματος, οι πρωταγωνιστές του αναγνώρισαν συχνά στα κείμενά τους την ανάγκη για μια νέα μνημειακή έκφραση, σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής. Από τον Louis Sullivan που ήθελε το κτίριο «να έχει τη δύναμη και το σθένος του ύψους, τη δόξα και την περηφάνια της έξαρσης» (άρθρο του στο Lippincot's Magazine, 1896) και του Bruno Taut που ομολογούσε πως «η μεγαλύτερη επιδίωξη του αρχιτέκτονα είναι εκείνος ο τύπος κτιρίων όπου οι πρακτικές πιέσεις έχουν ένα βάρος ασήμαντο ή εντελώς μηδαμινό» (Die stadtkrone, 1919) και από τους Ρώσους κονστρουκτιβιστές που οραματίζονταν μνημεία δυναμικής πλαστικής τα οποία να αναβλύζουν από το πνεύμα του κολεκτιβισμού ως τον Le Corbusier που προσδοκούσε τους «πρώτους λευκούς καθεδρικούς ναούς του καινούριου κόσμου» (Quant les cathedrales etaient blanches, 1937).



Την μνημειακότητα ως εξωτερική ανάγκη των ανθρώπων που δεν μπορεί να καταπιαστεί για πολύ περιγράφει στο κείμενό του που ακολουθεί ο Sigfried Giedion, ενώ ο Philip Johnson διαπιστώνει πως «ολόκληρη η αρχιτεκτονική είναι μνημειακή» για να συμφωνήσει μαζί τους με τον αφορισμό «η μνημειακότητα στην αρχιτεκτονική δεν είναι άλλο από την ιδιαίτερη ομορφιά της αρχιτεκτονικής» ο Giorgio Grassi.

Από την αντίπερα όχθη ο Gregor Paulsson διατυπώνει την άποψη πως «το μνημειακό, είτε μας αρέσει είτε όχι, πρέπει να ταυτιστεί με το «ιμπεριαλιστικό» και ευθυγραμμίζεται με την άποψη του Kenneth Frampton που σημειώνει πως «η επιβολή μνημειακών συμβολικών μορφών οδηγεί πάντα σε παραλογισμούς».

Ενώ όμως ο Frampton απορρίπτει την μίμηση των ιστορικών μορφών ως παράλογη προσβλέπει στην «ανάπτυξη μιας συγκροτημένης γλώσσας του δομημένου περιβάλλοντος» από τους αρχιτέκτονες της εποχής μας, πράγμα που θυμίζει την άποψη του δικού μας **Παναγιώτη Μιχελή** συνειδητού πολέμιου της μορφοκρατίας, ο οποίος στο παρελθόν αναλύει μόνο τις αξίες και όχι τις μορφές, μειώνει παρ' όλα αυτά πως «τα αρχιτεκτονήματα είναι κατ' εξοχήν σύμβολα» και πως «σύμβολο δεν μπορεί να γίνει το έργο της αρχιτεκτονικής όταν περιορισθεί στην εκπλήρωση των εφήμερων και πάγιων αναγκών της ζωής».

Τον διαχωρισμό ανάμεσα στην δημόσια και ιδιωτική αρχιτεκτονική αναφορικά με την μνημειακότητα κάνουν ο Άρης Κωνσταντινίδης που αποδίδει σε ματαιοδοξία το να «θέλουν όλα να είναι μνημεία και προκαταβολικά δεν είναι κανένα» και ο Δημήτρης Πικιώνης ο οποίος ζητεί «νάναι το σχήμα του κτιρίου της πολιτείας της ελληνικής το σύμβολο - μέσα στην σύγχρονη ιστορική πραγματικότητα τις προϋποθέσεις».

Αναμφισβήτητα ο προβληματισμός δεν εξαντλείται στα κείμενα που παραθέτουμε άλλωστε η συζήτηση πάνω στο θέμα της «μνημειακότητας» και του «συμβολισμού» στην αρχιτεκτονική συνεχίζεται, όπως δήλωνε και ο πρόσφατα χαμένος Aldo Rossi «στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας υπήρξε πια δικαιολογημένη αντίδραση ενάντια σ' έναν ανόητο ιστορικισμό, ενάντια στη λεγόμενη μίμηση του αρχαίου, ενάντια στην εκλεκτική χρησιμοποίηση των ιστορικών ρυθμών, αλλά σήμερα μπορούμε να ξαναπιάσουμε με σαφήνεια τη συζήτηση πάνω στη μελέτη των μνημείων χωρίς να πέσουμε σε τέτοιες παρεξηγήσεις».

### 3.5. Περί ανακατασκευής

**Ανακατασκευή** σημαίνει το ξανακτίσιμο της αρχικής υπόστασης ενός κτιρίου (κατασκευής και μορφής) με όλες τις λεπτομέρειες και τα στοιχεία της χρονικής στιγμής, που αυτό δημιουργήθηκε. Ολοκληρωτική ανακατασκευή και ανασύνθεση ενός κτίσματος, που υπήρξε και καταστράφηκε, δεν είναι τόσο συχνό φαινόμενο. Συνηθέστερη είναι η **μερική ανακατασκευή**, δηλαδή η ανακατασκευή κατεστραμμένου τμήματος του κτιρίου, ώστε να επανακτήσει την ολοκληρωμένη αρχική μορφή του. (13)

Παραδείγματα μαζικής ανακατασκευής ολόκληρων ιστορικών κέντρων, αποτελούν οι ανοικοδομήσεις των κατεστραμμένων πόλεων της Ευρώπης μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ιδιαίτερα των σοσιαλιστικών χωρών, όπως

η **Βαρσοβία** και το **Λένινγκραντ**. Εδώ έχουμε ξανακτίσιμο ορισμένων κτιρίων από το μηδέν, δηλαδή καθαρή περίπτωση ανακατασκευής, όπως π.χ. το βασιλικό ανάκτορο της Βαρσοβίας. Τα κτίρια αυτά ανακατασκευάζονται με βάση υπάρχοντα σχέδια και φωτογραφίες σαν πιστά αντίγραφα των αυθεντικών που καταστράφηκαν.

Οι περιπτώσεις αυτές ανακατασκευής δημιουργούν βασικά ερωτήματα και προβλήματα. Κάτω από ποια αντίληψη ή σκοπιμότητα είναι επιτρεπτή η ανακατασκευή ενός ολοκληρωτικά κατεστραμμένου μνημείου; Είναι στην πραγματικότητα άλλωστε δυνατή η επαναφορά στη ζωή ενός εξαφανισθέντος οικοδομικού οργανισμού;

Στο πρώτο ερώτημα η φύση του προβλήματος είναι **ηθική**, στο δεύτερο **τεχνική**. Για να αρχίσουμε από το δεύτερο, η πιστή ανακατασκευή μιας κατεστραμμένης κτιριακής μορφής σήμερα δεν μπορεί να θεωρηθεί σοβαρό τεχνικό πρόβλημα. Μπορούμε να κατασκευάσουμε με απόλυτη ακρίβεια και πιστότητα ένα πανομοιότυπο αντίγραφο του χαμένου πρωτότυπου και αυθεντικού κτίσματος με τις **σύγχρονες τεχνικές δυνατότητες**, δύσκολα όμως μπορούμε να δικαιώσουμε πάντα μια τέτοια ενέργεια, τουλάχιστο στα επιστημονικά πλαίσια της προστασίας και συντήρησης μνημείων και συνόλων. Ένα κτίσμα δηλ. που ανακατασκευάζεται μ' αυτόν τον τρόπο δεν σημαίνει ότι συγκεντρώνει όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να θεωρηθεί γνήσιο πολιτιστικό μνημείο ή ιστορικό ντοκουμέντο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της κατηγορίας είναι η ανακατασκευή της περίφημης **Στοάς του Απάλου** (159 - 138 π.Χ.) στην αρχαία Αθηναϊκή αγορά, που έγινε από την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών (1953 - 56) και υπήρξε σημείο αντιλεγόμενο ανάμεσα στους ειδικούς. Αν σκεφτούμε ότι κάθε μνημείο συνδέεται με την



εποχή , τις οικονομικές κατασκευαστικές και άλλες συνθήκες, τότε προβάλλουν βασικά ερωτήματα σχετικά με το νόημα αυτής της ανακατασκευής.

Το σημερινό κτίσμα είναι ένα έργο των μέσων του 20ου μ.Χ. αιώνα , με την ιδεολογία και τις αντιλήψεις αυτού του αιώνα και όχι ένα έργο του 2<sup>ου</sup> π.Χ. αιώνα . Το αυθεντικό κτίριο και η ανακατασκευή του , έχουν μόνο κοινό μερικά ερείπια τοίχων που ενσωματώθηκαν στο νέο οργανισμό της στοάς.

Μία ακόμη ανακατασκευή στην σύγχρονη ιστορία , είναι το **Καμπανίλε** της πλατείας του Αγίου Μάρκου στη Βενετία. Μετά την κατάρρευση (λόγω διάβρωσης και εξ αρχής προβληματικής θεμελίωσης ) του αρχικού στις 14 Ιουλίου 1902, οι αρχές της πόλης πήραν την απόφαση να το κατασκευάσουν εξ αρχής , πράγμα που πραγματοποιήθηκε τελικά στα 1912 και μάλιστα κοντά 600 τόνους ελαφρύτερο και με θεμελίωση ενισχυμένη με 1000 επί πλέον πασσάλους .Το μνημείο λοιπόν που επισκέπτονται κατά χιλιάδες κάθε χρόνο , δεν είναι παρά μια ανακατασκευή με διαφορά 1000 ετών από την αρχική κατασκευή.

Εάν δεχθούμε σαν βασικά κριτήρια ενός ιστορικού και πολιτιστικού μνημείου την **πρωτοτυπία ή αυθεντικότητα**, την **ιστορικότητα** , την **ποιότητα** και τον **συμβολισμό ή την έκφραση** μιας ιδέας μέσα από την παρουσία της υλικής υπόστασης του μνημείου , τότε είναι ολοφάνερο ότι τα προαναφερθέντα κτίσματα της Στοάς του Αττάλου και του Καμπανίλε , κρινόμενα σαν ιστορικά μνημεία δεν έχουν αυθεντικότητα και καθόλου ιστορικότητα, ενώ η ποιότητά της κατασκευής του και τα υλικά αναφέρονται στον 20ό αιώνα . Το μόνο που μπορεί να λεχθεί ότι μένει από τα βασικά χαρακτηριστικά ενός ιστορικού μνημείου είναι η **έκφραση της αρχικής ιδέας** που επιτυγχάνεται παρ' όλο το νέο υλικό , την σύγχρονη κατασκευαστική εκτέλεση και την ποιοτική αξία σαν αρχιτεκτονήματος . Η έκφραση όμως αυτής της ιδέας θα μπορούσε να επιτευχθεί και με μία **μακέττα** , που δεν χρειάζεται να είναι σε κλίμακα 1:1.

Τελειώνοντας θα πρέπει να διακρίνουμε την έννοια της ανακατασκευής από εκείνη του αντίγραφου ενός μνημείου. Η ανακατασκευή δεν είναι αντίγραφο με την έννοια ότι το αντίγραφο είναι η απομίμηση ενός υπάρχοντος , αλλά που βρίσκεται σ' άλλο τόπο και σ' άλλο περιβαλλοντικό συσχετισμό από εκείνον του πρωτότυπου. Το αντίγραφο μπορεί να μπορεί να υπάρχει παράλληλα με το πρωτότυπο σε **διαφορετικό τόπο ή τόπους** ( όταν έχουμε περισσότερα από ένα αντίγραφα) , ενώ η ανακατασκευή είναι η δημιουργία του μη υπάρχοντος πια κτίσματος στην ίδια του θέση και μέγεθος. Η ανακατασκευή έχει έτσι το χαρακτηριστικό της μοναδικότητας εξ αιτίας της παραμέτρου **τόπος**, ενώ το αντίγραφο

μπορεί θεωρητικά να επαναληφθεί απεριόριστα και σε διαφορετικά περιβαλλοντικά πλαίσια.

Θεωρητικοί της αρχιτεκτονικής, όπως ο καθηγητής του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου **Παναγιώτης Α. Μιχελής** απορρίπτουν την ιδέα της μίμησης της μορφής όχι από διάθεση ``άρνησης του παρελθόντος`` αλλά γιατί δεν πρέπει να μείνει κανείς στις μορφές αλλά στις **αξίες** που η παράδοση παραδίδει. Άλλωστε σημειώνει κάθε φορά που οι Έλληνες δημιούργησαν ένα νέο πολιτισμό δεν μιμήθηκαν τον παλαιό αλλά με θάρρος πρωτοτύπησαν στις μορφές. Αρκεί να σκεφθεί κανείς ποια άβυσσος χωρίζει την Βυζαντινή από την κλασσική τέχνη, τεχνικά και μορφολογικά. Και όμως μέσα στη Βυζαντινή Τέχνη επιζούν όλες σχεδόν οι αξίες της κλασσικής, αναμορφωμένες και ανανεωμένες. Όταν οι Πέρσες κατέστρεψαν την Ακρόπολη, οι Έλληνες αναστηλώσανε τον ναό της Αθηνάς (Εκατόμπεδον), άλλα έθαψαν τα αγάλματα στο χώμα, τοποθέτησαν τα μέλη του ναού στο τείχος και έχτισαν τον Παρθενώνα. Αντίθετα σήμερα η Ευρώπη ολόκληρη, ύστερα από τις πολεμικές καταστροφές, αναστήλωσε τα μνημεία της αυτούσια. «Έλληνες αεί παίδες εστε» έλεγε ο Αιγύπτιος ιερέυς στον Πλάτωνα, θέλοντας να του υποδείξει ότι οι Έλληνες ρέπουν συνεχώς προς το νέο, παίζοντας σαν τα παιδιά και δεν είναι συντηρητικοί .....»(15)

Στο πρόβλημα της μίμησης των μορφών και η άποψη του κατ' εξοχήν αρχιτέκτονα της παράδοσης του **Δημήτρη Πικιώνη** είναι ξεκάθαρη: «Νομίζω πως θα μπορούσαμε ευκολότερα να δώσουμε την απάντηση .....αν αντί να γυρεύουμε τα γνωρίσματα, προσπαθούσαμε ν' ανεύρουμε την θεμελιακή αρχή, που τα γνωρίσματα αυτά θα ήσαν τα παράγωγά της κι η αρχή τούτη είναι, νομίζω εκείνη που μας άφησε ο Σολωμός: Το έργο, έλεγε, πρέπει να δουλεύει στο κοινό και το κύριο. Το κοινό, δηλαδή το καθολικό, το κύριο, δηλαδή το ουσιώδες. Τούτη μόνον αρχή θα μας έκανε ικανούς να υπερβούμε, τα στενά όρια του ατόμου μας, για να σβήσουμε την προσωπικότητά μας στο απρόσωπο. Τότες η μορφή θα μπορούσε να συναιρέσει μέσα της το χθες και το σήμερα, την πλήρωση των φυσικών και μεταφυσικών αιτημάτων που θα την έκαναν σύμβολο της πραγματικότητάς μας της εσωτερικής» (21)

Ο **Άρης Κωνσταντινίδης** εξετάζοντας τη σχέση της σημερινής αρχιτεκτονικής και της παράδοσης εντοπίζει την ουσία του προβλήματος στην «αλήθεια» της αρχιτεκτονικής σημειώνοντας: «η αληθινή αρχιτεκτονική δεν έχει τίποτα να κάνει με τους «ρυθμούς» (=σκηνογραφήματα για να ικανοποιούνε κάποια ματαιόδοξη έπαρση), γιατί η αληθινή αρχιτεκτονική είναι ένα καθαρό πρόσωπο όπως το έχει ένας ζωντανός άνθρωπος, εμείς,



σήμερα, βλέπουμε και αναζητάμε στις παλιές εποχές, ό,τι χρειαζόμαστε οι ίδιοι στα χρόνια μας. Και ψάχνουμε, στα περασμένα, για να βρούμε αυτό που έχουμε ή που θέλουμε να έχουμε και που το βρίσκουμε (-σε κάποια στιγμή, σε κάποια μορφή) στο ανώνυμο έργο της κάθε εποχής, γιατί αυτό το ανώνυμο έργο εξωτερικεύει όσο και κλείνει μέσα του, την αλήθεια (μια παναιώνια αλήθεια) και μας δείχνει πώς μπορούμε να πλάσουμε κι εμείς, οι πιο σύγχρονοι (-και με τα δικά μας σύνεργα και υλικά) μιαν άλλη παναιώνια αλήθεια και χτίζουμε, λοιπόν, σήμερα, όπως χτίζανε και άλλοτε, πριν από τα χρόνια μας, στο πνεύμα της αλήθειας και της πραγματικής αναγκαιότητας, γιατί γνωρίζουμε καλά πως ό,τι είναι δεμένο με τη σύγχρονή μας ζωή, δεν είναι παρά ένα σκαλοπάτι ανάμεσα στο χθες και στο αύριο, ανάμεσα στα περασμένα και στα μελλοντικά και όσο το σήμερα σκοπεύει και αναφέρεται σε ό,τι είναι γνήσιο και αληθινό, τότε είναι που η σύγχρονή μας αρχιτεκτονική δεν έχει να πει, βασικά και ουσιαστικά, τίποτα το απόλυτα καινούργιο, αλλά λέει, ακόμα μια φορά, το αιώνιο νέο της κάθε αληθινής εποχής και ση σημερινή τελειότητα είναι σαν να γυρίζει στο πανάρχαιο πατρικό της σπίτι.

Εδώ τώρα, θυμηθήκαμε τους στίχους του Ρίλκε που λένε : «Ας μετασχηματίζεται και ο κόσμος γρήγορα όπως τα σύννεφα στον ουρανό, ό,τι είναι τέλει είναι μια επιστροφή στο πανάρχαιο»(10)

### 3.6. Περί πλατείας

Η πλατεία αποτελεί τον πρώτο υπαίθριο χώρο συλλογικών δραστηριοτήτων. Η καταγωγή της πρέπει να αναζητηθεί στην Ελληνική Αγορά και το Ρωμαϊκό Forum: Πρόκειται για δυο χώρους στο κέντρο της πόλης, συνήθως, που προορίζονται για τη συνεύρεση και τη συναλλαγή.

Η Ελληνική αγορά, αρχικά είναι ακανόνιστη, ακολουθώντας την αναρχία των πρώτων πόλεων της αρχαϊκής εποχής, αργότερα όμως, με την εφαρμογή του Ιπποδάμειου συστήματος πολεοδόμησης αποκτά κανονικό ορθογωνικό σχήμα.

Τυπική περίπτωση αγοράς, είναι η αγορά των Αθηνών, με έκταση 250 x 300 μ. περίπου (15) που στην κλασσική περίοδο πήρε ένα κάπως κανονικό σχηματισμό. Την διέσχιζε η οδός των Παναθηναίων Νότια και Ανατολικά είχε στοές, και στα Δυτικά δημόσια κτίρια. (Εικ 62) (5). Παρόμοιες αγορές υπήρχαν στη Κόρινθο και στη Θάσο με σχήμα τραπέζιου.

Με την εφαρμογή του Ιπποδάμειου συστήματος, η αγορά αποκτά αυστηρά ορθογώνιο σχήμα, και καθιερώνονται οι περιμετρικές στοές, απλές ή με καταστήματα.

Τυπική τέτοια μορφή έχουμε στη Μαγνησία επί Μαιάνδρω με εισόδους στις γωνίες και τη στενή πλευρά στραμμένη προς βορρά.

Τέτοιες αγορές έχουμε στη Μίλητο, Πριήνη (Εικ. 63) (26), Έφεσσο, Ασσο κλπ.

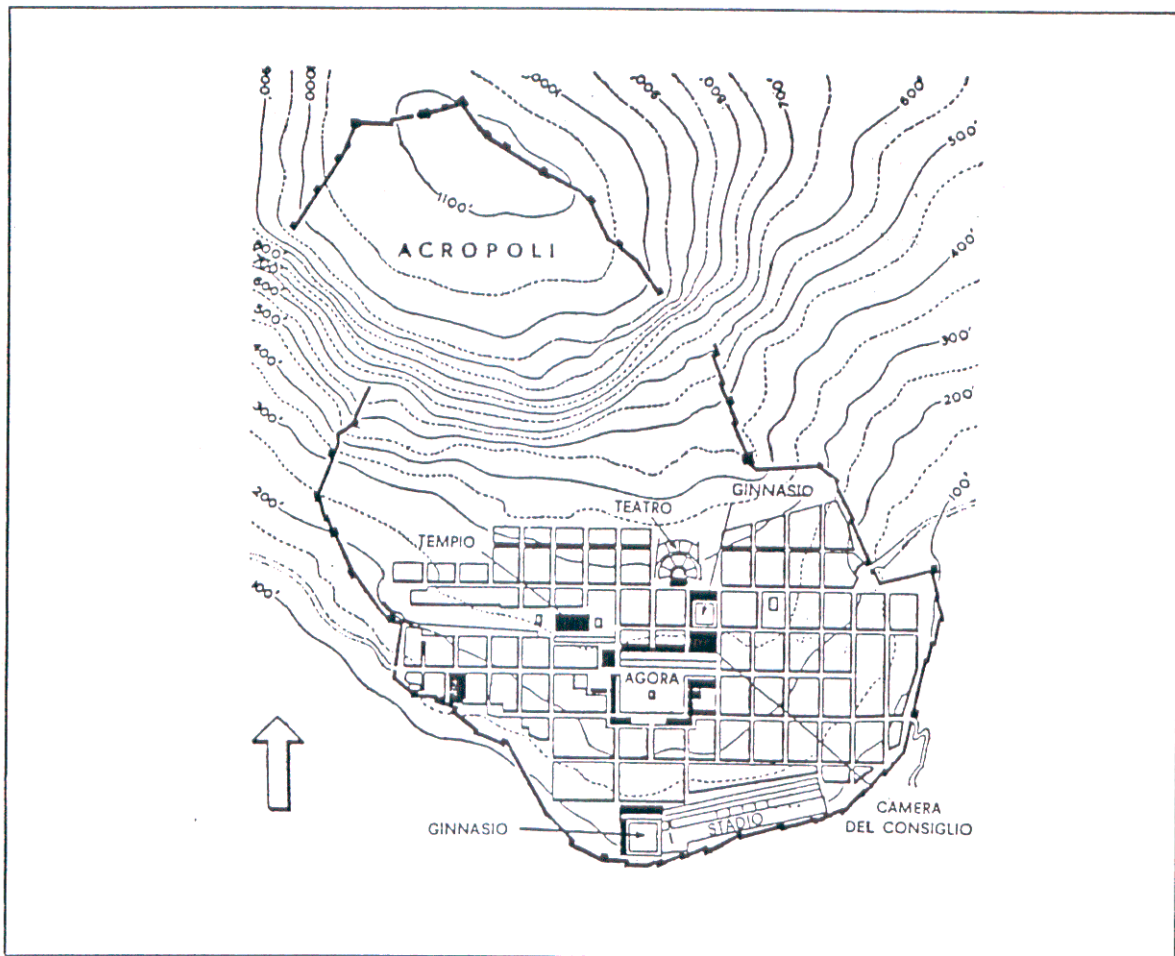
Πιο κοντά στη σύγχρονη αντίληψη της πλατείας το Forum, συνήθως καταλαμβάνει μια κεντρική θέση, στη διασταύρωση των δύο βασικών αρτηριών της ρωμαϊκής πόλης, του Cardo (από βορρά προς Νότο) και του Decumanus (από Ανατολή προς Δύση). (15)

Τα Forum αποτελούν διάφορα δημόσια κτίρια μνημειακού χαρακτήρα, και συνδυαζόταν σχεδόν πάντοτε με τα ιερά της πόλης. Χαρακτηριστικά τους είναι η συμμετρική διάταξη, η περιμετρική κιονοστοιχία, και η απομόνωση με ψηλούς τοίχους από τον γύρω κόσμο.

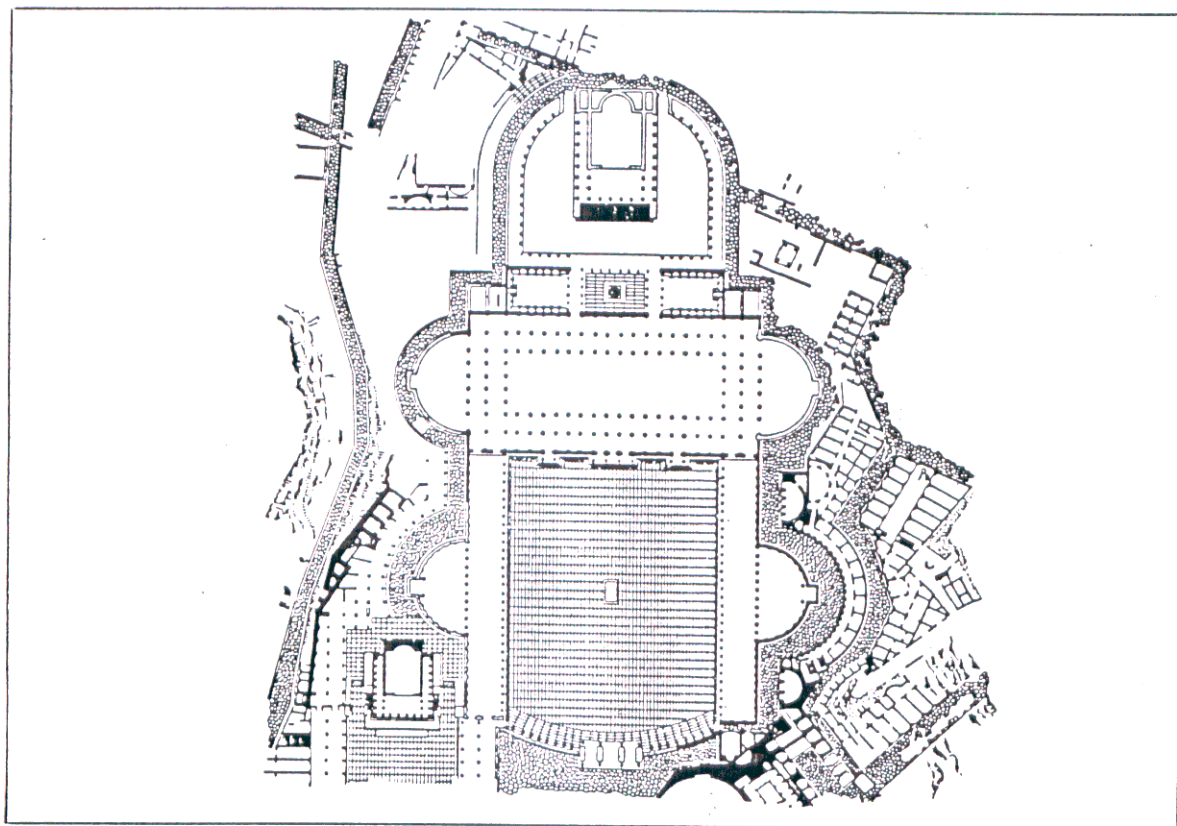
Συνήθως έχουν ορθογώνια κάτοψη, σπάνια κυκλική (Γέρασα), αλλά με κυκλικές διευρύνσεις στις πλευρές των ορθογωνίων (Εικ.64) και φιλοξενώντας διάφορες λειτουργίες, αποτελούν ένα είδος κοινωνικού πολιτιστικού κέντρου.







Εικ.63 Το σχέδιο της Πριήνης - Ελληνιστικοί χρόνοι (27)



Εικ.64. Η αγορά (foro) του Τραιανού στη Ρώμη (98 - 117 μ.Χ.). (27)



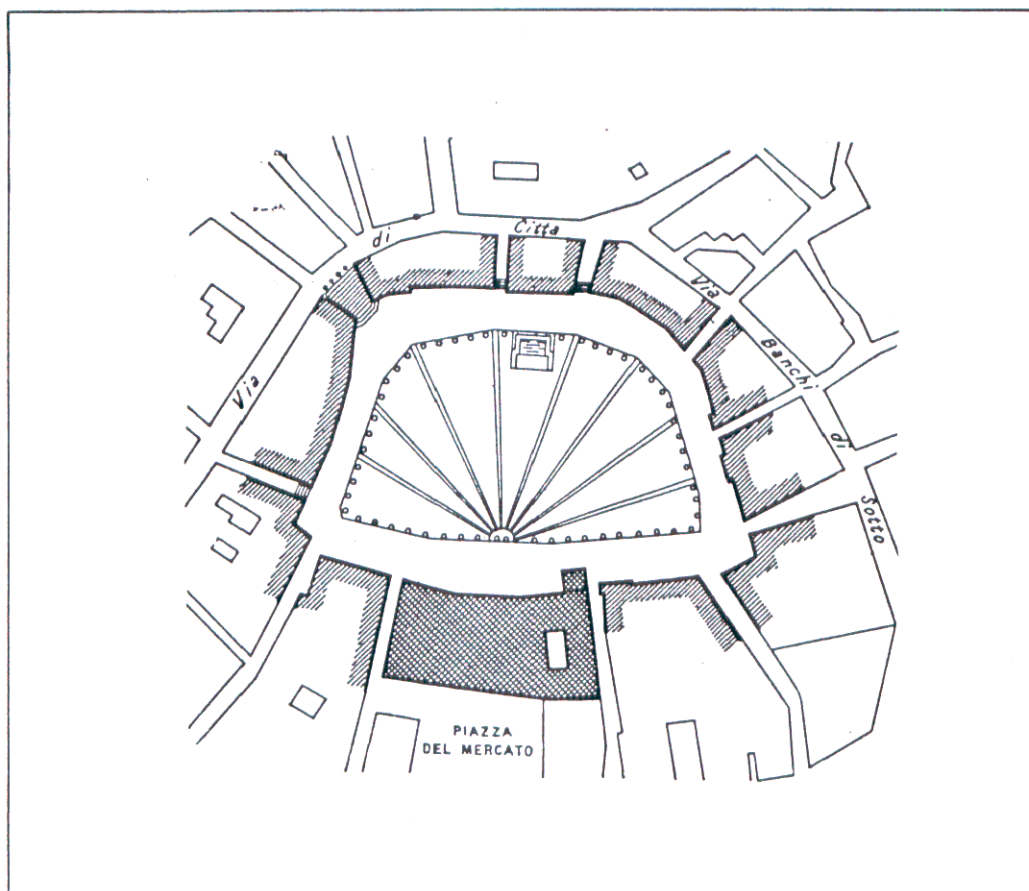
Forum στην επέκταση του αρχικού (του Αύγουστου, του Τραϊανού, του Νέρβα, του Βεσπασιανού). (Εικ. 65), (16).

Στο Μεσαίωνα η πόλη αναπτύσσεται γύρω από τον Πύργο και την Μονή (27) . Η πλατεία αποτελεί κλειστό χώρο, βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, εμφανίζεται μαζί με ένα δημόσιο κτίριο και εκεί πραγματοποιούνται όλες οι μεγάλες δημόσιες εκδηλώσεις (πολιτικές, θρησκευτικές, θεατρικές) (Εικ. 66).



Εικ. 65 Σειρά Forum στη Ρώμη

Τότε, εμφανίζονται και οι Bastides, οι «Νέες πόλεις» στη Γαλλία.(22.) Εκεί, η πλατεία ήταν η καρδιά της πόλης. Τετράγωνες και μεγάλες για να στεγάσουν ποικίλες δραστηριότητες, περιβάλλονταν από κτίσματα με υπόστεγα με στοές. Σημειώνεται, ότι σε 150 χρόνια, χτίστηκαν περίπου 500 Bastides, όλες στο ίδιο σχέδιο.



**Εικ.66** Η piazza del Campo στη Sienna , με το κτίριο του Δημαρχείου

Στην **Αναγεννησιακή** αρχιτεκτονική της πόλης, η πλατεία παίζει σημαντικό ρόλο. Εκεί εκφράζονται όλες οι κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές αλλαγές.(εικ.69)

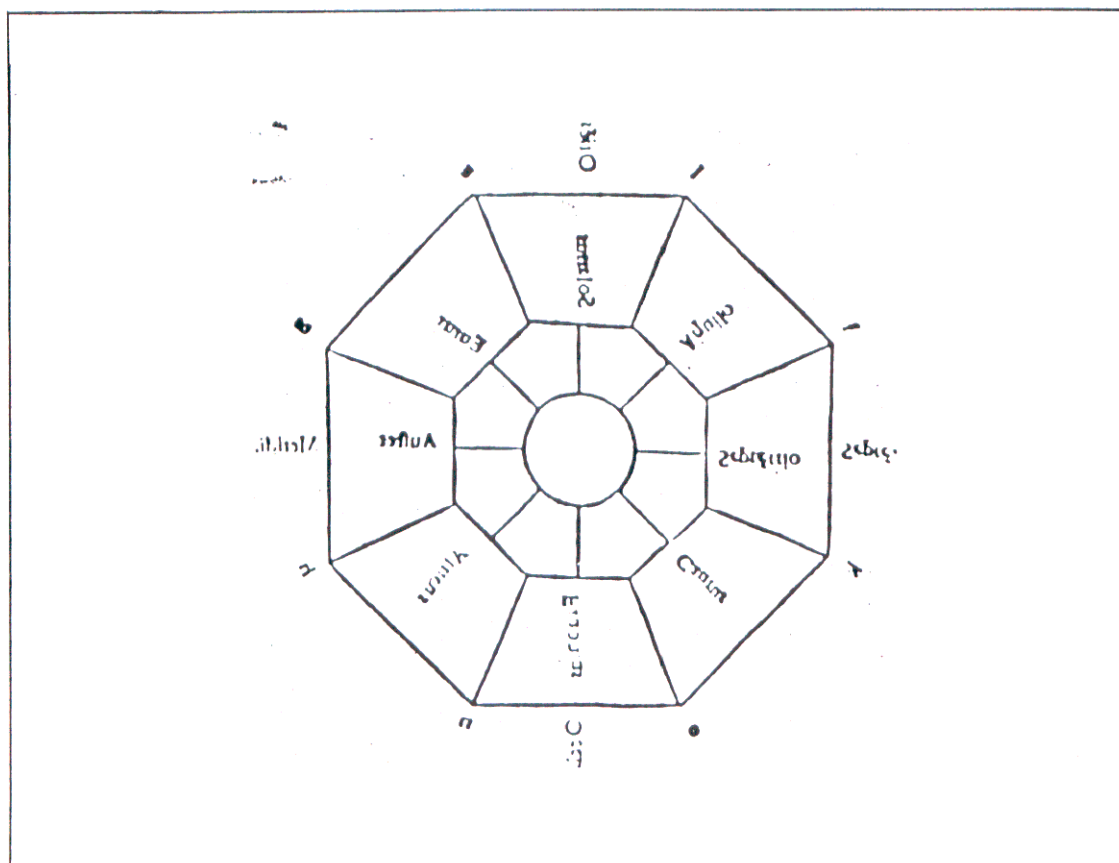
Η πλατεία σχεδιάζεται με άξονες συμμετρίας, χρησιμοποιώντας την θεωρία των αρμονικών χαράξεων και της προοπτικής σύνθεσης. (Εικ. 67,68).

Είναι αυστηρά γεωμετρική και κανονική, συνήθως τετράγωνη ή ορθογώνια όταν οικοδομείται στον υπάρχοντα ιστό, πολυγωνική ή κυκλική στις μελέτες για τις «ιδανικές πόλεις» και στις νέες αστικές επεκτάσεις. Πάντα είναι ενιαία, δημιουργώντας έναν κλειστό, προστατευμένο χώρο. (27).

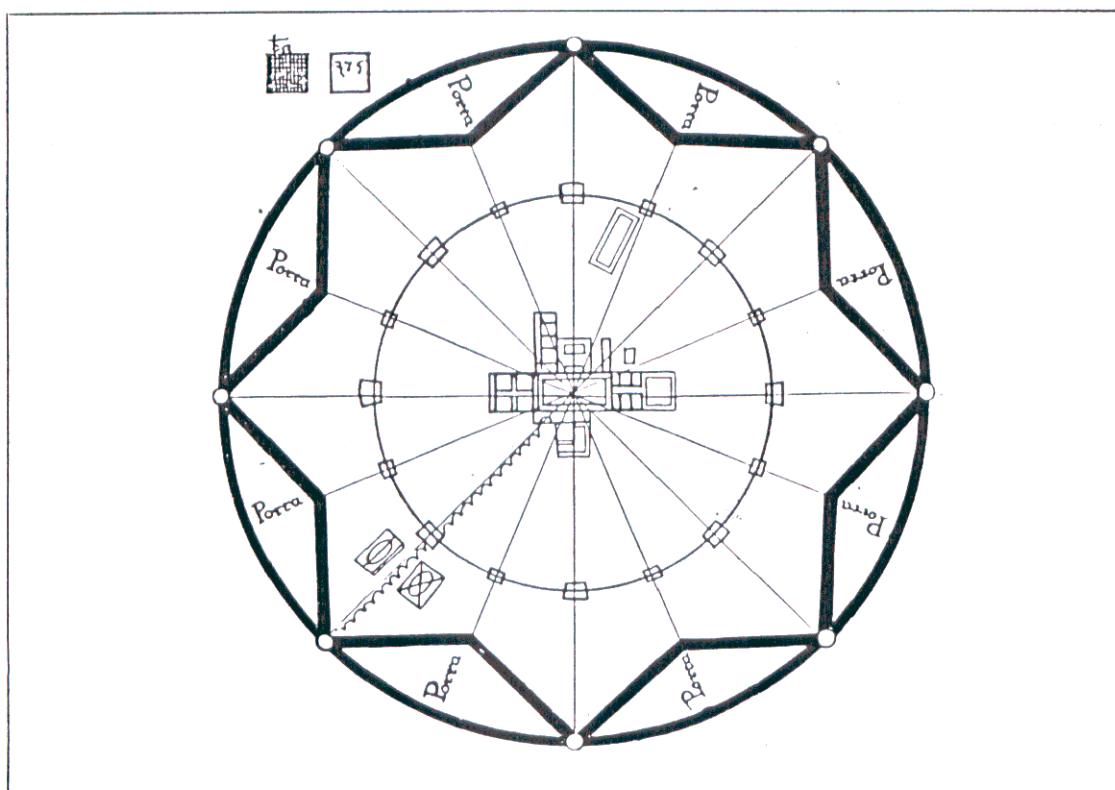
Στην περίοδο του **μπαρόκ**, η πλατεία είναι ακόμη γεωμετρική, χρησιμοποιεί όμως μια πολυαξονική συμμετρία, εισάγει νέα σχήματα, (π.χ. την καμπύλη) την τεχνική των υποσκιάσεων, την ξαφνική εμφάνιση του μνημείου και την οπτική έκπληξη.(20)

Στο τέλος του **17<sup>ου</sup> αιώνα**, στο Παρίσι έχουμε μια επιτυχημένη σειρά «Places Royales», όπου αναπλάστηκαν με επιτυχία τμήματα της πόλης.

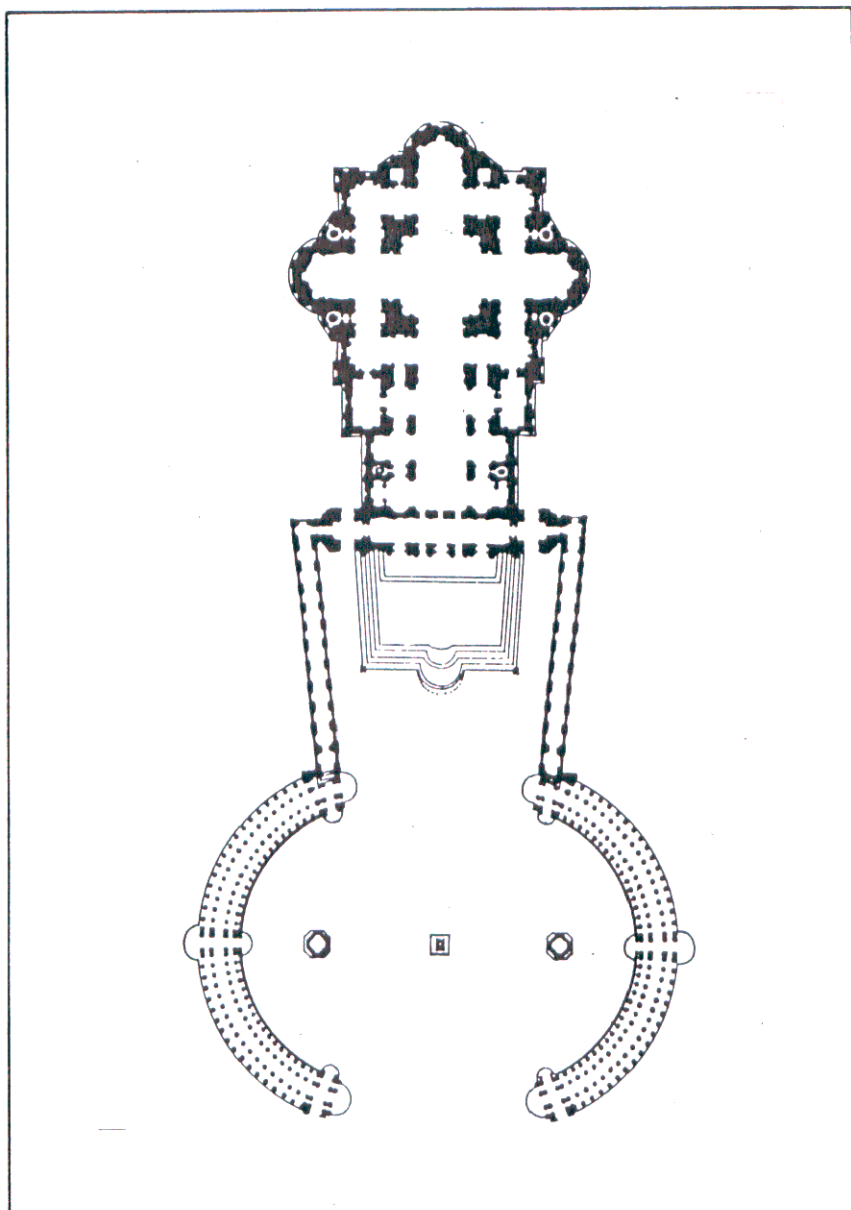




Εικ. 67 Κάτοψη μιας πόλης ( από έκδοση του Vitruvio το 1511)



Εικ. 68 Κάτοψη της πόλης Sforzinda, του Filarete



**Εικ. 69** Κάτοψη του *S. Pietro* στο Βατικανό με την θολωτή πλατεία του *Bernini* και το αψιδωτό περιστύλιο (1656 - 67) (27).

Στις αρχές του **18<sup>ου</sup> αιώνα**, έχουμε το πρώτο ιστορικό ρασιοναλιστικό κίνημα, με αυστηρές κλασσικές μορφές και γεωμετρικά στερεά. Η πλατεία συνοδεύει το μνημείο, έχει αξιόλογη μορφή αλλά δεν λύνει ζητήματα κοινωνικού χαρακτήρα.

Με την βιομηχανική επανάσταση, οι πλατείες διανοίχτηκαν χωρίς αρχές στο ιστορικό κέντρο, χαρακτηρίζονται από υπερβολική μεγαλοπρέπεια, μνημειακότητα, και διαστάσεις εκτός κλίμακας.

**Στον 20ο αιώνα**, η πλατεία δεν είναι πια ένας καθορισμένος και ολοκληρωμένος μορφολογικά χώρος.



Συνήθως είναι μικρού μεγέθους, δεν είναι πλέον χώρος συνάντησης και συναλλαγής, καθώς είναι τόπος σύγκλισης δρόμων, που την έχουν υποβαθμίσει σε κυκλοφοριακό κόμβο. Στον πολεοδομικό σχεδιασμό αναφέρεται περισσότερο ως κατά κεφαλήν ποσοστό πρασίνου, παρά ως λειτουργία αναγκαία να συμπεριληφθεί στο σχεδιασμό.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της τωρινής λογικής σχεδιασμού, αποτελεί η Λάρισα, όπου ενώ προϋπήρχαν στο κέντρο δύο μεγάλες πλατείες, με «παραδοσιακό» κέντρο και ακτινωτή ανάπτυξη άλλαξαν πλέον μορφή. Είχε, βέβαια, κριθεί αναγκαία η αισθητική αναβάθμιση των πλατειών, μαζί με αυτήν και ο προσδιορισμός νέων χρήσεων.

Έτσι, στην πλατεία Ταχυδρομείου και στην Κεντρική καταργήθηκαν πολύ σωστά, κάποιοι δρόμοι κυκλοφορίας αυτοκινήτων, μετατράπηκαν σε πεζόδρομους και ενώθηκαν με την πλατεία. Έγινε προσπάθεια για να προσδιοριστούν νέες λειτουργίες. Έχουν τώρα από ένα δημόσιο κτίριο στη μία τους πλευρά την Ιατρική και το Δικαστικό μέγαρο αντίστοιχα, και γίνεται προσπάθεια ανάδειξης του κτιρίου αυτού κάθε φορά.

Η δε «Νέα αγορά» έχασε τη χρήση της αγοράς που είχε και για σειρά ετών μετατράπηκε σε χώρο πρασίνου - κυκλοφοριακό κόμβο. Τελευταία όμως, με κάποια επέμβαση στο φωτισμό και στη μορφή της, η πλατεία κέρδισε μερίδιο από τον κόσμο που δικαιούται σαν πλατεία να έχει, και που για χρόνια δεν την επισκεπτόταν...

## 4. Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ - ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΥΡΙΩΣ ΘΕΜΑΤΟΣ

### 4.1. Η θέση

#### 4.1.1. Στο λόφο

Διερευνώντας το πού θα τοποθετηθεί το νέο κτίσμα επάνω στο λόφο, η πρώτη σκέψη όλων ήταν η θέση όλων των προηγούμενων ρολογιών.

Η απάντηση ήταν αρνητική. Η θέση αυτή, βρίσκεται μέσα στο χώρο της φυσικής προέκτασης του αποκαλυφθέντος τμήματος του αρχαίου θεάτρου. Το προηγούμενο ρολόι είχε κτιστεί σε μπάζωμα, επάνω στις τελευταίες κερκίδες του επιθεάτρου.(εικ.34)

Το επόμενο ερώτημα, αφορούσε στη μετατόπιση της θέσης προς τα πίσω. Και πάλι, όμως, η απάντηση ήταν αρνητική, γιατί θεωρήθηκε ασέβεια και ιεροσυλία η τοποθέτηση οποιουδήποτε κτίσματος στην πλάτη του θεάτρου, όπου ίσως μόνο δέντρα - ελιές πιθανόν - θα έπρεπε να πλαισιώνουν τις κερκίδες, για να μεταφέρουν σε εποχές άλλες.... Άλλωστε, ποιά αρχιτεκτονική και κουβαλώντας ποιο μήνυμα θα μπορούσε να σταθεί δίπλα στο αρχαίο θέατρο, σήμερα, το 2000 μ.Χ., και ποιος αρχιτέκτονας θα τολμούσε μετά από μια τέτοια αντιπαράθεση την οποιαδήποτε επιλογή ρυθμού για να κατασκευάσει το ρολόι του;(εικ.35)

Η επόμενη επιλογή, θα ήταν Βορειοδυτικά, στον χώρο πρασίνου, ανάμεσα από το Ηρώο και τον Άγιο Αχίλλειο.(εικ.39,40,41). Και πάλι όμως ήρθε αρνητική απάντηση, γιατί κρίθηκε πως όλη αυτή η περιοχή είναι ο ευρύτερος περιβάλλων χώρος της εκκλησίας και του Ηρώου. Θεωρήθηκε λάθος η τοποθέτηση νέου κτίσματος εκεί, αφενός γιατί ο «κενός» αυτός ο χώρος είναι απαραίτητος για την καλή λειτουργία των δυο προαναφερόμενων κτισμάτων, αφετέρου γιατί άποψη της ομάδας είναι ότι δεν είναι επαρκής ο χώρος για την ανάδειξη και προβολή κανενός νέου κτιρίου.

Αφού απορρίφθηκαν οι θέσεις στην κεντρική και βορειοδυτική περιοχή του λόφου, που είναι και η ευρύτερα γνωστή και επισκέψιμη σε ώρες αναψυχής, διερευνήθηκε η ανατολικότερη πλευρά. Πίσω από το «φράγμα» ανασκαφικός, χώρος - μπεζεστένι - αναψυκτήριο, βρίσκεται ένας χώρος ξεχασμένος.

Ο χώρος της παλιάς αγοράς της «Τετάρτης» που επεκτείνεται ανάμεσα από τον ανασκαφικό χώρο - μπεζεστένι - αναψυκτήριο και από οικοδομικά τετράγωνα με καταστήματα, και που συνδέει την ζώνη αναψυχής του λόφου με την οικιστική περιοχή του.



Στον χώρο αυτό σήμερα η ΔΕΤΠΟΛ (Δημοτική Επιχείρηση Τουρισμού - Πολιτισμού) λειτουργεί χώρο στάθμευσης αυτοκινήτων.(εικ.34)

Για να φτάσει κάποιος στο χώρο αυτό από το κέντρο του λόφου, κάνει την διαδρομή ανάμεσα από το χώρο του Αρχαίου θεάτρου, τα παλαιά στρατιωτικά αρτοποιία και το χώρο ανασκαφών, πράγμα που δημιουργεί νέες σκέψεις για την περιοχή. Όταν πλέον φθάνει ο περιπατητής στο σημερινό χώρο στάθμευσης των αυτοκινήτων, ανακαλύπτει τις αρετές του χώρου αυτού.

Έτσι αποφασίστηκε η τοποθέτηση του νέου κτιρίου, στον χώρο αυτό, που συγκεντρώνει όλα τα καλά τυπικά γνωρίσματα μιας πλατείας.

#### 4.1.2 Η πλατεία - τυπολογία , χρήση

Πρόκειται για ορθογώνια πλατεία, πλευρών περίπου 155,0 μ. και 54,0 μ., και εμβαδού 8.370 μ<sup>2</sup>.

Οι τρεις πλευρές, είναι ήδη διαμορφωμένες. Η Δυτική, έχει το αναψυκτήριο «Φρούριο», το Μπεζεστένι, και τον Ανασκαφικό χώρο της Παλαιοχριστιανικής Βασιλικής . (εικ. 71)

Η Ανατολική, έχει δύο οικοδομικά τετράγωνα με καταστήματα (εικ.70 )

Η Νότια, έχει επίσης δύο οικοδομικά τετράγωνα με καταστήματα.

Η τέταρτη πλευρά, η Βορεινή, είναι η ελεύθερη κτισμάτων. Παράλληλη με την οδό Γεωργιάδου, σε απόσταση περίπου 40 μ., έχει υψομετρική διαφορά με αυτήν περίπου 12μ. Το φυσικό πρανές που κάποτε υπήρχε, καταστράφηκε, για να δημιουργηθεί ένα πλάτωμα στο επίπεδο, περίπου της Γεωργιάδου (+1,30 μ.), και για να κατασκευαστεί γήπεδο μπάσκετ.

Οι συνδέσεις της πλατείας με τους γύρω χώρους γίνονται:

α) Βόρεια, με την οδό Γεωργιάδου με την ύπαρξη σκαλοπατιών στη Β. Α. γωνία , και έμμεσα με πάροδο Φιλελλήνων .

β) Ανατολικά μέσω των οδών Γαριβάλδη και Βύρωνος με τον υπόλοιπο δομημένο χώρο του λόφου.

γ) Δυτικά στη Ν.Δ. γωνία με την οδό Βύρωνος, οδηγούμαστε μέσα από τον αρχαιολογικό χώρο στον υπόλοιπο λόφο.

δ) Τέλος, έχουμε την σύνδεση με το κέντρο της πόλης μέσω της οδού Παπαφλέσσα, που οδηγεί στη Νότια πλευρά της πλατείας και ακριβώς στον άξονά της.

Η κύρια πρόσβαση του επισκέπτη στην πλατεία είναι από την Νότια πλευρά, κυρίως από την οδό Παπαφλέσσα και από την Ν.Δ. γωνία.

Οι ανατολικές εισοδοί είναι τοπικής κυκλοφορίας, ενώ η σύνδεση με την οδό Γεωργιάδου και τα Ταμπάκικα, γίνεται έμμεσα από την οδό Φιλελλήνων και δύσκολα, με τα υπάρχοντα στενά σκαλιά, χαμένα σχεδόν στις αυλές των σπιτιών. (Εικ72)

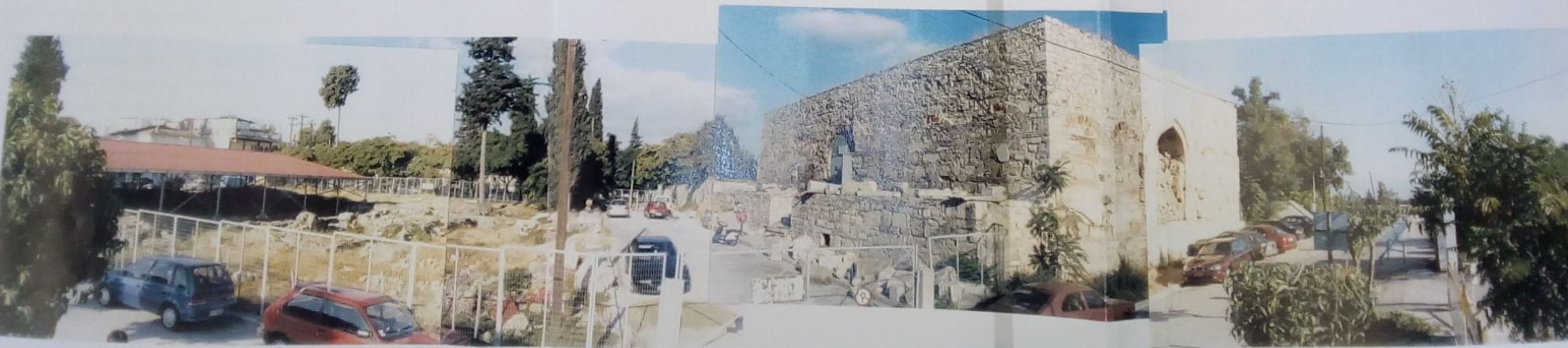
Ήδη, διακρίνεται το ιδανικό σημείο για την τοποθέτηση του νέου μνημείου.

Στον άξονα της πλατείας, στη Βόρεια πλευρά, θα κάνει τη σύνδεση με την οδό Γεωργιάδου.





Εικ. 70 Η ανατολική πλευρά της πλατείας



Εικ. 71 Η δυτική πλευρά της πλατείας. Αριστερά ο χώρος των ανασκαφών και δεξιά το Μπεζεστένι



Το μήκος της πλατείας, 155 μ., σε συνδυασμό με την είσοδο του επισκέπτη από το άκρο του από Βορρά προς Νότο άξονα των 155 μ , είναι ιδανικό για την ανάδειξη του ψηλού κτιρίου.

Είναι γνωστό, ότι ένα αντικείμενο, ή κτίσμα είναι καλύτερα αντιληπτό, και αναδεικνύεται περισσότερο, όταν παρατηρείται από απόσταση μεγαλύτερη από το διπλάσιο του ύψους του. (14)

Η ύπαρξη των 155 μέτρων, επιτρέπει τη σωστή ανάδειξη μνημείου μέχρι ύψους  $155/2 = 77,5$  μ. περίπου.

Έτσι, αποφασίστηκε η τοποθέτηση του νέου κτίσματος στην Βόρεια πλευρά και στον άξονα της πλατείας περίπου, ίσως με μια μικρή μετατόπιση προς τα Δυτικά.

Δημιουργείται με αυτό τον τρόπο, μια πλατεία με ένα σημαντικό δημόσιο κτίριο στην μία πλευρά του, το Ρολόι της πόλης. Δημιουργείται η «**Πλατεία Ρολογιού**». (εικ.73)

Ήδη, όπως προαναφέρθηκε, η πλατεία είχε την χρήση αγοράς. Από το 1779 λειτουργούσε εκεί λαϊκή αγορά, στην αρχή δυο φορές την εβδομάδα, αργότερα κάθε Τετάρτη, γι' αυτό και η περιοχή είχε μετονομαστεί σε «Τετάρτη». Είχε, δηλαδή την ανάλογη διαμόρφωση και σαν αναλογία διαστάσεων, και σαν χρήσεις.

Τώρα, καθορίζονται τα όρια και ορίζεται η πλατεία. Ορίζεται η πλατεία, με το κλείσιμό της της τετάρτης πλευράς. Είτε με **κινοστοιχία**, είτε με **διάτρητο τοίχο**, θα επιτευχθεί εκτός από το «ταχτοποίηση» της πλατείας, η ανάδειξη του τοπίου που βρίσκεται πίσω από το τοίχο.

Η τέχνη του «**φανερώνειν**» λίγο - λίγο όπως αναφέρει και ο Thomas Munro (29) και του «**διαφαίνεσθαι**» μπορεί να βρει την καλύτερη εφαρμογή της εδώ, στα όρια των δύο συνοικιών. Άλλωστε, δεν είναι σε όλους γνωστό ότι το τοπίο αναδεικνύεται περισσότερο όταν «καδράρεται»;

Έτσι στις δύο πλευρές θα υπάρχουν καταστήματα - αγορά, στην τρίτη πλευρά τα αρχαιολογικά αξιοθέατα, στην τέταρτη το Μνημείο.

Η πλατεία αυτή , θα είναι πλέον η φυσική προέκταση ,ο περιβάλλον χώρος του Ρολογιού μας , αλλά και των αρχαιολογικών χώρων , και έτσι θα θέλαμε να μελετηθεί. Με τρόπο λιτό όπως αρμόζει στην ανάδειξη των προαναφερθέντων χώρων.

Δεν θα είναι πάρκο , δεν θα είναι άλσος με άπειρα δένδρα , αλλά πλατεία με χαμηλό πράσινο μάλλον. Θα πρέπει να καταργηθούν οι γύρω δρόμοι , όχι βέβαια για να μετατραπούν σε πεζοδρόμους απλώς , αλλά όλος ο χώρος να ενωθεί και να διαμορφωθεί έτσι, ώστε να αναδεικνύονται ένα - ένα τα κύρια κτίρια προαναφέρθηκαν και επί πλέον όλη



μαζί η πλατεία θα λειτουργεί με τον «παραδοσιακό» τρόπο της πλατείας: συνάντηση - αγορά - συναλλαγή - αναψυχή.

Προτείνεται επίσης ,η τοποθέτηση μιας «Πύλης» εισόδου εκεί όπου η οδός Παπαφλέσσα συναντάει την πλατεία . Θα τονισθεί , έτσι , η είσοδος των επισκεπτών από το κέντρο της πόλης στον χώρο της πλατείας.

Τέλος θα μπορούσε να συνδεθεί με ανασκαφή και όλος ο αρχαιολογικός χώρος - Αρχαίο Θέατρο - Παλαιοχριστιανική Βασιλική - μπεζεστένι, οι δε επισκέπτες θα περνούν με γέφυρα , ίσως από επάνω .Παραδείγματα σύνδεσης των αρχαιολογικών χώρων με την πόλη , δίνει η Θεσσαλονίκη , όπου μετά από Αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς υπήρξαν τα πολύ καλά αποτελέσματα της επιτυχημένης σύνδεσης και ανάδειξης αρχαιολογικών χώρων με τον ιστό της πόλης. (4)

Στην εικόνα 34 (σελ.57) φαίνονται οι σημερινές χρήσεις της πλατείας, και στην εικόνα 73 (σελ. 108 ) παρουσιάζεται η Πλατεία Ρολογιού.

Προστατεύεται η πλατεία από οδικές αρτηρίες , και λαμβάνεται η αποφαση ότι θα φθάσουν σε αυτήν **μόνο πεζοί**.

Κρίθηκε όμως απαραίτητη η δυνατότητα προσέγγισης με αυτοκίνητο του χώρου αυτού της πλατείας, του νέου κτίσματός και της ευρύτερης περιοχής.

Μία παρατήρηση στο χάρτη, δείχνει ότι το αυτοκίνητο μπορεί να κυκλοφορήσει στο λόφο μόνο από τους μονόδρομους Πολυκάρπου και Σκυλοσόφου, αρκετά μακριά από την πλατεία μας. Επιπλέον, χώρος στάθμευσης υπάρχει μόνο γύρω από τον Άγιο Αχίλλειο, επάνω στο δρόμο, που στην πραγματικότητα εξυπηρετεί μόνο την εκκλησία. Τις ώρες δε που αυτή λειτουργεί, είναι αδύνατη η στάθμευση άλλων αυτοκινήτων, πλην των εκκλησιαζομένων .

Μετά δε από τη σκέψη ότι η πλατεία θα αποκτήσει ιδιαίτερη κίνηση και θα συγκεντρώσει επισκέπτες και η ίδια η πλατεία, αλλά και ο λόφος γενικότερα, κρίθηκε αναγκαία η αναζήτηση ενός νέου χώρου στάθμευσης αυτοκινήτων, εφόσον θεωρήθηκε δεδομένη πλέον η μεταφορά του υπάρχοντος χώρου στάθμευσης για την δημιουργία της πλατείας.

Ο χώρος των σημερινών αθλοπαιδιών επί της Γεωργιάδου, προσφέρεται για την χρήση αυτή ( εικ.72).

Θα πρέπει να λεχθεί εδώ, ότι θεωρείται σχεδόν αυτονόητη και δεδομένη η μεταφορά των αθλοπαιδιών από τον χώρο αυτό. Όχι, βέβαια, γιατί δεν πιστεύουμε στην ιδέα του

αθλητισμού και στην ύπαρξη τέτοιων χώρων, το αντίθετο μάλιστα. Στη συγκεκριμένη, όμως περίπτωση, υπάρχουν τρεις τουλάχιστον λόγοι, που συνηγορούν στη μεταφορά του.

Ο πρώτος λόγος είναι, ότι υπάρχει δυσκολία στην πρόσβαση των αθλούμενων λόγω της πυκνής και ταχείας κυκλοφορίας της Γεωργιάδου, που αποκόβει λειτουργικά το χώρο αυτό από την συνοικία για την οποία περισσότερο προορίζεται τα Ταμπάκια. Χώροι αθλοπαιδιών προβλέπονται και μπορούν κάλλιστα να πολλαπλασιαστούν στην περιοχή γύρω από την κοίτη του Πηνειού και στον περιβάλλοντα χώρο, σε άμεση σύνδεση με την συνοικία αυτή, μέσα στα πλαίσια της γενικής αξιοποίησής του στο μέλλον.

Ο δεύτερος λόγος είναι, ότι η κατάργησή του θα βοηθούσε σημαντικά στην ανάδειξη του λόφου από την Βόρεια πλευρά, με την μερική έστω αποκατάσταση του πρανούς.

Τέλος η κατάργησή τους θα εξυπηρετήσει τη διαμόρφωση εισόδου στο Ρολόι και την καλύτερη πρόσβαση στο λόφο. Δεδομένου, δε, ότι το εμβαδό αυτό του πλατώματος είναι περίπου 3.000 μ<sup>2</sup>, μπορεί άριστα να εξυπηρετήσει και όλη την Βόρεια - Ανατολική πλευρά του λόφου με την δημιουργία σε ένα τμήμα του, χώρου στάθμευσης αυτοκινήτων, ισόγειου και υπόγειου.

Τώρα πλέον, φαίνεται καθαρά, ότι ο χώρος που προσδιορίστηκε για την τοποθέτηση του Ρολογιού είναι όχι μόνο ιδανικός, αλλά και αυτόνομος λειτουργικά. Όχι μόνο δεν θα επιβαρύνει την περιοχή, αλλά και θα την αποσυμφορήσει από την κίνηση των οχημάτων και την τυχαία στάθμευση.



**Εικ.72** Οι αθλοπαιδιές επί της Γεωργιάδου . Αριστερά φαίνονται τα σκαλιά που συνδέουν το λόφο με την οδό Γεωργιάδου







## 4.2. Η χρήση

Μετά την επιλογή της θέσης, σειρά είχε η επιλογή του είδους του κτίσματος και της χρήσης που θα εξυπηρετεί. Από τον τίτλο «διατύπωση προτάσεων για τη μελέτη και κατασκευή του συμβόλου της πόλης σε αντικατάσταση του παλιού Ρολογιού», υπήρξε έντονος προβληματισμός για το ποιο θα ήταν το Σύμβολο της πόλης, τώρα.

Τι **χρήση** θα έχει το κτίριο, που θα δικαιολογεί την λειτουργία του σαν **σύμβολο** της πόλης.

Διατυπώθηκαν απόψεις από τα μέλη της ομάδας, οι οποίες ήταν τελείως διαφορετικές μεταξύ τους.

Θα είναι ρολόι και γιατί;

Είναι το ρολόι σύμβολο;

Μήπως θα μπορούσε να ονομαστεί σύμβολο της πόλης κάτι άλλο;

Μετά από προβληματισμό και από ανάλυση έννοιας «σύμβολο» , όπως αναπτύχθηκε στο κεφάλαιο 3.3 « Περί συμβόλου» , η έννοια σύμβολο γρήγορα οδηγεί στην άποψη ότι το σύμβολο είναι κάτι που δεν μπορεί να επινοηθεί . Δεν μπορούμε να κατασκευάσουμε ένα σύμβολο , σαν αποτέλεσμα και συμπέρασμα ενός λογικού συσχετισμού .Ένα σύμβολο δείχνει , ενώνει και προστάζει. Μέσω του συμβόλου , το άτομο απευθύνεται στους άλλους , γίνεται αισθητό κάτι που δεν είναι , και σηματοδοτείται η έναρξη κάποιων λειτουργιών.

Ένα γνήσιο σύμβολο , **υποβάλλει** σε κάτι ,υποβάλλει σε ένα ευρύτερο περιεχόμενο από αυτό που άμεσα και φανερά υπονοεί.

Ίσως γι' αυτό απορρίφθηκε γρήγορα η ιδέα ενός οποιουδήποτε συμβόλου και γρήγορα πάρθηκε η απόφαση για την κατασκευή ενός **νέου Ρολογιού** .

Οι έννοιες Χρόνος και Ρολόι ασκούσαν πάντοτε μια μαγική , συμβολική και δυναμική επίδραση στη συνείδηση του ανθρώπου, πολύ μεγαλύτερη και ευρύτερη από αυτή που αρχικά φαίνεται. Τέλος , πέρα από την υποσυνείδητη επιρροή του Ρολογιού στον άνθρωπο , όπως φάνηκε και στην ανάλυση που έγινε στα 3.1 και 3.2 κεφάλαια για το χρόνο και το ρολόι, οι δύο αυτές έννοιες αφενός υπάρχουν έντονα στη συνείδηση του ανθρώπου, αφετέρου το ρολόι πάντα ήταν μέρος της φροντίδας και της προσφοράς της πολιτείας στον άνθρωπο.



Τέλος θα μπορούσε να λεχθεί , ότι ίσως από την αρχή να υπήρχε η επιθυμία για την κατασκευή του ρολογιού από ένστικτο, διαίσθηση και συναισθηματισμό , και με την ανάλυση των εννοιών που έγινε, υποστηρίχθηκε η λογική αυτής της επιλογής. Στην απόφαση αυτή βέβαια , συνηγορούσε σημαντικά και η ανάλυση για αναπλήρωση της ιστορικής μνήμης που άφησε το προηγούμενο ρολόι σε κάθε Λαρισαίο.

Εκτός από την χρήση του Ρολογιού όμως, υπήρξε επιθυμία και για κάτι επί πλέον. Θεωρήθηκε, ότι είναι «λίγο» να προσφερθεί στην πόλη μόνο ένα ρολόι, έστω και αν κρίθηκε ότι η πόλη το έχει ανάγκη.

Η Λάρισα, είναι μια πόλη επίπεδη. Ο κάθε άνθρωπος που ζει και κινείται σε αυτή την



*Εικ. 74 Η Πλατεία φωτογραφημένη από ύψος 22 μ. περίπου. Στο βάθος διακρίνεται η Εμπορική Τράπεζα στην κεντρική πλατεία*

πόλη, απ' οποιοδήποτε σημείο και αν κοιτάξει γύρω του, βλέπει να τον κυκλώνουν οικοδομές, που όσο περνούν τα χρόνια γίνονται και πιο ψηλές, κάνοντας τον ουρανό να απομακρύνεται. Είναι δεδομένη και γνωστή η τάση του ανθρώπου να θέλει να ανεβεί όλο και ψηλότερα, να νοιώσει ελεύθερα, να νικήσει έστω και απατηλά τη φύση, να κυριαρχήσει στο τοπίο, να δει από ψηλά. Αρέσει στον Λαρισαίο να ανεβαίνει στο λόφο του Φρουρίου, «στο Φρούριο», όπως συνηθίζει να λέει. Γιατί όχι ακόμη ψηλότερα, σε ένα οικοδόμημα, απ' όπου θα βλέπει όλη ή σχεδόν όλη τη Λάρισα;

Έτσι αποφασίστηκε και η δεύτερη χρήση του κτιρίου-Ρολογιού που προτείνεται:

**Παρατηρητήριο !**

Θα είναι **Ρολόι - Παρατηρητήριο!**



### 4.3. Η μορφή

Ένα από τα ερωτήματα που απασχόλησαν την ομάδα , ήταν για τη μορφή του ρολογιού . Πολλοί Λαρισαίοι , πιστοί στη μνήμη του παλιού ρολογιού και συναισθηματικά δεμένοι μαζί του, θα ήθελαν την ανακατασκευή του Ρολογιού εκείνους δηλαδή το πιστό αντίγραφό του .

Στο 3.5 κεφάλαιο , αναπτύσσεται εκτενώς το θέμα της ανακατασκευής ενός κτιρίου , ή ενός μνημείου.

Σίγουρα , μπορεί να γίνει ανακατασκευή του παλιού ρολογιού , πιστή και ακριβής. Δύσκολα όμως , μπορεί να δικαιωθεί αυτή η ενέργεια , έστω και αν θεωρούμε το ρολόι εκείνο ιστορικό μνημείο της Λάρισας.

Ένα μνημείο , χαρακτηρίζεται σαν μνημείο , όταν έχει τέσσερις ιδιότητες: Πρωτοτυπία, Ιστορικότητα , Ποιότητα και Συμβολισμό.

Το συγκεκριμένο ρολόι , αν κατασκευασθεί και πάλι ίδιο, **δεν** θα έχει:

α) πρωτοτυπία ή γνησιότητα διότι όλοι οι παράγοντες που συνέτειναν στην δημιουργία του συγκεκριμένου έργου , τότε στη δεκαετία το '50 , είναι διαφορετικά.

Εδώ βρίσκεται και η **ανεπανάληπτη αξία** ενός έργου , που δεν μπορεί να είναι το ίδιο, έστω και αν αντιγραφεί πιστά , αφού δεν μπορεί να επαναληφθεί ακριβώς ο ίδιος συσχετισμός των παραγόντων και των στοιχείων που το δημιούργησαν αρχικά.

β) Δεν θα έχει επίσης , **ιστορικότητα** , που είναι η δημιουργία της πρώτης μορφής ενός μνημειακού έργου σε μία ορισμένη χρονική στιγμή και με τη συνεργασία συγκεκριμένων παραγόντων ,καθώς και όλες οι επεμβάσεις στο έργο αυτό κατά καιρούς ( επισκευές , μετατροπές κ.λ.π.) μέχρι την εποχή μας.

Έτσι , εάν ανακατασκευασθεί το παλιό ρολόι γιατί θεωρείται μνημείο , αυτό δεν θα έχει ούτε πρωτοτυπία , ή αυθεντικότητα , ούτε ιστορικότητα. Τα δε υλικά κατασκευής του θα είναι του 2000 μ.Χ.

Το μόνο που απομένει πλέον από τα βασικά χαρακτηριστικά του μνημείου , θα είναι η έκφραση της αρχικής ιδέας .

Έτσι απορρίπτουμε την ιδέα της ανακατασκευής και προτείνουμε την κατασκευή ενός νέου κτιρίου, με την λογική του σήμερα, με τα υλικά του σήμερα, σε άλλο σημείο , με άλλους προβληματισμούς , με άλλες οικονομικές δυνατότητες.

Το παλαιό ρολόι ,μπορούσε να ανακατασκευαστεί όχι πιά σε κλίμακα 1: 1 , αλλά σε μία **μακέτα**, που θα βρίσκεται είτε κάπου μέσα στο νέο Ρολόι είτε σε κάποιο χώρο του Δημαρχείου, ή όπου αλλού κριθεί σκόπιμο , σε ανάμνηση και μόνο , και όχι σαν εμμονή στο παρελθόν.

Το νέο κτίριο , που θα κατασκευασθεί Σήμερα , θα εκφράζει το Σήμερα!

Η μορφή που θα έχει , είναι σοβαρό ζήτημα , που θα απασχολήσει τον μελετητή , πάντως η ένταξή του στο περιβάλλον πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα, γιατί ο υπάρχων χώρος που θα το περιβάλλει είναι ένα σύνολο διαφορετικών κτιρίων , που το καθένα τους εκφράζει διαφορετικές εποχές με διαφορετική αρχιτεκτονική έκφραση και διαφορετικό μήνυμα.

Οι τρεις από τους αρχιτέκτονες της ομάδας , η Χριστίνα Καλογιάννη , η Εύη Μιχαήλ και ο Νίκος Σαμαράς , έκαναν από μία σχεδιαστική πρόταση για το μελλοντικό ρολόι σε κλίμακα 1:200. Στα σχέδια , μπορεί κανείς να δει τη διαφορετική αντιμετώπιση του θέματος , Ρολόι - Παρατηρητήριο - πλατεία - χώρος στάθμευσης αυτοκινήτων από τον κάθε αρχιτέκτονα.



#### 4.4 . Το ύψος

Επόμενο ερώτημα ήταν : πόσο ψηλό ;

Τί ύψος θα έχει το ρολόι - Παρατηρητήριο ;

Από που θα είναι ορατό και πόσο μακριά θα μπορεί να βλέπει ο παρατηρητής;

Το προηγούμενο ρολόι είχε ύψος περίπου 18 μέτρα , ύψος δηλαδή που αναλογεί σε δόροφη πολυκατοικία. Διέθετε κλιμακοστάσιο και αλεξικέραυνο (εικ. 32) . Το κλιμακοστάσιο αυτό όμως , αν σκεφτεί κανείς ότι ήταν περιορισμένο σε εμβαδόν 3,0X3,0 μ. όπως συμπεραίνεται από την φωτογραφία , (γιατί δεν βρέθηκαν άλλα στοιχεία γι' αυτό ) , ήταν απλώς για τον έλεγχο της λειτουργίας του μηχανισμού του, και όχι για να ανεβαίνουν πολίτες για να δουν τη θέα.

Σήμερα , 50 χρόνια αργότερα, που η τεχνολογία έχει προοδεύσει πολύ , αλλά και οι οικοδομές της Λάρισας έχουν ψηλώσει , δικαιολογείται και ίσως επιβάλλεται , να κατασκευαστεί ένα ρολόι **ψηλότερο** από το προηγούμενό του , αφού ήδη υπάρχει και η επιθυμία όλων για Ρολόι - Παρατηρητήριο!

Όπως παρουσιάστηκε και στο κεφάλαιο 4.1.2. « η πλατεία - τυπολογία - χρήση », η είσοδος στην πλατεία από την Πόλη γίνεται από την οδό Παπαφλέσσα , όπου προτείνεται και η κατασκευή - τοποθέτηση μιας Πύλης εισόδου . Επίσης , αποδείχθηκε ότι το ιδεατό ύψος για την ανάδειξη του Ρολογιού από την Νότια πλευρά , την πλευρά της πλατείας , είναι μικρότερο από  $155 \mu / 2 = 77,5$  μέτρα.

Επειδή υπήρξε επιθυμία για σίγουρη και τεκμηριωμένη άποψη για το τι βλέπει ο παρατηρητής και από που θα φαίνεται το Ρολόι , αποφασίστηκε να στηθεί **γερανός** επάνω στο λόφο .

Με τη βοήθεια του γερανού αυτού, μέλη της ομάδας ανέβηκαν στο καλάθι του γερανού και με κινηματογραφικές και φωτογραφικές κάμερες αποτύπωσαν τη θέα που αντίκρυσαν και που φαίνεται στις φωτογραφίες 74,75,76,77,78.

Ταυτόχρονα , άλλα μέλη της ομάδας φωτογράφησαν τον γερανό ο οποίος συνολικά είχε ύψος 25 μέτρα, από διάφορα σημεία της πόλης (εικ. 79,80,81,82,83.)

Εκεί όπου τώρα αντικρίζει κανείς το γερανό , μελλοντικά στην ίδια θέση θα βλέπει το Ρολόι.

Έτσι αποδεικνύεται πλέον ότι ο παρατηρητής από ύψος 23 μέτρων περίπου, βλέπει

όλη τη Λάρισα . Το δε Ρολόι που έχει ύψος 25 μέτρων τουλάχιστον , είναι ορατό από την Εμπορική Τράπεζα στην κεντρική πλατεία από το γήπεδο , τη Γιάννουλη , τα Ταμπάκικα , το Μύλο του Παπά , το ανάχωμα , τα ΚΤΕΛ. Επίσης από την Ν. Σμύρνη , το Νοσοκομείο , την οδό Σωκράτους, την Αεροδρομίου. Εάν δε, γίνει ψηλότερο των 25 μέτρων , είναι βέβαιο, ότι θα είναι ορατό από ολόκληρη τη Λάρισα.



*Εικ. 75 Φωτογράφιση από ύψος 35 μ. περίπου από την συνοικία Ταμπάκικα την οποία βλέπουμε . Στο βάθος αριστερά ο πέρα Μαχαλάς , επάνω δεξιά η Γιάννουλη , το γήπεδο του Αλκαζάρ , πιο κοντά η εκκλησία της Παναγίας . Κάτω, η οδός Γεωργιάδου και οι αθλοπαιδιές.*



Εάν ληφθεί υπ' όψη ότι η υψομετρική διαφορά του λόφου από την οδό Γεωργιάδου, είναι περίπου 12,5 μέτρα, το ρολόι θα έχει δύο ύψη : Από τον Βορρά στην οδό Γεωργιάδου το ύψος θα είναι κατά 12,5 μέτρα μεγαλύτερο από το ύψος στο Νότο , στην πλευρά του λόφου.

Καθορίζεται πλέον και προτείνεται , ύψος μεγαλύτερο των 25 μέτρων και μικρότερο



**Εικ. 76** Φωτογράφιση από το Γερανό. Μπροστά η συνοικία Ταμπάκικα. Στο βάθος δεξιά η Νέα Σμύρνη. Στη δεξιά φωτογραφία διακρίνεται ο Μύλος του Παπά και ο Σταθμός Υπεραστικών Λεωφορείων ( το γαλάζιο κτίσμα).





*Εικ. 77 (επάνω). Ακόμη μία άποψη της πόλης από το γερανό. Σε πρώτο πλάνο, το Μπεζεστένι, πιο πίσω τα κτίρια που διακρίνονται βρίσκονται στην οδό Μανωλάκη και Βενιζέλου .*



*Εικ. 78 (αριστερά) .Στο βάθος , ο Άγιος Αχίλλειος , το Ηρώο , μπροστά το αναψυκτήριο.*



των 77,5 μέτρων , μετρημένο πάντα από την πλευρά του λόφου . Είναι πλέον θέμα του μελετητή για να αποφασίσει το ακριβές ύψος του Ρολογιού . Αυτό θα είναι συνάρτηση της μελέτης συνολικά, και θα σχετίζεται με τη χρήση που θα καθοριστεί και με τη μορφή του .

Ένα επόμενο ερώτημα που απασχόλησε την ομάδα , ήταν η πιθανή διέλευση αεροδιαδρόμου από την προτεινόμενη θέση του ρολογιού . Η απάντηση του ΑΤΑ ήταν αρνητική .Επομένως δεν υπάρχει πλέον κώλυμα για την κατασκευή του Ρολογιού - Παρατηρητηρίου , που θα μπορεί να έχει το ύψος που θα επιλέξει ο μελετητής του.



**Εικ. 79** Με κύκλο σημειώνεται ο γερανός , επομένως και η θέση του προτεινόμενου ρολογιού .  
Η φωτογραφία πάρθηκε από το ανάχωμα του Πηνειού , μπροστά μας είναι ο σταθμός υπεραστικών λεωφορείων.

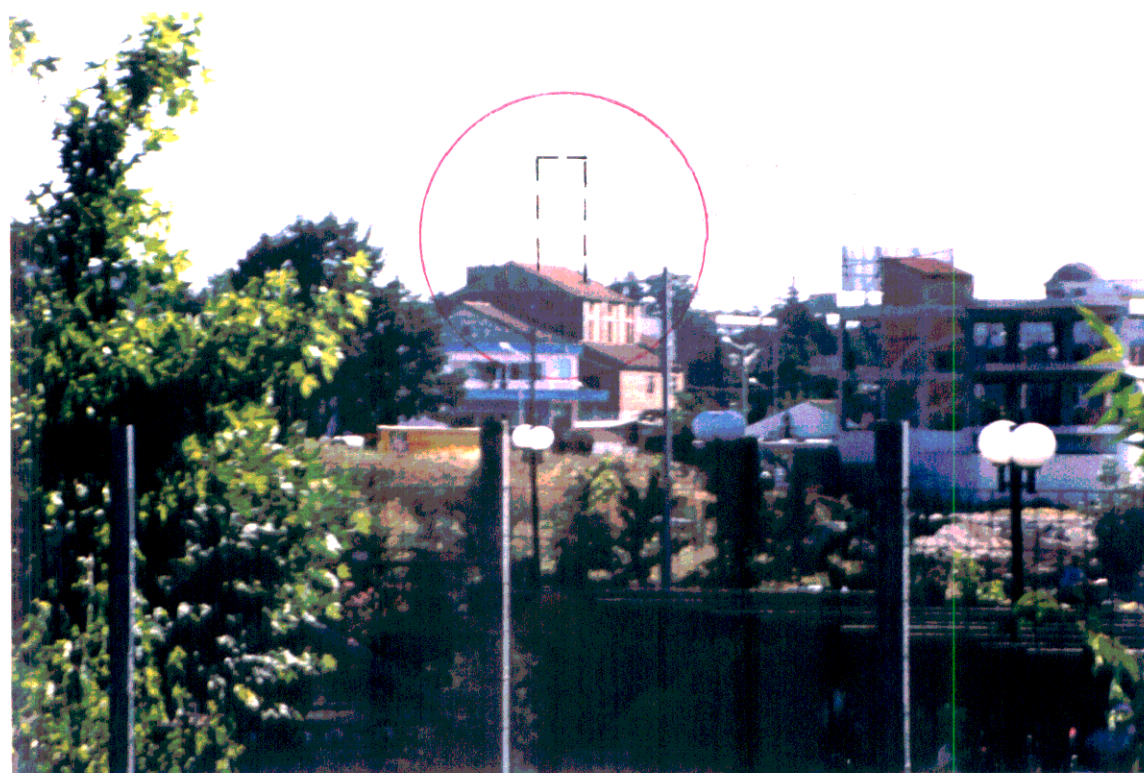


Εικ. 80 Φωτογράφιση του γερανού από την οδό Γεωργιάδου . Αριστερά διακρίνεται το Νοσοκομείο.



Εικ. 81 Προχωρώντας στην οδό Γεωργιάδου .....





*Εικ. 82- 83 Σε κύκλο , σημειώνεται ο γερανός , επομένως και το προτεινόμενο ρολόι .  
 Η φωτογράφιση έγινε από το δρόμο που ακολουθεί το ανάχωμα του Πηνειού ,  
 στη συνοικία Ταμπάκικα . Διακρίνεται το ΚΤΕΛ , ο Μύλος του Παπά ,  
 ο τρούλος της εκκλησίας της Παναγίας .*

## 5. Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ - Η ΠΡΟΤΑΣΗ

### 5.1. Συμπεράσματα

Από την ανάγνωση των κειμένων του βιβλίου αυτού που αναφέρεται στο θέμα της εργασίας : « διατύπωση πρότασης ή εναλλακτικών προτάσεων για τη μελέτη και κατασκευή του συμβόλου της πόλης , σε αντικατάσταση του παλιού ρολογιού », διαπιστώθηκαν τα εξής :

Στο Α΄ κεφάλαιο έγινε λεπτομερής αναφορά στην ιστορία της Λάρισας , στα ρολόγια του Φρουρίου και στα κτίσματα του λόφου του Φρουρίου.

Στο Β΄ κεφάλαιο , έγινε συστηματική ανάπτυξη των εννοιών που αναφερόταν στο θέμα της εργασίας: χρόνος , ρολόι , σύμβολο , μνημείο , ανακατασκευή και πλατεία.

Στο Γ΄ κεφάλαιο της εργασίας μετά από λεπτομερή ανάλυση των δεδομένων, και ύστερα από λογικούς συσχετισμούς , καταλήξαμε να προτείνουμε τα εξής:

Σε αντικατάσταση του παλιού ρολογιού θα κατασκευασθεί ένα νέο κτίριο , το οποίο θα είναι και πάλι **ρολόι**. Θα τοποθετηθεί στο λόφο του Φρουρίου , όχι όμως στην παλαιά του θέση , γιατί αυτή είναι στο χώρο των ανασκαφών για το θέατρο της Λάρισας , επάνω στις κερκίδες του επιθεάτρου. Η νέα θέση που προτείνουμε , είναι ο χώρος όπου γινόταν εβδομαδιαία λαϊκή αγορά κάθε Τετάρτη , ο χώρος της «Τετάρτης » , όπως αποκαλούνταν . Σήμερα , στο χώρο αυτό λειτουργεί χώρος στάθμευσης αυτοκινήτων από τη ΔΕΤΠΟΛ. Προτείνουμε την μεταφορά του Parking, στο χώρο των αθλοπαιδιών, εμβαδού περίπου  $3300 \mu^2$  που βρίσκεται κάτω από το χώρο αυτό , στο επίπεδο της οδού Γεωργιάδου , και τη δημιουργία σε ένα τμήμα του **υπογείου και ισογείου χώρου στάθμευσης** .

Με την απομάκρυνση του χώρου στάθμευσης , θα δημιουργηθεί **πλατεία** εμβαδού περίπου  $8.500 \mu^2$  , ιδανική για να πλαισιώσει και να αναδείξει το νέο ρολόι , αλλά και τους αρχαιολογικούς χώρους - μπεζεστένι - παλαιοχριστιανική βασιλική που βρίσκονται στη δυτική πλευρά αυτής της πλατείας . Η ανατολική και νότια πλευρά της πλατείας αυτής, συγκέντρωναν τις λειτουργίες της αγοράς και μελλοντικά ίσως και της αναψυχής , με την αλλαγή χρήσεων που συντελείται αυτή τη στιγμή σε όλα τα καταστήματα , σχεδόν της «Τετάρτης» , μετά τη μεταφορά της λαχαναγοράς .

Η πλατεία αυτή , θα ονομαστεί « **Πλατεία Ρολογιού** » , καθώς στη βόρεια πλευρά της θα κυριαρχεί το νέο κτίσμα , το **ρολόι** .



Η δεύτερη χρήση του ρολογιού αυτού θα είναι **Παρατηρητήριο**. Το ύψος που προτείνουμε να είναι μεγαλύτερο από 30 μέτρα και μικρότερο από 77 , και για την καλύτερη ανάδειξή του και για την θέασή του από όλη σχεδόν τη Λάρισα .Επίσης θα είναι δυνατή η παρατήρηση της πόλης με τη χρήση τηλεσκοπίου , τοποθετημένου στην κορυφή πιθανόν του κτιρίου .

Θα βρίσκεται στο βόρειο άκρο του άξονά της πλατείας, ενώ στο νότιο άκρο του άξονά της , εκεί που η οδός Παπαφλέσσα συναντά την πλατεία και είναι η κύρια είσοδος των επισκεπτών του λόφου από το κέντρο της πόλης , θα τοποθετηθεί μία **Πύλη** εισόδου, όπως φαίνεται και στην εικόνα 73 της σελίδας 109.

Επίσης **θα κλείσει η τετάρτη πλευρά της πλατείας** , η βορεινή , είτε με κιονοστοιχία είτε με διάτρητο τοίχο, με σκοπό την οριοθέτηση της πλατείας και την ανάδειξη του πίσω τοπίου.

Το νέο κτίριο θα έχει δύο ύψη , καθώς θα κάνει τη σύνδεση των δύο επιπέδων , που έχουν διαφορά 12,5 μέτρα ύψους. Ταυτόχρονα , θα συνδέσει τα δύο επίπεδα , επομένως και η συνοικία Ταμπάκικα - οδό Γεωργιάδου με το λόφο, που σήμερα η επικοινωνία γίνεται δύσκολα . Επιπλέον με τη δημιουργία στο επίπεδο της Γεωργιάδου **χώρου στάθμευσης** αυτοκινήτων, όπως είδαμε και προηγουμένως , το νέο Ρολόι και στη συνέχεια η πλατεία , το αρχαίο θέατρο αλλά και ολόκληρος ο λόφος , θα γίνουν υπερτοπικός τόπος έλξης επισκεπτών.

Οι αρχιτέκτονες της ομάδας , Χριστίνα Καλογιάννη , Εύη Μιχαήλ και Νίκος Σαμαράς, παρουσιάζουν από μία σχεδιαστική πρόταση για το νέο Ρολόι -Παρατηρητήριο , σε κλίμακα 1:200.

Η μορφή του νέου Ρολογιού , δεν μιμείται τη μορφή του προηγούμενου ρολογιού, αλλά είναι Ρολόι του σήμερα , κατασκευασμένο με τα υλικά και τη μορφή που αρμόζει στο σήμερα, και έτσι παίρνει τη θέση του ανάμεσα από τα κτίσματα των διαφόρων εποχών που διαθέτει ο λόφος.

Σε ανάμνηση δε του παλιού Ρολογιού , προτείνουμε την κατασκευή **μακέτας** που θα τοποθετηθεί είτε σε κάποιο χώρο μέσα στο νέο Ρολόι , είτε κάπου μέσα στο Δημαρχείο.

Τέλος , επειδή θεωρούμε ότι ένα κτίριο δεν στέκεται μόνο του στο περιβάλλον , αλλά είναι άμεσα συνδεδεμένο με την ευρύτερη περιοχή στην οποία ανήκει και στην προκειμένη περίπτωση είναι ο λόφος , πιστεύουμε ότι θα πρέπει να επισημάνουμε την ανάγκη για βελτίωση της αισθητικής της δυτικής πλευράς του λόφου. Θεωρούμε ότι η ορθομαρμάρωση κάτω από τον Άγιο Αχίλλειο επιβάλλεται να αλλαχθεί μετά από ειδική μελέτη του χώρου , καθώς δεν εναρμονίζεται με το περιβάλλον .

## 6. Υποσημειώσεις

### 6.1. Ασφάλεια κατασκευής

Το προσχωσιγενές έδαφος που παρατηρείται γύρω από την κοίτη του Πηνειού ποταμού με διαμορφωμένο πρηνές του λόφου του Φρουρίου καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη την στήριξη και θεμελίωση μιας κατασκευής αυτού του ύψους.

Για να γίνει η θεμελίωση με ασφάλεια και οικονομία πρέπει να εξετασθούν δύο παράγοντες:

1. Το έδαφος θεμελίωσης
2. Η διαμόρφωση των θεμελίων

Για την εξέταση των δύο αυτών παραγόντων προτείνουμε:

1. Να ληφθούν υπ' όψη τα αποτελέσματα της μικροζωνικής μελέτης
2. Να γίνουν συγκεκριμένα για τη θέση αυτή γεωτεχνικές έρευνες.
3. Να ληφθούν υπ' όψη ο ΝΕΑΚ, ο ΝΚΩΣ και οι αντίστοιχοι ευρωκώδικες, ανάλογα με τα υλικά χρήσης των φερόντων στοιχείων.

Για την αντισεισμικότητα της εν λόγω κατασκευής αξίζει να αναφερθούν με βάση τον ΝΕΑΚ τα εξής:

α) Οι τιμές των σεισμικών επιταχύνσεων εδάφους που για την περιοχή μας που ανήκει στη ζώνη ΙΙΙ είναι  $\alpha = 0,24$  εκτιμάται σύμφωνα με τα σεισμολογικά δεδομένα ότι έχουν πιθανότητα υπέρβασης 10% στα 50 χρόνια.

β) Αυτή η κατασκευή σύμφωνα με τον πίνακα 2.3 ΝΕΑΚ θα πρέπει να ανήκει στην **κατηγορία σπουδαιότητας Σ4** κι αυτό γιατί μπορεί στην κορυφή του οικοδομήματος, να υπάρχουν εγκ/σεις τηλεπικοινωνίας ή άλλες ζωτικής σημασίας των οποίων η λειτουργία κατά τον σεισμό ή μετά από αυτό να είναι απαραίτητη.

Έτσι και ο συντελεστής (γ) σπουδαιότητας θα πρέπει να ληφθεί  $\gamma_i = 1,30$

γ) Ο συντελεστής σεισμικής συμπεριφοράς  $q$  που εισάγει την μείωση των σεισμικών φορτίων που οφείλεται στην μετελαστική συμπεριφορά του πραγματικού συστήματος σε σχέση με εκείνα που προκύπτουν υπολογιστικά δίδεται από πίνακα του ΝΕΑΚ ανάλογα με το δομικό σύστημα σε μέγιστες τιμές. Προσοχή θα πρέπει φυσικά να επιδειχθεί στην περίπτωση μικτού δομικού συστήματος.

δ) Από άποψη επικινδυνότητας εδαφών ο ΝΕΑΚ εισάγει σε πίνακες τέσσερις κατηγορίες ( πίνακας 2.5 ΝΕΑΚ) . Οι εδαφολογικές μελέτες θα πρέπει να προσανατολίσουν τον μελετητή σε μία από αυτές.



Πίνακας 2.2 Σεισμική επιτάχυνση εδάφους:  $A = a \cdot g$  ( $g$ : επιτάχυνση βαρύτητας)

Ζώνη Σεισμικής Επικινδυνότητας	I	II	III	IV
$a$	0.12	0.16	0.24	0.36

Πίνακας 2.3 Συντελεστές Σπουδαιότητας

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑΣ	$V_1$
$\Sigma_1$ : - Κτίρια μικρής σπουδαιότητας ως προς την ασφάλεια του κοινού, π.χ. αγροτικά οικήματα, (υπόστεγα, στάβλοι) κ.λ.π.	0.85
$\Sigma_2$ : - Σύνθηκη κτίρια κατοικιών και γραφείων βιομηχανικά κτίρια, ξενοδοχεία κ.λ.π.	1.00
$\Sigma_3$ : - Εκπαιδευτικά κτίρια, κτίρια δημοσίων συναθροίσεων αίθουσες αεροδρομίων και γενικώς κτίρια στα οποία ευρίσκονται πολλοί άνθρωποι κατά μεγάλο μέρος του 24ώρου. - Κτίρια τα οποία στεγάζουν εγκαταστάσεις πολύ μεγάλης οικονομικής αξίας (π.χ. κτίρια που στεγάζουν υπολογιστικά κέντρα, ειδικές βιομηχανίες κ.λ.π.)	1.15
$\Sigma_4$ : - Κτίρια των οποίων η λειτουργία τόσο κατά την διάρκεια του σεισμού όσο και μετά τους σεισμούς είναι ζωτικής σημασίας όπως κτίρια τηλεπικοινωνίας, παραγωγής ενέργειας, νοσοκομεία, πυροσβεστικοί σταθμοί, κτίρια δημοσίων επιτελικών υπηρεσιών. - Κτίρια που στεγάζουν έργα μοναδικής καλλιτεχνικής αξίας (π.χ μουσεία κ.λ.π.)	1.30

Πίνακας 2.7 Μέγιστες τιμές συντελεστών σεισμικής συμπεριφοράς  $q$ 

## 1. ΟΠΛΙΣΜΕΝΟ ΣΚΥΡΟΔΕΜΑ

ΔΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	$q^*$
α. πλαίσια ή μικτά συστήματα	3.5
β. φορείς αποτελούμενοι μόνο από τοιχώματα που λειτουργούν σαν πρόβολοι	3.0
γ. φορείς οι οποίοι συνίστανται ουσιαστικώς από ένα πρόβολο και άνω του 50% της συνολικής μάζας του δομήματος είναι συγκεντρωμένο στο ανώτερο 1/3 του ύψους του δομήματος	2.0
* Οι παραπάνω τιμές του $q$ αφορούν κυρίως μονολιθικές κατασκευές.	

## 2. ΤΟΙΧΟΠΟΙΙΕΣ

ΔΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	$q$
α. τοιχοποιία με οριζόντια διαζώματα	1.5
β. τοιχοποιία με οριζόντια και κατακόρυφα διαζώματα	2.0
γ. τοιχοποιία οπλισμένη (κατακορύφως και οριζοντίως)	2.5

## 3. Χάλυβας

ΔΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	$q$
α. πλαίσια	4.0
β. δικτυωτοί σύνδεσμοι χωρίς εκκεντρότητα	
β.1 διαγώνιοι σύνδεσμοι	3.0
β.2 σύνδεσμοι τύπου V ή Λ	1.5
β.3 σύνδεσμοι τύπου K (όπου επιτρέπονται*)	1.0
γ. δικτυωτοί σύνδεσμοι με εκκεντρότητα*	4.0

\* βλέπε Παράρτημα : Κανόνες Εφαρμογής για φέροντα στοιχεία από χάλυβα

### ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

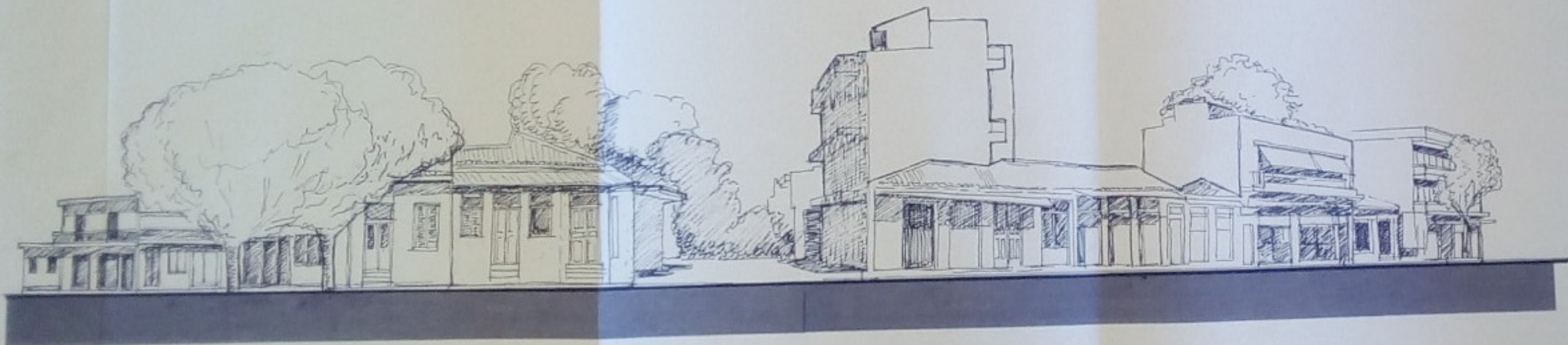
1. Αβραμόπουλος, Μ., Βουτσιλάς Β. « Λάρισα » Θεσσαλονίκη, 1962.
2. Γοσποδίνη, Ασπασία «Τύπος και Τυπολογία. Η περίπτωση της πλατείας», Αρχιτεκτονικά θέματα, τ. 25/1991 σελ. 37-39.
3. Δεριζιώτης, Λάζαρος «Παλαιοχριστιανικά κτίσματα της πόλεως Λαρίσης», Πρακτικά Συμποσίου «Λάρισα : Παρελθόν και Μέλλον», σποράδην, σελ. 199 -204.
4. 9<sup>η</sup> Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων « Η "Άγνωστη" πόλη - διαμορφώσεις 10 αρχαιολογικών χώρων στη Θεσσαλονίκη » Αθήνα , 1997
5. ΗΛΙΟΣ Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν λεξικόν », τόμοι 9, 18, ΑΘΗΝΑ, α.χ.
6. «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους » Εκδοτική Αθηνών Α.Ε. », 1972, τ.Ε., τ.Γ<sub>2</sub>
7. Καλέσης, Αλέξης «Το παλιό ρολόι δεν υπάρχει πια», εφημερίδα «Ελευθερία», 20/9/1992.
8. Καλογεράς, Νίκος «Άνθρωπος + κατοικία.» Αθήνα, 19..
- 8<sup>α</sup>. Καλογιάννης Βάσος «Λεύκωμα από τη ζωή και την Ιστορία του Δήμου Λάρισας (από το 1881 έως ο 1991) Δήμος Λάρισας, Λάρισα 1940
9. Κονταράτος Σάββας «Ανθολογία κειμένων για την ´μνημειακότητα στην αρχιτεκτονική´ θέματα χώρου + τεχνών , 15/1984
10. Κωνσταντινίδης Άρης «Για την αρχιτεκτονική » Εκδόσεις Άγρα, 1987 , σελ. 174-175.
11. Λάββας, Γεώργιος «έννοια - είδη - τεχνική της επιστημονικής εργασίας, Θεσ/νίκη, εκδ. οίκος Αφών Κυριακίδη, 1978.
12. Λάββας, Γεώργιος «Προστασία μνημείων και συνόλων - Συλλογή κειμένων 1», Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη, 1977.
13. Λάββας, Γεώργιος «Προστασία μνημείων και συνόλων - Συλλογή κειμένων 2», Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη, 1978.
14. Μιχελής, Παναγιώτης «Η αρχιτεκτονική ως τέχνη » έκδοση Ε´, Αθήνα 1977



15. Μιχελής, Παναγιώτης « Η νεοελληνική Αρχιτεκτονική και η τροπή των καιρών » , Ανακοίνωση στο ΣΤ΄ Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Συνέδριο, Πάτρα, 8-11 Δεκ.1966.
16. Μπούρας, Χαρ. «Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής», τ. Α΄, Θεσσαλονίκη, 1968. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Ανατύπωση 1975.
17. Ορλάνδου, Αναστασίου «Η γλώσσα των εικόνων στην Αρχιτεκτονική», Π.Α. Μιχέλη, « Αισθητικά θεωρήματα », τ. 2<sup>ος</sup>, Β΄ έκδοση Αθήνα, 1979.
18. Παλιούγκας, Θεόδωρος « Η Λάρισα κατά την Τουρκοκρατία (1423 - 1881)», Δήμος Λάρισας, 1996.
19. «ΠΑΠΥΡΟΣ ΛΑΡΟΥΣ ΜΠΡΙΤΑΝΙΚΑ» Εγκυκλοπαίδεια ΠΑΠΥΡΟΣ, 1997, τ. 56,61.
20. Πατέσιος, Κων/νος «Ο σχεδιασμός της πλατείας και η αρχιτεκτονική της πόλης», Αρχιτεκτονικά θέματα, τ. 27/1993 σελ. 27 - 29.
21. Πικιώνης, Δημήτρης «Κείμενα » Μορφωτικό ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας , Αθήνα 1987, σελ.172
22. Σταθακόπουλος, Πάνος «Bastides, οι «Νέες πόλεις του Μεσαίωνα», Θεσσαλονίκη, 1986.
23. Τζιαφάλιας Αθανάσιος «15 χρόνια ανασκαφών στην Αρχαία Λάρισα» Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Λυών 17-22 Απριλίου 1990: «Θεσσαλία - 15 χρόνια αρχ. έρευνας 1975-1990. Αποτελέσματα και προοπτικές».
24. Τζιαφάλιας, Αθανάσιος «Το αρχαίο θέατρο της Λάρισας», Πρακτικά συμποσίου α.χ. «Λάρισα : Παρελθόν και Μέλλον», σποράδην, σελ. 162 - 171.
25. Τλούπας, Τ. , Νάκος, Ν. «ΛΑΡΙΣΑ, εικόνες του χθες» Λάρισα, Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας, Μουσείο δωρεά Ι. Κατσιόγρα, 1986.
26. ΧΡΟΝΟΣ Επιστημονική βιβλιοθήκη «ΛΑΪΦ», ΧΡΟΝΟΣ «ΤΑΪΜ - ΛΑΪΦ INTERNASIONAL», «ΛΥΚΕΙΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝ» - «ΧΡΥΣΟΣ ΤΥΠΟΣ»  
Time c 1997 by Time inc.

27. Benevolo, Leonardo      «Introduzione all' architettura», Editori Laterza,  
a.x.,.Μετάφραση από τον Παντελή Λαζαρίδη : «Η  
ιστορικότητα του Αρχιτεκτονικού έργου», Εκδόσεις Α.  
Λιβάνης και Σία, Αθήνα, α.χ.
28. Kiel Machiel, Deriziotis      «The old Bedesten of Larissa (Yenisehir) in  
Lazaros:      Restoration »,from «Seventh International Cougress of  
Turkish Art», Warsaw 1990.
29. MUNRO THOMAS      «Αρχιτεκτονικοί διαλογισμοί», Π. Μιχελής : «Αισθητικά  
θεωρήματα», τ. 2<sup>ος</sup>, 7. Β' έκδοση, Αθήνα, (1979).
30. Young Carl, Frants,  
Henderson,  
Jakomb, Jaffe      «Man and his symbols», Aldus books Ltd London, 1964,  
Robert Laffont, Paris 1964, μετάφραση : «ο Άνθρωπος  
και τα σύμβολά του», Εκδόσεις Αρσενίδη, Αθήνα, α.χ.





ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

# ΤΟ ΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Όψεις Πλατείας  
σκέτσα υπάρχουσας κατάστασης

ΘΑΝΟΣ ΤΣΙΡΟΥΚΗΣ  
Αρχιτέκτων Μηχανικός

ΛΑΡΙΣΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1998





ΒΟΡΕΙΑ ΠΛΕΥΡΑ

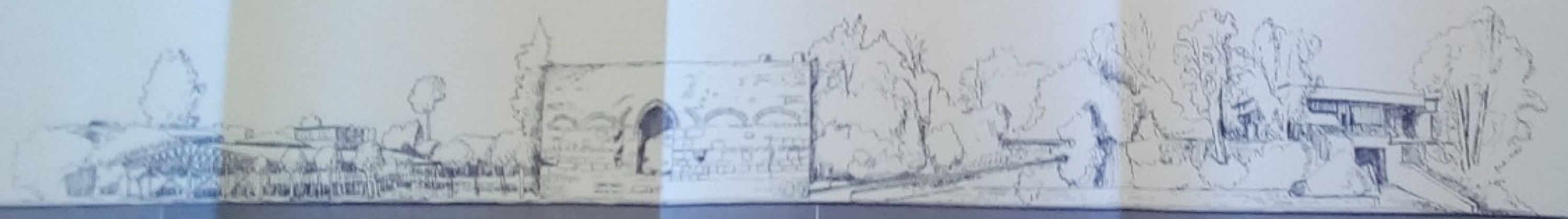
# ΤΟ ΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Όψεις Πλατείας  
σكىτσα υπάρχουσας κατάστασης

ΘΑΝΟΣ ΤΣΙΡΟΥΚΗΣ  
Αρχιτέκτων Μηχανικός

ΛΑΡΙΣΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1998





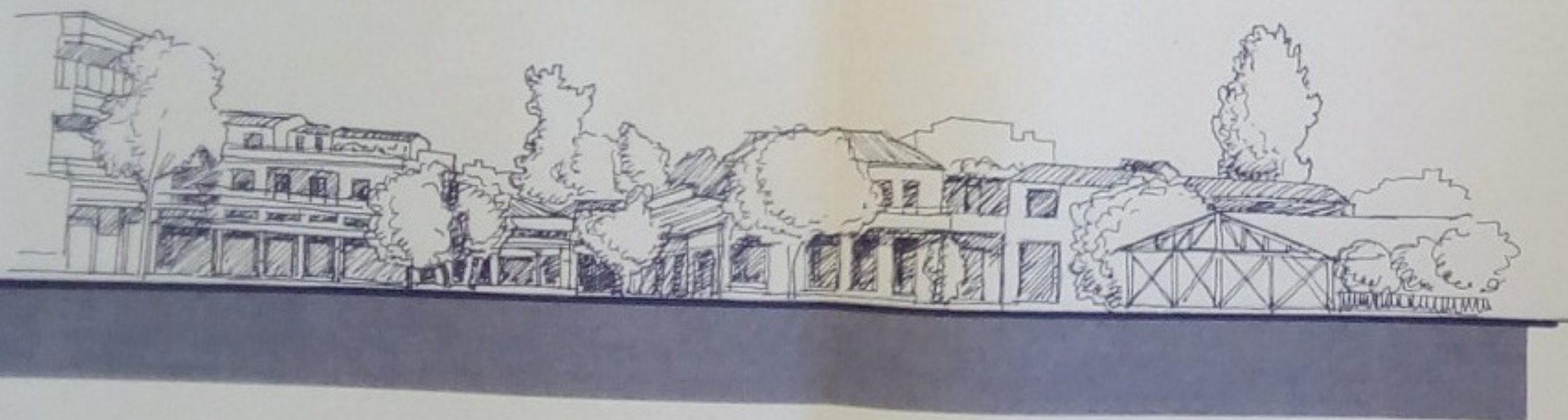
ΔΥΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

# ΤΟ ΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Όψεις Πλατείας  
σ키타 υπάρχουσας κατάστασης

ΘΑΝΟΣ ΤΕΪΡΟΥΚΗΣ  
Αρχιτέκτων Μηχανικός

ΛΑΡΙΣΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1998



ΝΟΤΙΑ ΠΛΕΥΡΑ

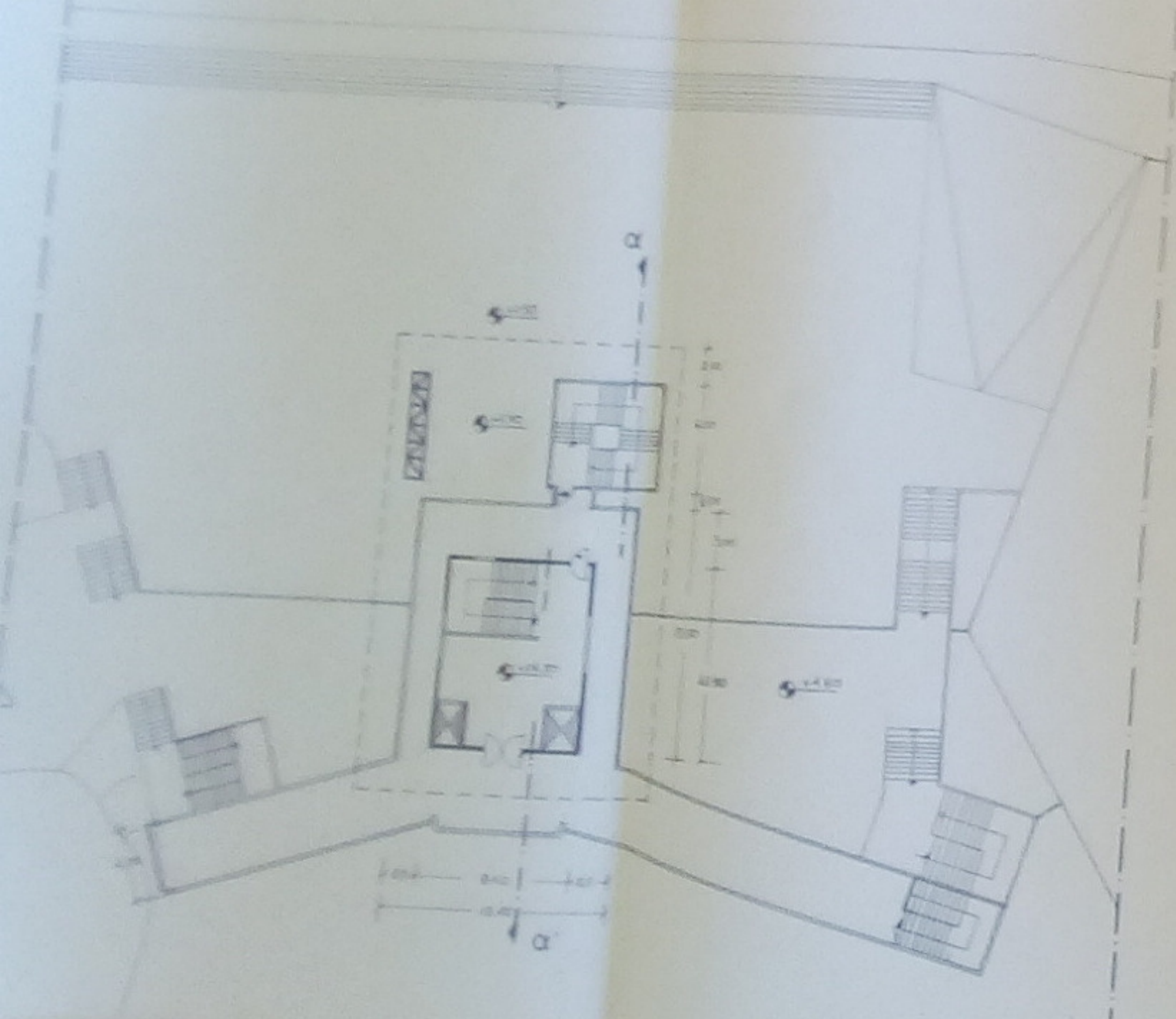
# ΤΟ ΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

Ώσεις Πλατείας  
σκίτσα υπάρχουσας κατάστασης

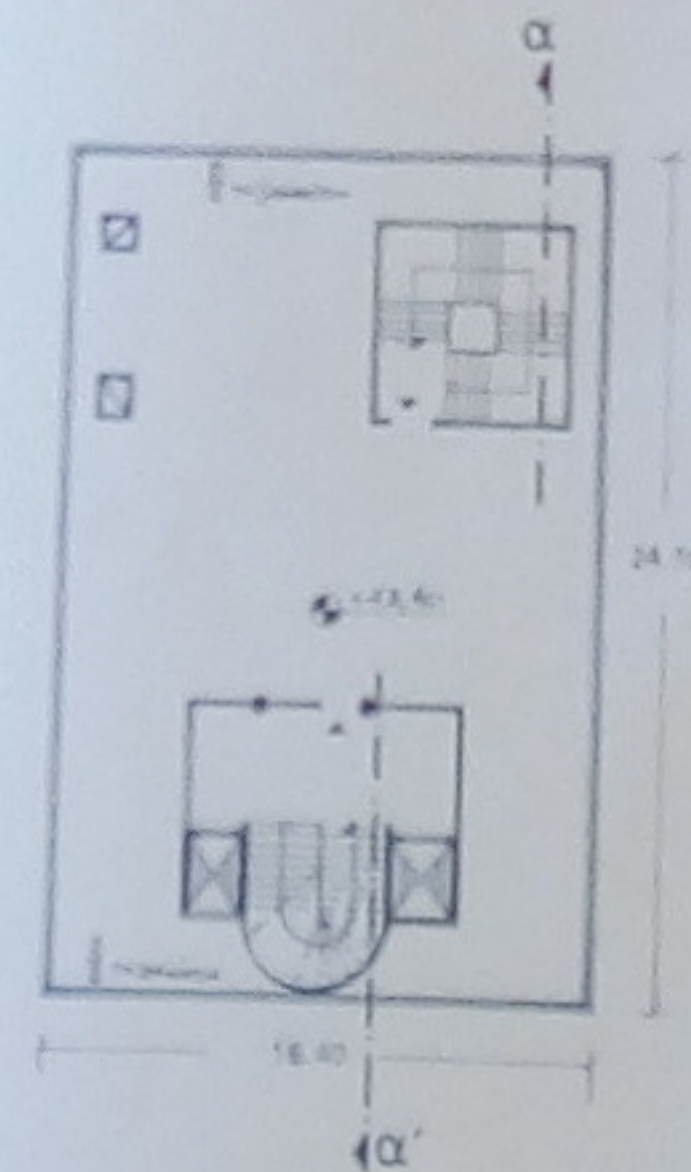
ΘΑΝΟΣ ΤΣΙΡΟΥΚΗΣ  
Αρχιτέκτων Μηχανικός

ΛΑΡΙΣΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1998

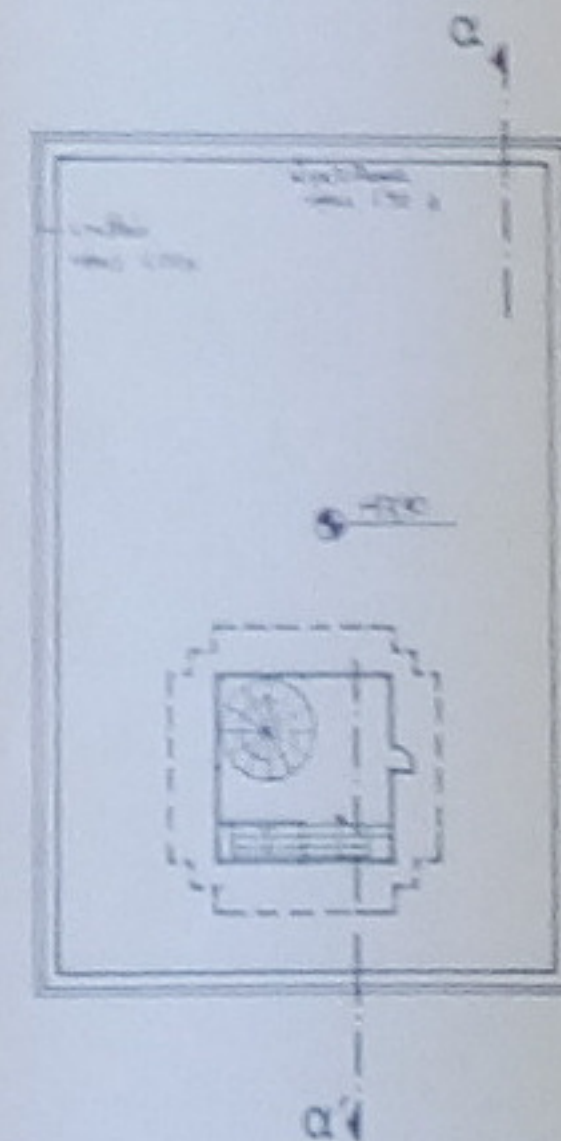




Εμβαδόν =  
 $247 \times 164 =$   
 $= 405.08 \mu^2$



Παρατηρητήριο  
 κλίμακα 1:200



# ΤΟ ΡΟΛΟΪ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ Α

ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ: ΧΡΙΣΤΙΝΑ Κ. ΚΑΛΟΓΙΑΚΗ  
 Αρχιτέκτων Μηχανικός  
 Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου  
 Θεσσαλονίκης

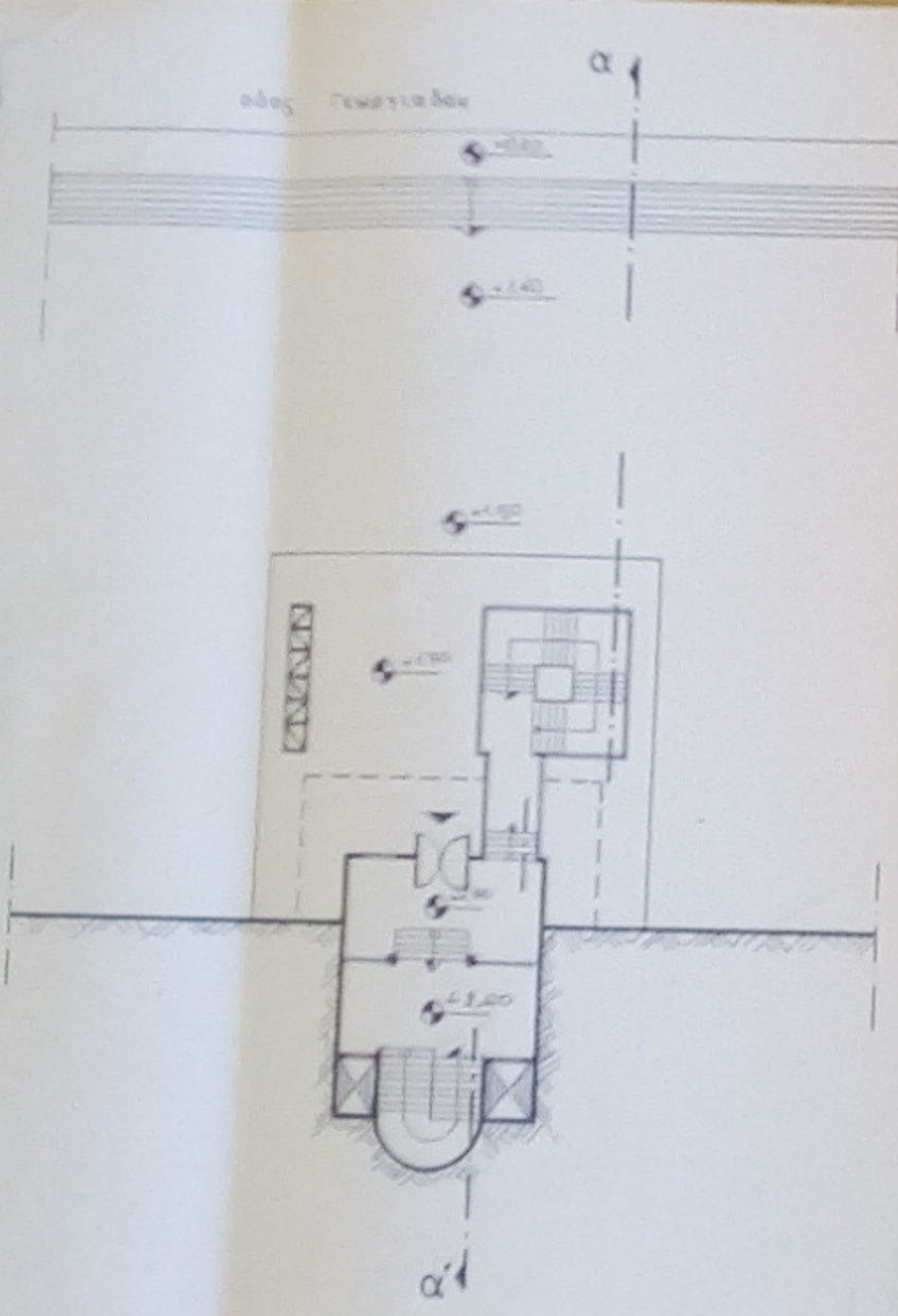
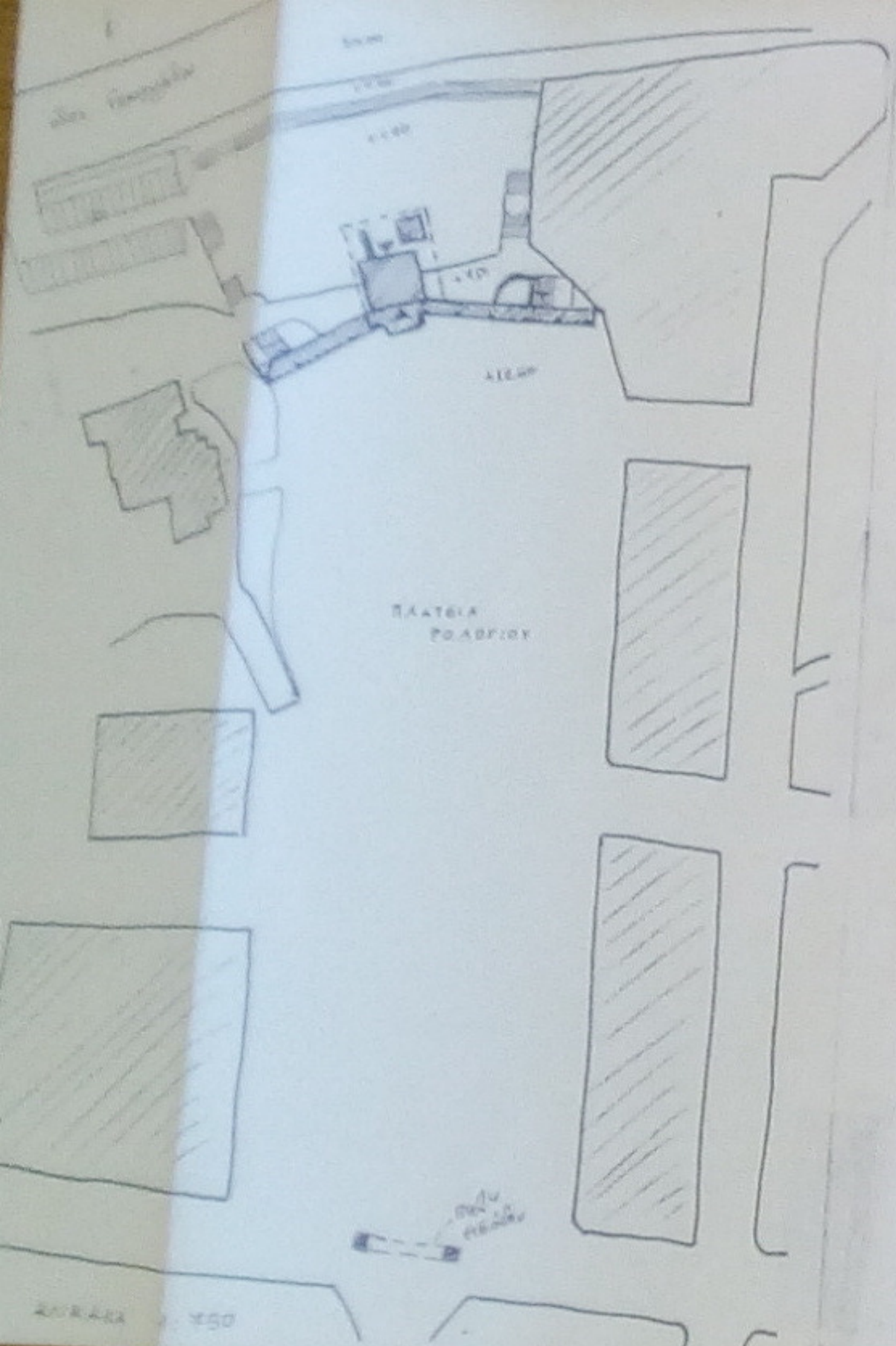
ΚΛΙΜΑΚΑ : 1 : 200

A1

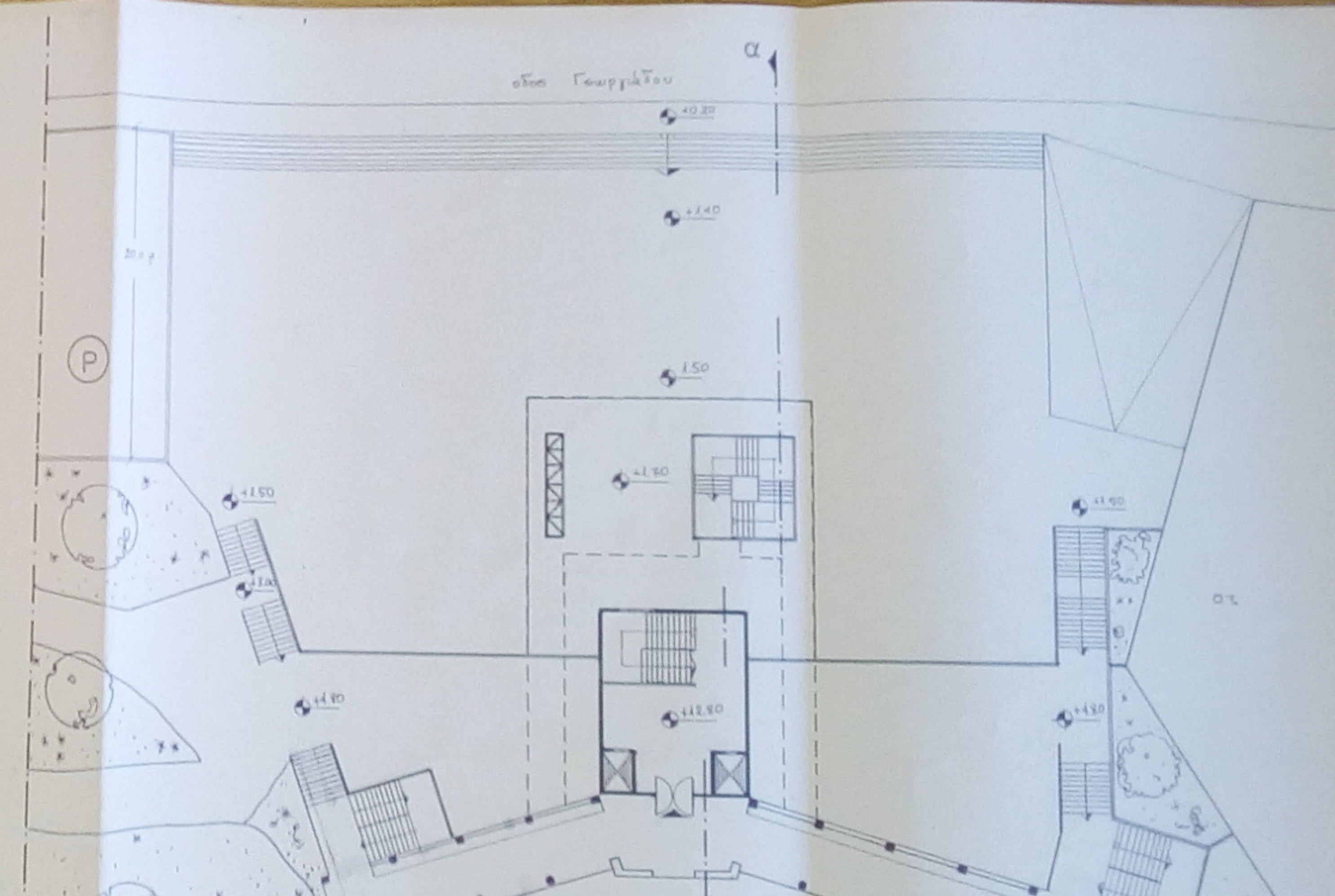
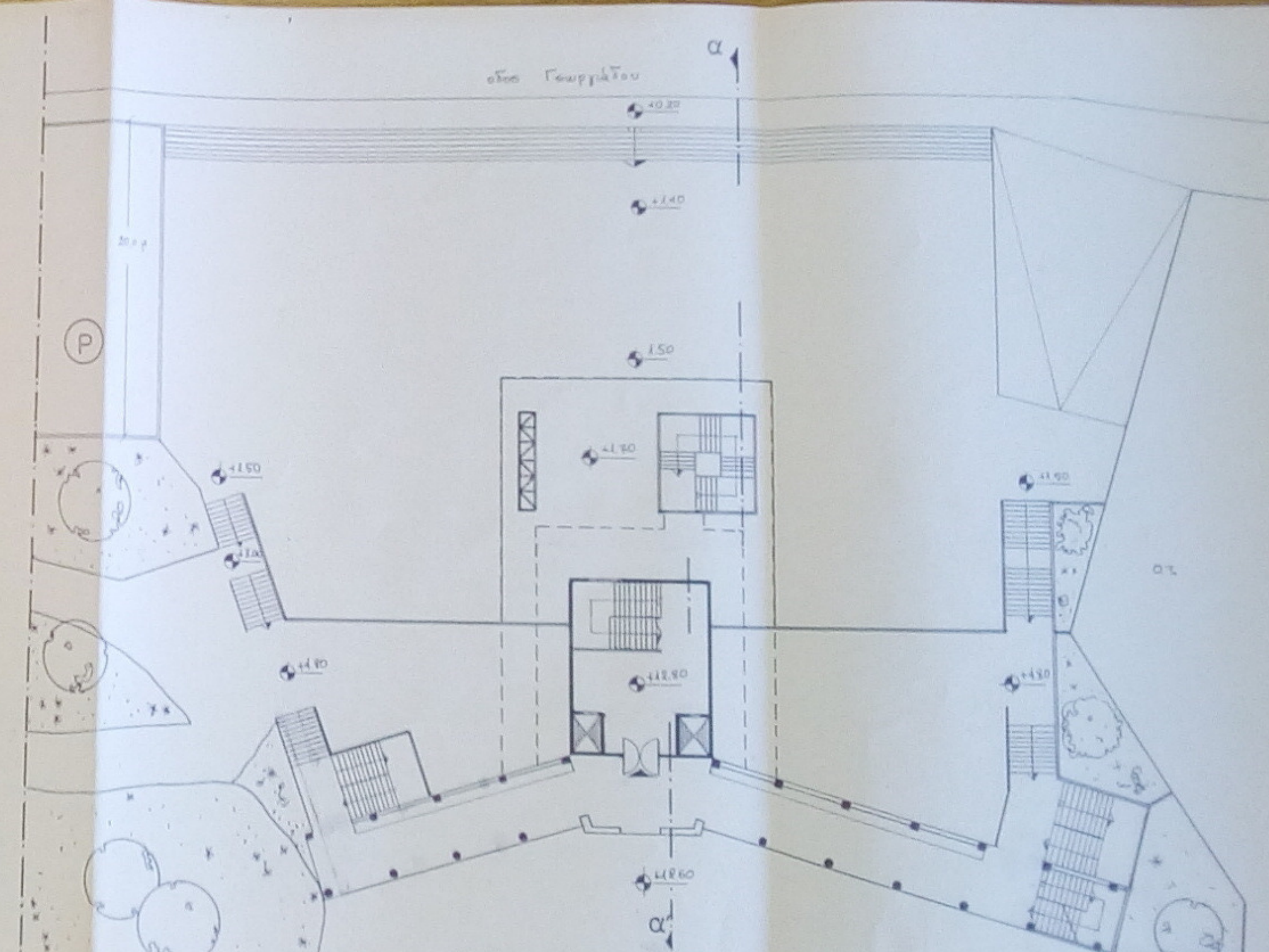
ΛΑΡΙΣΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1998

ΚΑΤΟΨΕΙΣ





στάση εισόδου από  
την οδό Γεωργιάδου



στάση εισόδου από το λόφο



ΤΟ ΡΟΛΟΙ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΣΑΣ

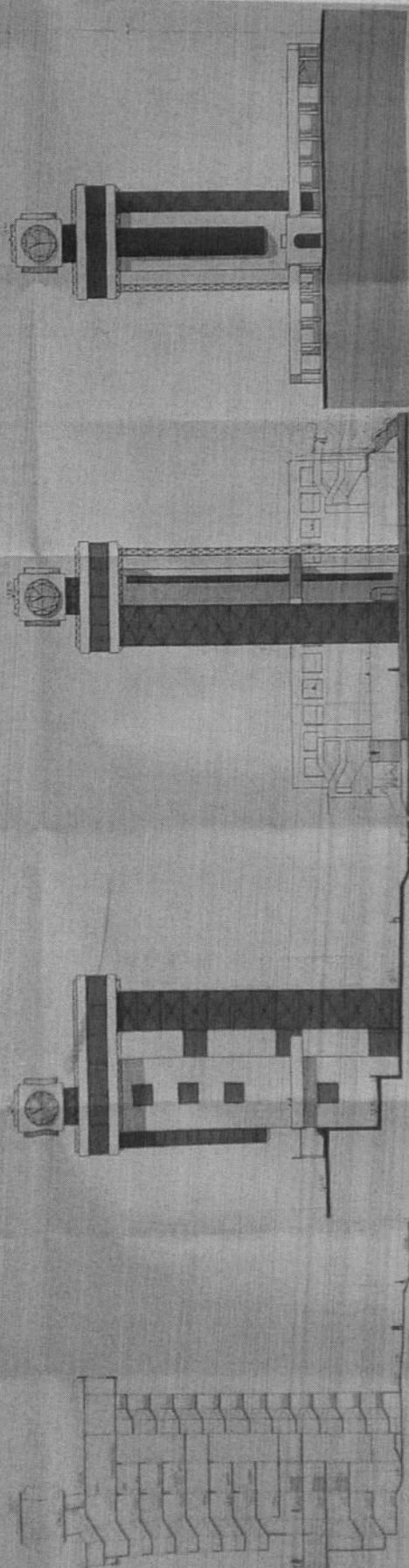
ENABLIKUR POTACH A

ДАТТИД КРИТИКА К. РАНОТРАСНОН  
 АРХИВНИ МОМЕНТИ  
 ДОКЛАДИ ЗА НАСТАВНИК  
 ДАТТИД КРИТИКА

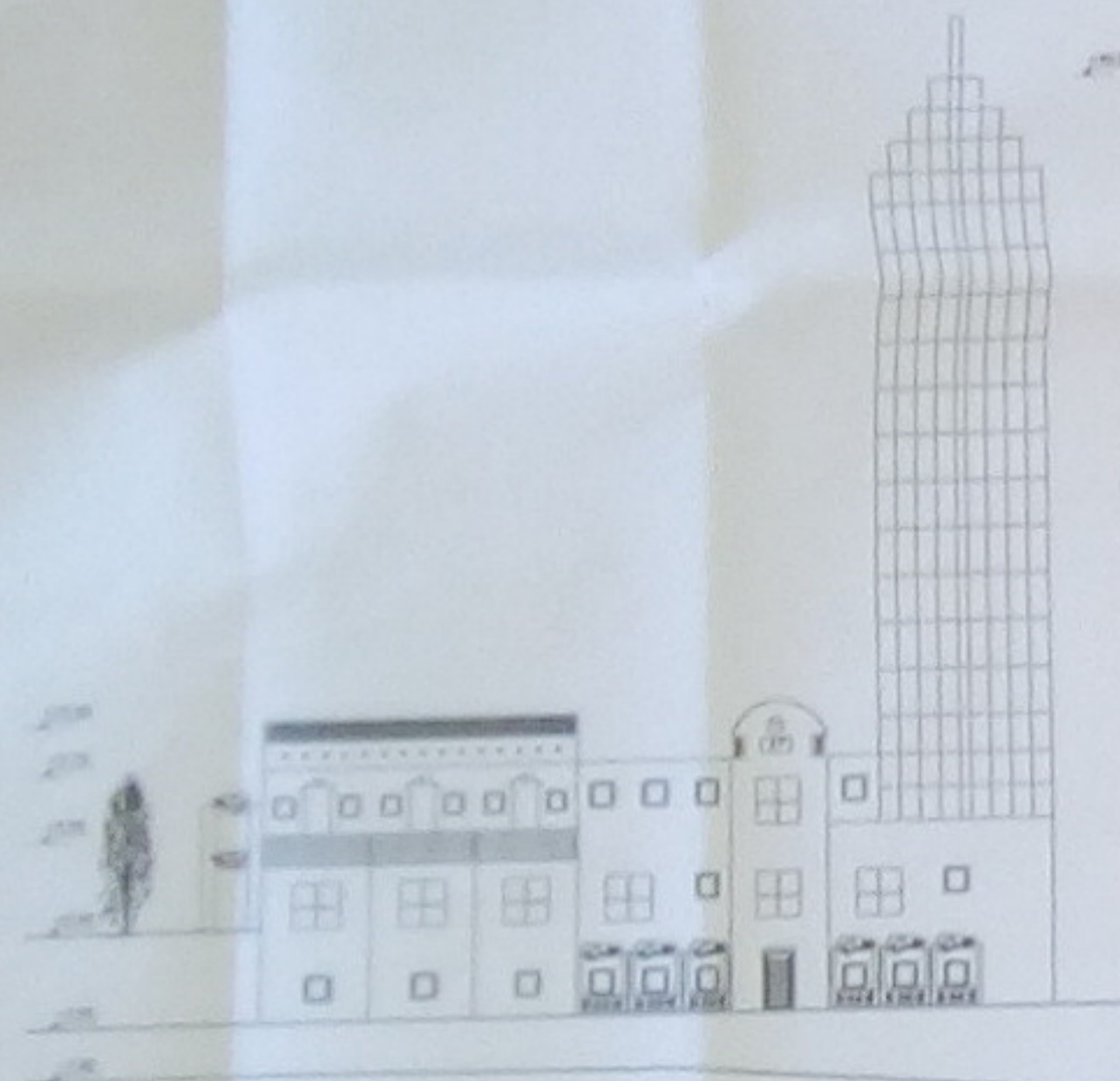
A2

© 2006 Blackwell Publishing Ltd *Journal of Internal Medicine* 260: 209–216

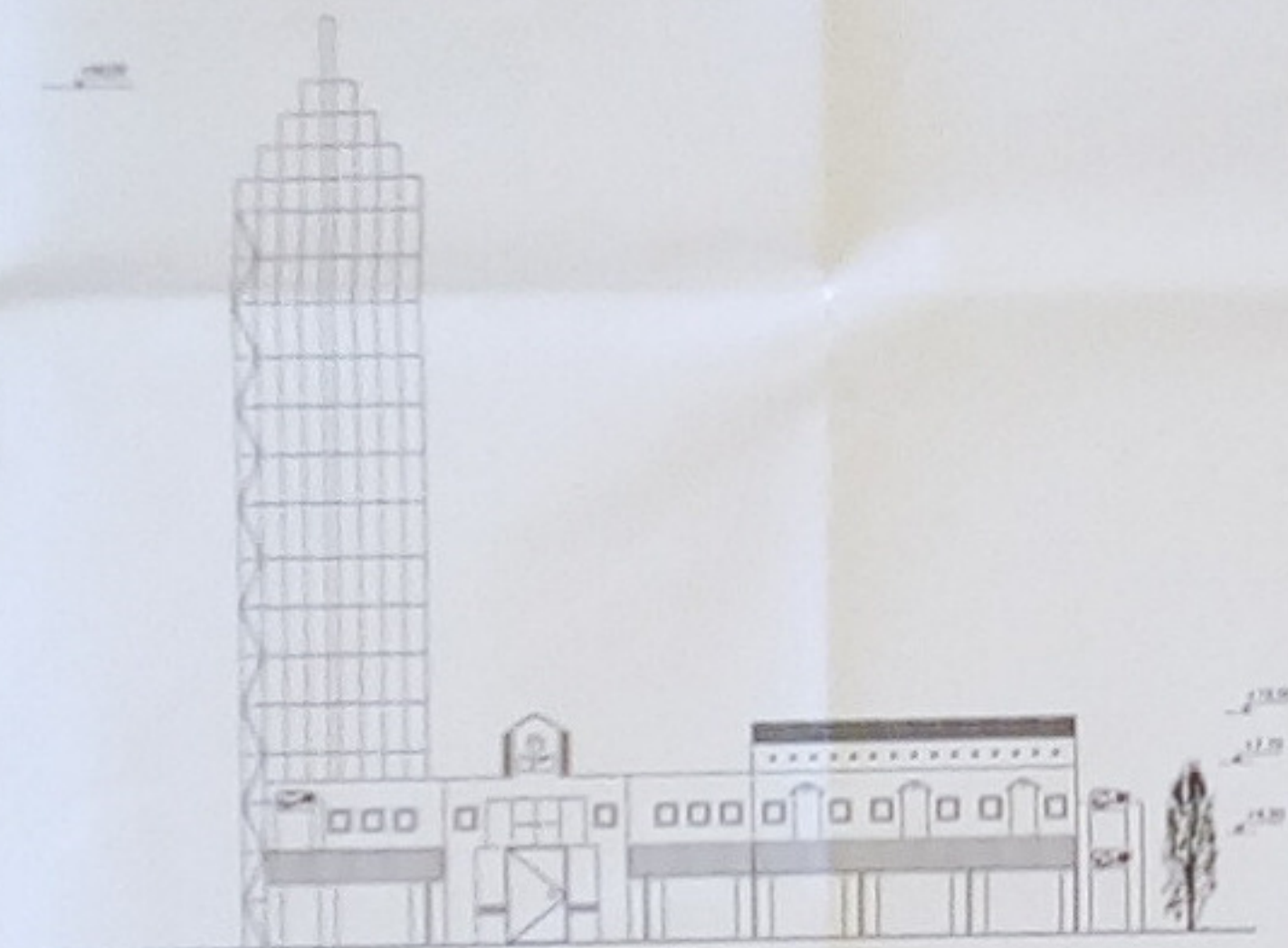
1994 - 1995



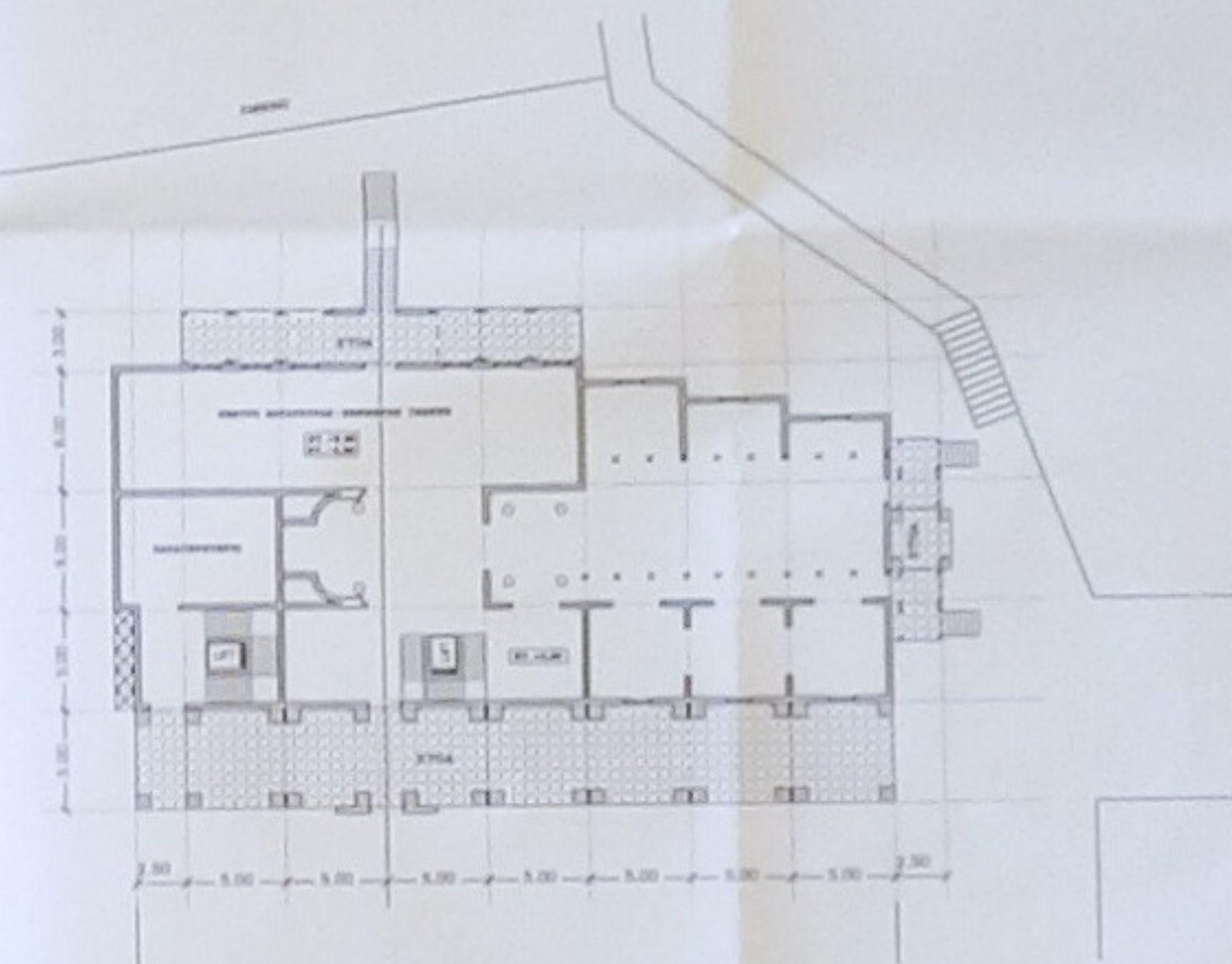




ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ Β'



ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ Β'



ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ Β'



# ΤΟ ΡΟΛΟΓΙ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ Β'

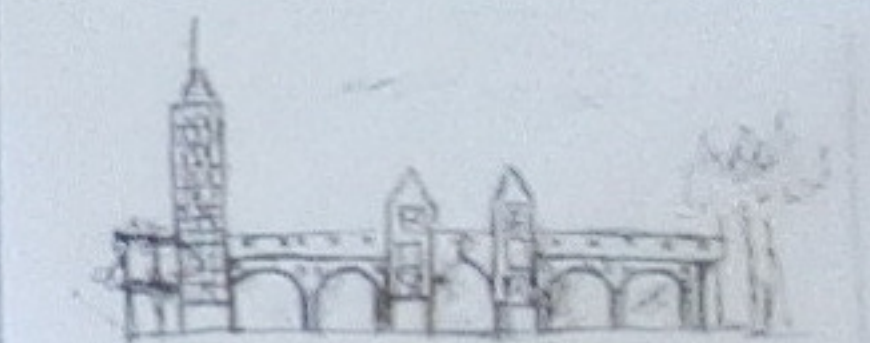
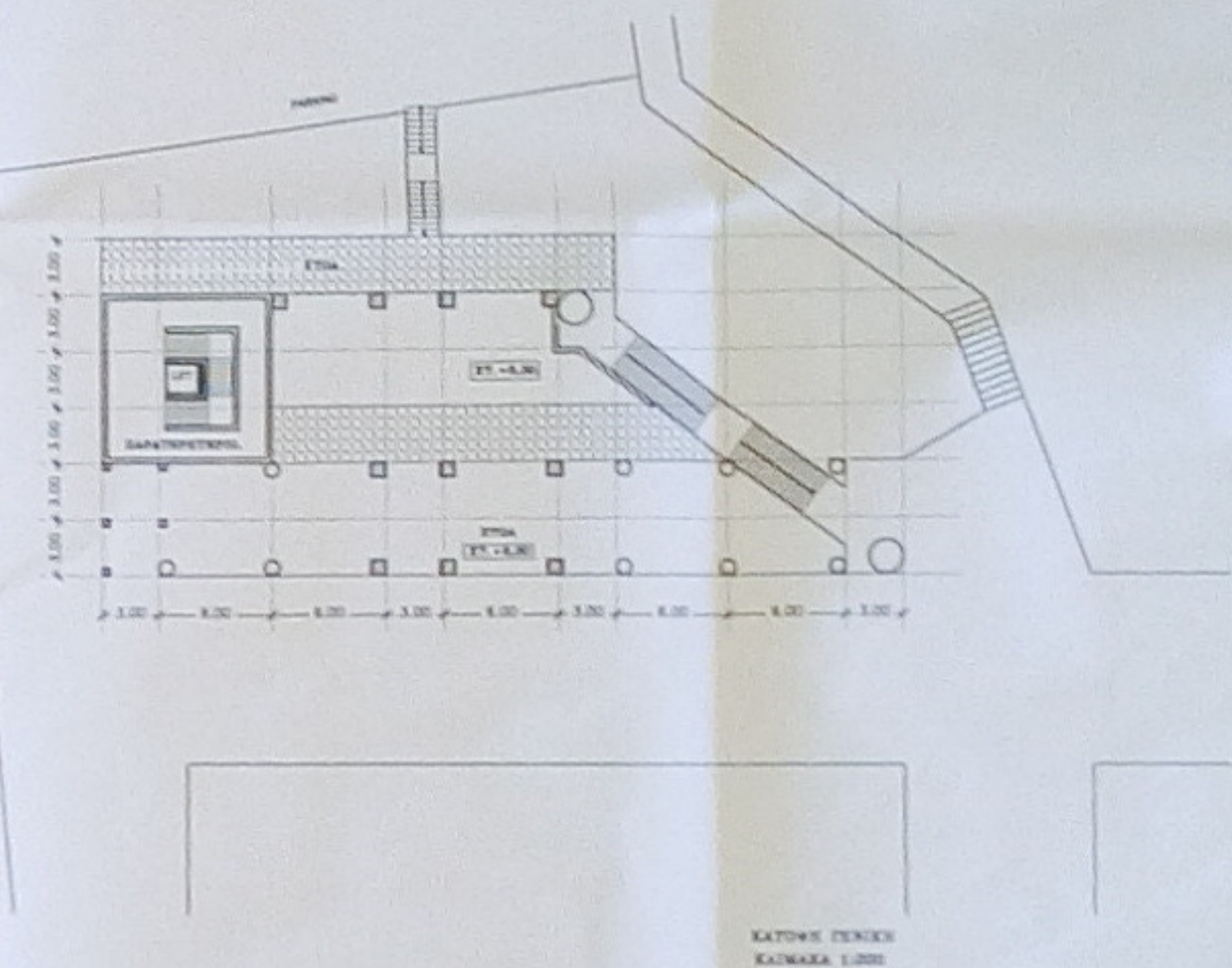
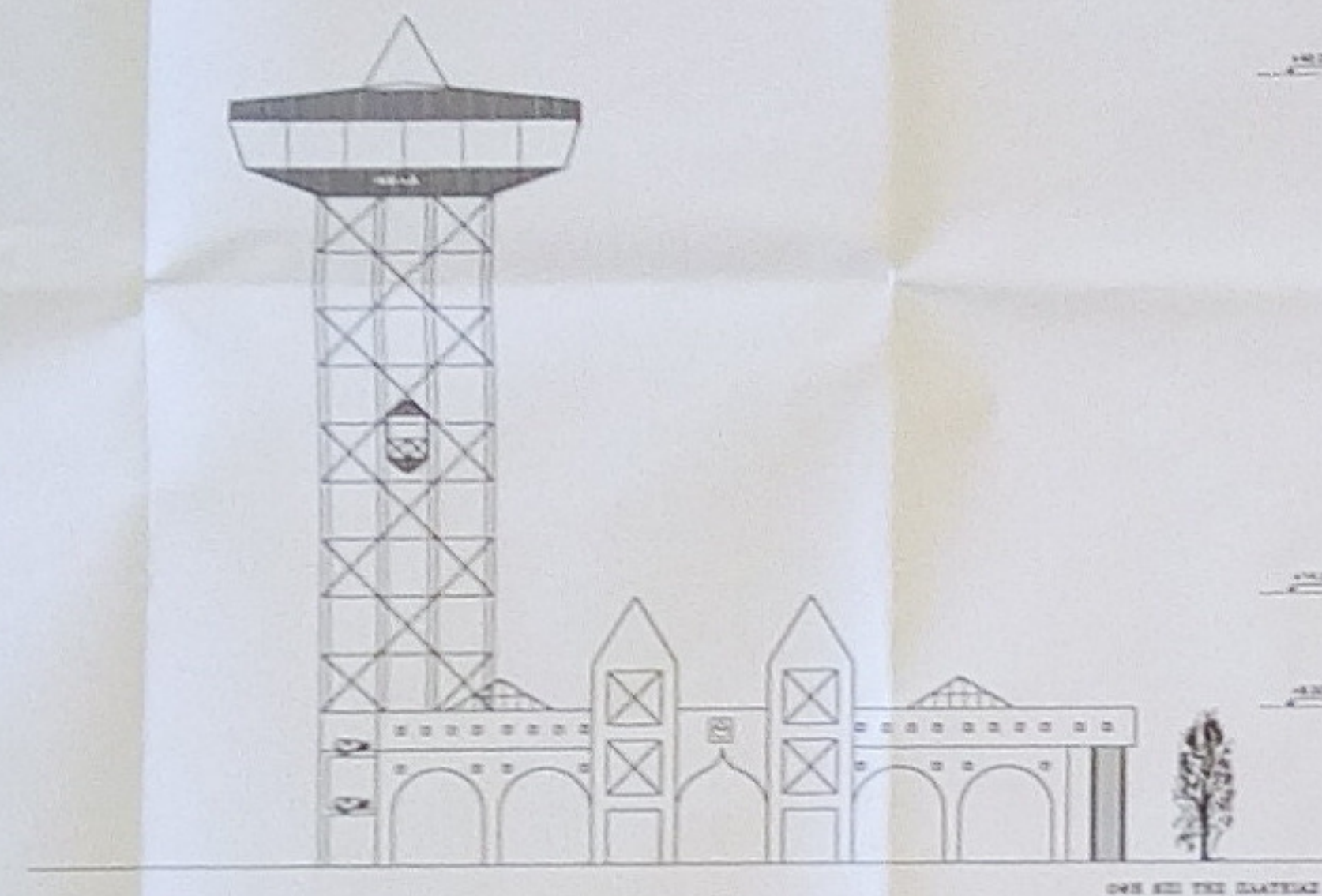
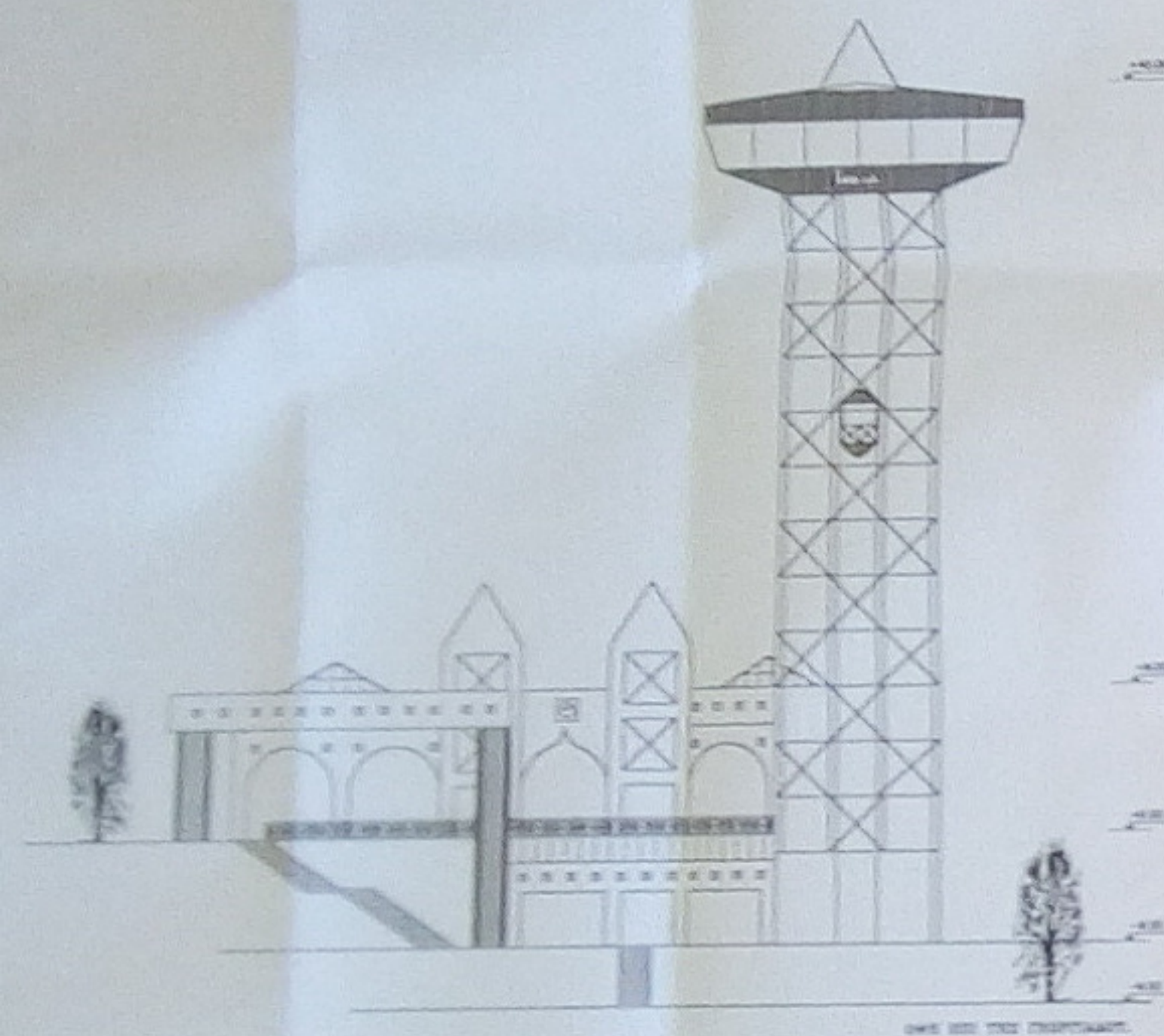
ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ: ΕΥΗ ΜΙΧΑΗΛ  
Αρχιτέκτων Μηχανικός  
Univ.di PALERMO

ΚΑΙΜΑΚΑ 1:200

ΛΑΡΙΣΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1998

B-1





ΤΟ ΡΟΛΟΓΙ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ Β'

ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ ΕΥΗ ΜΙΧΑΗΛ  
Αρχιτέκτων Μηχανικός  
Univ.di PALERMO

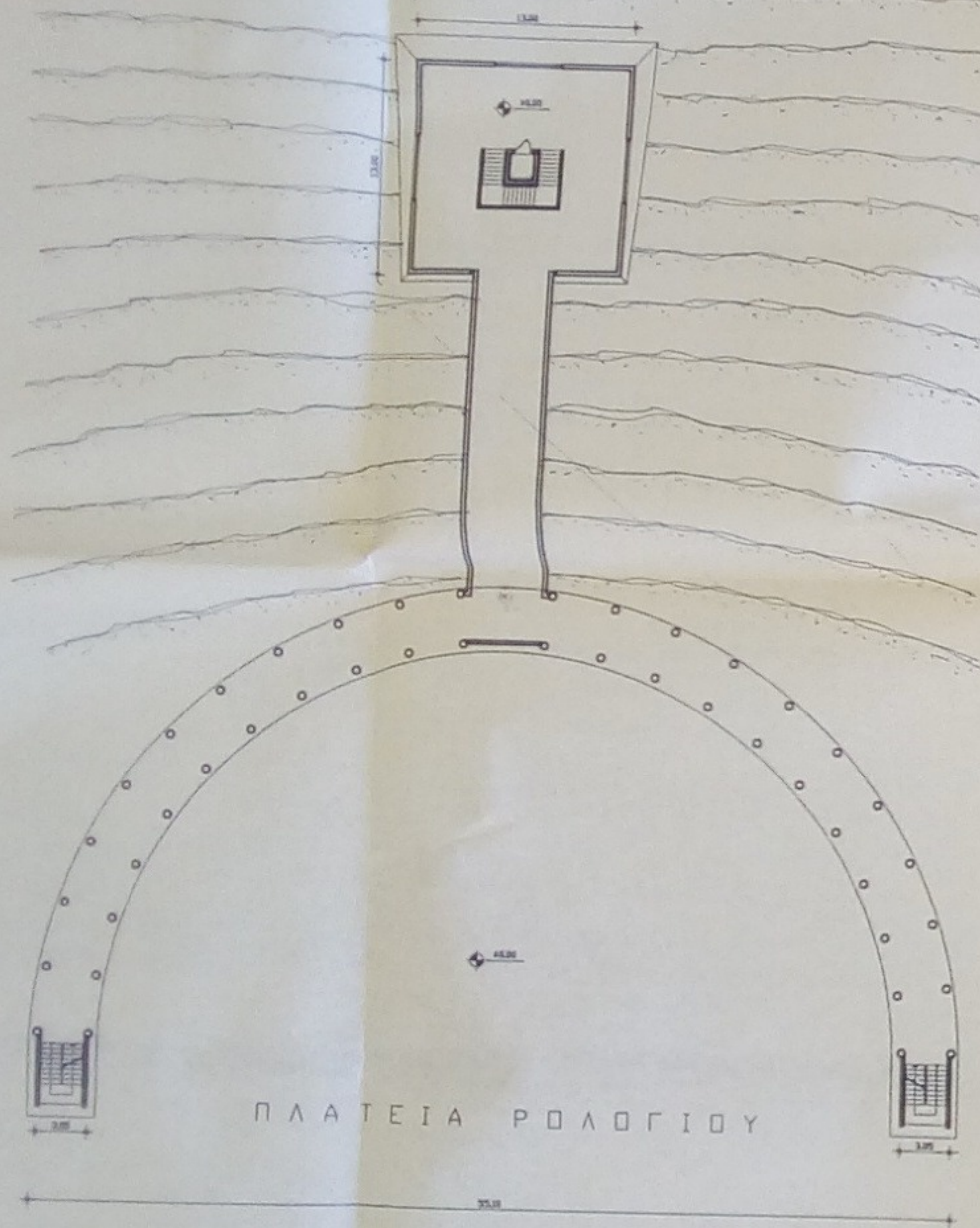
ΚΑΙΜΑΚΑ 1:200

ΛΑΡΙΣΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1996

B-2

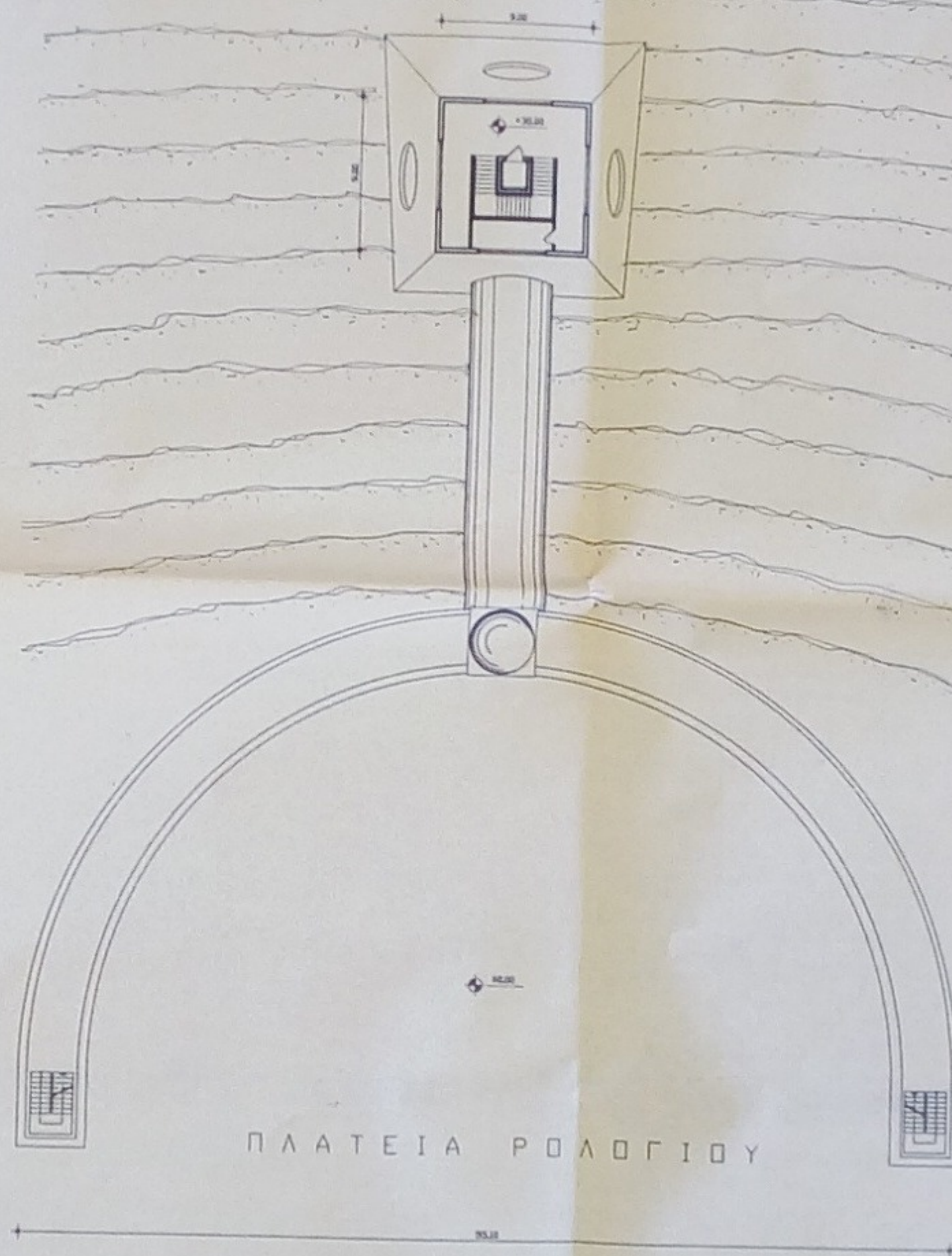


ΠΑΔΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ



ΚΑΤΩΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ ( $\pm 0.00$ )  
ΚΛΙΜΑΚΑ 1 : 200

ΠΑΔΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ



ΚΑΤΩΨΗ ΣΤΑΘΜΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟΥ (+30.00)  
ΚΛΙΜΑΚΑ 1 : 200

ΤΟ ΡΟΛΟΓΙ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ Γ'

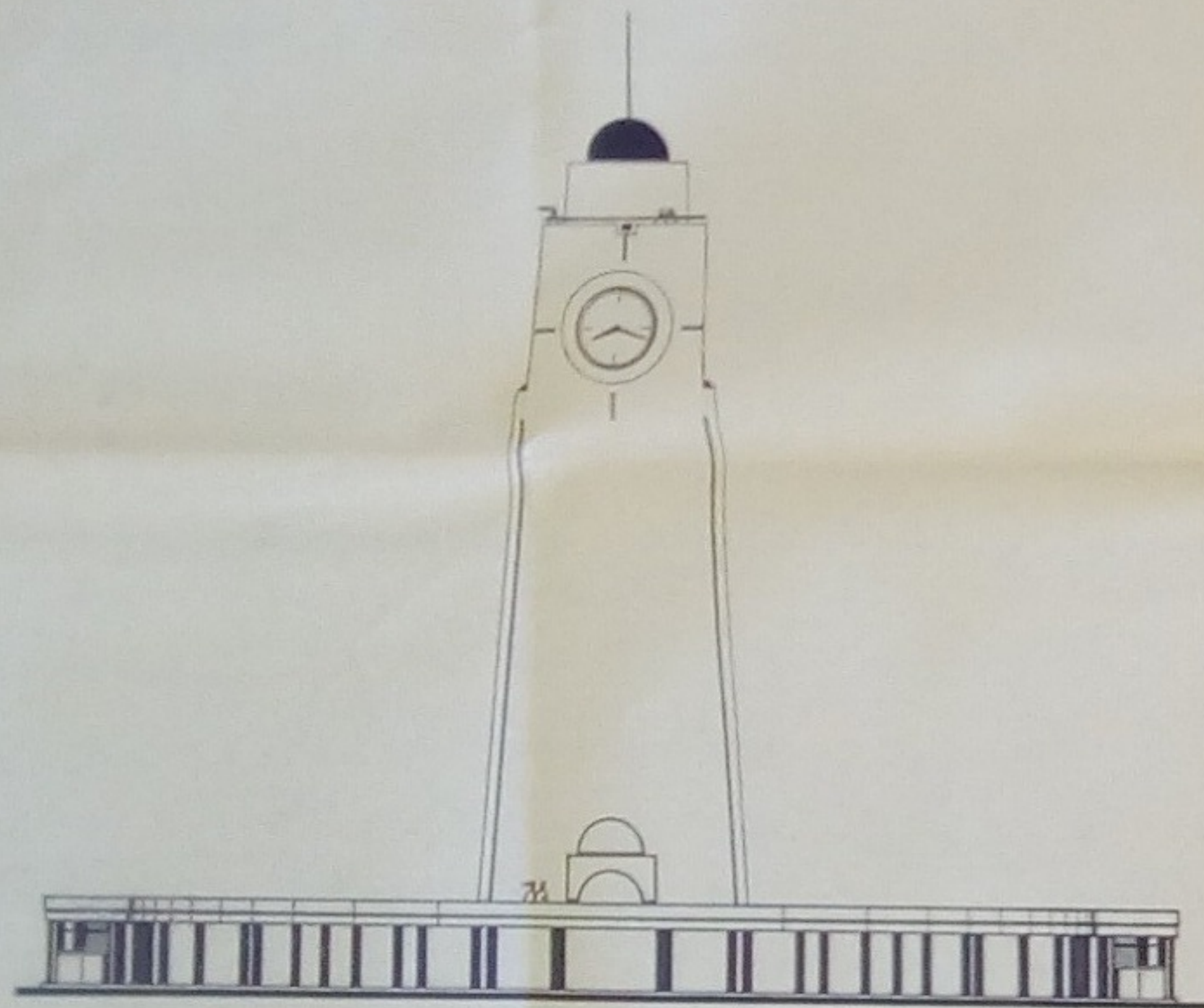
ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ: ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΑΜΑΡΑΣ  
Αρχιτέκτων Μηχανικός  
Ε.Μ. Πολυτεχνείου

ΚΛΙΜΑΚΑ: 1:200

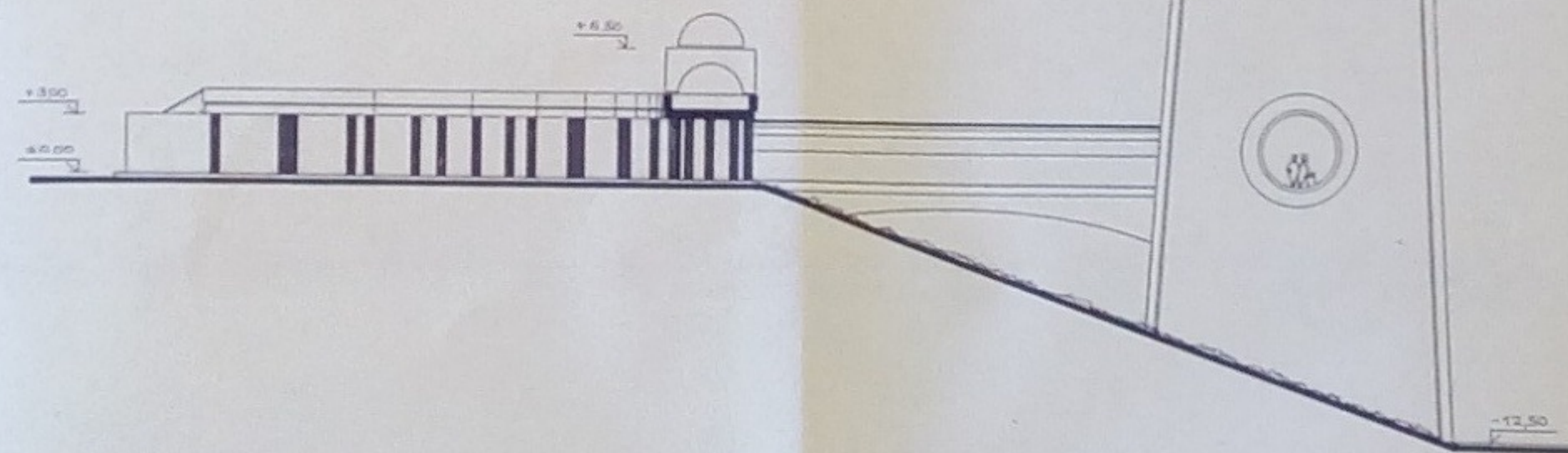
ΛΑΡΙΣΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1998

Γ-1





ΟΨΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ ΡΟΛΟΓΙΟΥ  
ΚΛΙΜΑΚΑ 1 : 200



ΚΑΤΑ ΜΗΚΟΣ ΤΟΜΗ  
ΚΛΙΜΑΚΑ 1 : 200

# ΤΟ ΡΟΛΟΓΙ ΤΗΣ ΛΑΡΙΣΑΣ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ Γ'

ΜΕΛΕΤΗΤΗΣ: ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΑΜΑΡΑΣ  
Αρχιτέκτων Μηχανικός  
Ε.Μ. Πολυτεχνείου

ΚΛΙΜΑΚΑ: 1:200

ΛΑΡΙΣΑ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1998

Γ-2